DEO TREĆI

PSIHOLOGIJA LIČNOSTI

Glava devetnaesta

USMERENOST LIČNOSTI I KOLEKTIV

§ 1. POJAM USMERENOSTI LIČNOSTI I KOLEKTIVA

U procesu psihičke delatnosti čovek kao ličnost odražava materijalni svet koji ga okružuje, a zajedno s njim i društvenu svest u svim formama njenog manifestovanja. Na toj osnovi se u ljudi formira pogled na svet koji se izražava u ličnim stavovima i ubeđenjima, nadama i težnjama, formira se celovitost ličnosti i njena usmerenost.

Usmerenost ličnosti — to je sveukupnost čovekovih stavova, ideja i ubeđenja koji su postali rukovodeći u njegovoj aktivnoj delatnosti, usmerenoj na postizanje relativno složenih i dalekih životno važnih ciljeva. Jedna od najvidljivijih pojava usmerenosti jesu čovekovi ideali.

Ideal je čovekova predstava o onome što je za njega najuzvišenije i najsavršenije, i čemu on teži.

Ideal kome čovek često teži je, po pravilu, neka istaknuta ličnost, ostvarenje nekog podviga, služenje narodu itd. Dobro je kad čovek ima ideale. Ideali naprednih sovjetskih ljudi koji grade komunizam i pripadnika sovjetskih oružanih snaga koji stoje na straži državnih interesa SSSR predstavljaju onu unutrašnju snagu, koja aktivira i usmerava sve njihove težnje ka izvršenju svoje društvene dužnosti.

Ideali pripadnika sovjetskog društva formiraju se na bazi marksističko-lenjinističkog pogleda na svet. Odlučujuću ulogu u tome ima ideološki rad KPSS.

Sjedinjujući se sa stvaralačkom maštom, ideal čoveka aktivira njegovu usmerenost, čini je širokom i postojanom. Zahvaljujući tome sovjetski čovek postaje svestan svog životnog puta, ne koleba se, već uporno nastoji da ostvari postavljeni cilj.

To je svojstveno i ličnosti sovjetskog vojnika. Zahvaljujući svojoj unutrašnjoj usmerenosti, koja je uslovljena visokom političkom svešću, on požrtvovano izvršava svoju vojničku dužnost i spreman je na podvig u ime svog naroda.

Po tome kako je ličnost usmerena i po njenom idejnom sadržaju može se zaključiti šta data ličnost predstavlja i kakvi su putevi njene životne delatnosti u budućnosti. Međutim, to ne znači da su usmerenost ličnosti i ličnost — istovetne veličine.

Ličnost, u psihološkom smislu, predstavlja jedinstvo psihičkih procesa, stanja, svojstava i praktične delatnosti konkretnog čoveka. Usmerenost ličnosti, iako sadrži u sebi sve forme, u kojima se pojavljuju psihički život, predstavlja veoma složeno svojstvo ličnosti. Uslovno govoreći, ličnost je nosilac usmerenosti.

Da bismo se lakše snašli u pitanju usmerenosti vojnika, neophodno je da je razmotrimo sa više strana.

Prvo, treba odrediti *stepen,* drugim rečima, društveni značaj usmerenosti vojnika. Samo društveno značajni ciljevi, koji pobuđuju čoveka na delatnost, mogu obezbediti visoki stepen usmerenosti njegove ličnosti i time pozitivno uticati na njegov karakter. U tom smislu je sa usmerenošću ličnosti upravo povezana ona osobina koju zovemo moralno vaspitanom voljom. U stepenu društvene usmerenosti čoveka pokazuje se njegov idejno-politički lik i socijalno-politička znanja, koja su postala njegov pogled na svet. Obično se visok stepen društvene usmerenosti ličnosti naziva *idejnošću.*

Drugo, treba odrediti *širinu* usmerenosti ličnosti. Naravno, gde je nivo motiva nizak i određen primitivnim potrebama, kao, na primer, da se spava, da se jede i da se igraju karte, tamo ne može biti ni govora o širini usme-

renosti. Ali, i pri visokom nivou motiva opšta usmerenost ličnosti može da bude veoma uska; setimo se kako je to izrazio Ljermontov u svojoj poemi »Mciri«:

... Samo jedne misli vlast —
Samo jednu ali — plamenu strast ...

Treće, treba imati u vidu *intenzitet* usmerenosti koji je u vezi sa njenom emocionalnom obojenošću. Ona se kreće od nejasnih nagona, preko svesnih želja i aktivnih težnji do potpune ubeđenosti.

Imati »jednu — ali vatrenu strast« u jednom periodu vremena možda i nije loše, ali je za našeg vojnika karakteristična težnja ka raznostranom, harmoničnom razvijanju interesovanja i potreba. Patriota, majstor u svom poslu, široko obrazovan čovek, istančani ocenjivač literature i umetnosti, politički obrazovan društveni radnik, sportista — to je otprilike širina usmerenosti sovjetskog vojnika. Međutim, ona ne treba da preraste u razbacanost interesovanja i diletantizam, kad čovek počinje sebe da smatra stručnjakom u svim pitanjima.

Četvrto, treba odrediti *postojanost* usmerenosti ličnosti. Ima ljudi koji se zanose svakom novom stvari, ali se brzo ohlađuju i razočaraju. Čovekova postojanost je uslovljena postojanošću ideala i težnji i prisustvom dovoljno jake volje.

Peto, treba uzeti u obzir *delotvornost* usmerenosti ličnosti. Čak i intenzivna, postojana usmerenost može slabo da se realizuje u čovekovoj delatnosti. Delotvorna usmerenost obično se pokazuje u aktivnosti karaktera.

Usmerenost vojnika sačinjavaju njegove težnje, želje, interesovanja i sklonosti. Usmerenost ličnosti najtešnje je povezana sa *pogledom na svet*, pod kojim podrazumevamo sistem stavova i predstava o svetu i njegovim zakonitostima, o pojavama koje okružuju čoveka u prirodi i društvu. Kalinjin je upoređivao komunistički pogled na svet sa pouzdanim kompasom koji ukazuje čoveku u kom pravcu treba da se kreće i koji mu ne daje da skrene sa određenog puta.

Pogled na svet konkretnog čoveka određen je njegovim društvenim bićem, te stoga vojnikove stavove i ube-

đenja treba prvenstveno ocenjivati u skladu sa komunističkim pogledom na svet. To će pomoći da se odredi stepen progresivnosti vojnikovog pogleda na svet, da se otkriju stavovi koje treba razvijati, učvršćivati ili iz osnova menjati.

Čovekov pogled na svet čine njegovi *moralni stavovi.* Moral je jedna od formi društvene svesti; on predstavlja skup principa i normi ponašanja koje je dato društvo usvojilo i koji obuhvataju međusobne odnose prema čoveku i čoveka prema društvu. Sovjetskom društvu je svojstven *komunistički moral,* čiji su principi formulisani u moralnom kodeksu graditelja komunizma.

U proučavanju ličnosti i njene usmerenosti sovjetska psihologija polazi od marksističke postavke da ličnost ne postoji sama po sebi, već u uzajamnoj vezi sa drugim ličnostima koje sačinjavaju ovu ili onu društvenu organizaciju, ovaj ili onaj kolektiv.

Kolektiv je grupa, skupina ljudi čija je usklađenost delovanja određena njihovim zajedničkim ciljevima. Pod kolektivom se mogu podrazumevati svi sovjetski ljudi, koji pod rukovodstvom svoje partije zajednički grade komunističko društvo. U SSSR-u, kao što se govori u Programu KPSS, »porast komunističke svesti trudbenika doprinosi daljem idejno-političkom zbijanju radnika, kolhoznika i inteligencije, njihovom postepenom stapanju u jedinstveni kolektiv trudbenika komunističkog društva«.[144])

Taj ogromni kolektiv sastoji se iz velikog broja različitih kolektiva povezanih zajedničkim ciljevima, koji se podudaraju sa opštim ciljem — izgradnjom komunizma.

U zavisnosti od karaktera kolektiva formira se ličnost kao član kolektiva. Pri tome kolektiv na razne načine utiče na svoje članove. U klasnom društvu, gde vlada pravo privatne svojine nad sredstvima za proizvodnju, ličnost se formira u duhu interesa svoje klase, staleža, kaste itd. Odnosi među ljudima sopstveničkih klasa stvaraju individualizam, zatvorenost i egoizam ličnosti.

U socijalističkom društvu, u skladu s komunističkim moralom, ličnost se formira u duhu kolektivizma i istinskog humanizma.

---

[144]) Програма КПСС, стр. 117.

Kalinjin je pridavao veliki značaj vaspitanju sovjetskih ljudi na osnovi kolektivnosti njihove životne delatnosti.

U svom referatu »O komunističkom vaspitanju«, održanom na sastanku moskovskog partijskog aktiva u oktobru 1940. god. Kalinjin je rekao: »Smatram za potrebno da se još zadržim na pitanju kolektivnosti. Nije potrebno posebno dokazivati da negovanje kolektivnosti treba da zauzima istaknuto mesto u komunističkom vaspitanju. Ja ovde ne mislim na teoretske osnove kolektivizma, već na negovanje u proizvodnji, u svakodnevnom životu i radu takvih društvenih navika i stvaranje takvih uslova u kojima bi kolektivnost sačinjavala nerazdvojni deo naših privika, normi ponašanja, da bi se te radnje izvršavale ne samo smišljeno, svesno, već da bi izvirale instinktivno, organski«.[145]) Prema tome, Kalinjin je govorio o potrebi negovanja kolektivizma u delatnosti i svesti sovjetskih ljudi, o visoko idejnom, istinskom kolektivizmu ravnopravnih graditelja komunističkog društva.

Kolektiv može ozbiljno, a ponekad i iz osnova da izmeni usmerenost ličnosti. U kolektivu se u ljudi razvija uzajamna podrška, jača usmerenost ka cilju u izvršenju postavljenih zadataka, postaje neophodna razmena mišljenja, zahvaljujući čemu se zadaci delatnosti svestrano analiziraju i skraćuje se vreme njihovog rešavanja. U kolektivu svako obogaćuje svoje iskustvo na osnovu iskustava drugih članova kolektiva, deluje sigurnije, računajući na pomoć drugova, sa više samokritičnosti ocenjuje sopstvene postupke pod uticajem korekcija, saveta i dobrih namera drugova. Uspešno rešavanje jednih zadataka podstiče na rešavanje novih, koji se pojavljuju u procesu kolektivnih traženja.

§ 2. ZADACI FORMIRANJA LIČNOSTI VOJNIKA U USLOVIMA KOLEKTIVNE DELATNOSTI

Jedinstvo zajedničkih životnih interesa koje se izražava u moralno-političkom jedinstvu sovjetskog društva, u

[145]) М. И. Калинин. О коммунистическом воспитании и воинском долге, стр. 357.

nerazrušivom prijateljstvu bratskih republika i u sovjetskom patriotizmu predstavlja čvrstu osnovu za složnu zajedničku delatnost sovjetskih vojnika i formiranje u njih osećanja kolektivizma. Celokupan sastav oružanih snaga SSSR ima jedinstvene ciljeve i zadatke, koji određuju usmerenost i karakter praktične delatnosti svakog sovjetskog vojnika.

Zahvaljujući svojoj visokoj idejnosti i osećanju kolektivizma, sovjetski vojnik, nezavisno od toga kojem rodu vojske pripada, nastoji da ukaže pomoć drugu i da zajednički rešava praktične zadatke. Kolektivizam i osećanje kolektivizma naročito jasno se pokazuje u jedinicama kao što su odeljenje, posluga i posada, gde se ljudi stalno nalaze u potpuno određenom i konkretnom uzajamnom delovanju. Tu se veoma očigledno pokazuje značaj solidarnosti kolektiva, uloga uzajamne pomoći i uzajamnog zamenjivanja.

Lični sastav oružanih snaga SSSR-a predstavlja ogroman kolektiv. U vezi s ciljevima, zadacima i osobenostima svoje delatnosti taj kolektiv ima određenu organizacionu strukturu. U tom se pogledu vojna organizacija razlikuje od svih drugih društvenih organizacija.

Glavna osobenost celokupnog vojnog kolektiva sastoji se u sadržaju vojne delatnosti i u specifičnosti normi i pravila ponašanja. To je jedan od najvažnijih uslova formiranja moralno-borbenih osobina i usmerenosti ličnosti vojnika.

Na to je ukazivao Frunze 1925. godine, kad je govorio: »Vojna organizacija — to je specifična organizacija, koja od svojih pripadnika zahteva izvanrednu tačnost, disciplinovanost, izdržljivost, brzinu izvršavanja svih naređenja itd. . .«.[146])

Da bi takav kolektiv bio delotvoran i da bi se njegovi članovi vaspitali u duhu opštih zadataka, u oružanim snagama su na snazi brižljivo razrađena pravila, koja predstavljaju nepokolebljivi zakon života i rada vojnih lica i određuju osobenosti vojnog kolektiva. Pravila jasno određuju prava i dužnosti starešina i potčinjenih, uzajamne odnose među vojnim licima, način vršenja službe itd. Ni-

[146]) М. В. Фрунзе. Избр. произв., стр. 447.

gde ne postoji tako stroga subordinacija kao u vojsci. Na primer, komandir voda zna da je potčinjen komandiru čete, i da je komandir čete ne samo njegov viši već i neposredni starešina. Osim toga, u armiji postoji subordinacija i po liniji vojnih činova. Norme učtivosti su u armiji pravno formulisane pravilskim odredbama. Ti i mnogi drugi faktori unose jasnoću i određenost u kolektivizam vojne delatnosti i daju svoj pečat formiranju ličnosti vojnika.

Vojna pravila određuju moralni lik i patriotske dužnosti pripadnika Armije. U Pravilu unutrašnje službe kaže se: »Pripadnik oružanih snaga SSSR-a branilac je svoje otadžbine — Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika«, on je »dužan da se strogo i nepokolebivo pridržava zakona i vojne zakletve; da bude disciplinovan, pošten, istinoljubiv i hrabar i da ne štedi svoje snage i sam život pri vrsenju vojne dužnosti; da se bez pogovora potčinjava starešinama i da ih brani u borbi; da kao zenicu oka čuva zastavu svoje jedinice«. Ti zahtevi imaju veliki uticaj na formiranje usmerenosti ličnosti vojnika.

Analiza zahteva sadržanih u pravilima oružanih snaga pokazuje da se osnovni princip vojne delatnosti sastoji u potpunom i bezuslovnom potčinjavanju ličnosti kolektivu, njegovim ciljevima i interesima. To nije u suprotnosti sa principom jednostarešinstva pošto su sva vojna lica — starešine i potčinjeni — dužna da izvršavaju pravilske odredbe, tj. da obezbede visoku organizaciju, stalnu i potpunu borbenu gotovost jedinica, sigurnu odbranu interesa trudbenika Sovjetskog Saveza i drugih socijalističkih zemalja.

Sovjetski vojnici dobro shvataju i pravilno ocenjuju da starešina raspolaže određenim pravima i punomoćjima koje mu je dala država i, ukoliko ih on potpunije koristi i bolje izvršava odredbe pravila, utoliko se uspešnije rešavaju opšti zadaci koji stoje pred jedinicom. U takvim uslovima starešina kao ličnost ima ne samo administrativnu nego i moralnu vlast prema potčinjenima koji se pojavljuju kao kompaktan kolektiv, spreman da pođe za svojim komandirom na savladivanje bilo kakvih prepreka.

Zahvaljujući osobenostima vojnih kolektiva, najpotpunije se može ostvariti sledeći princip sovjetske pedago-

ške nauke: »... što više zahtevati od čoveka, ali istovremeno i što više ga poštovati«.[147]) To je i razumljivo, jer otadžbina, poveravajući svoju sudbinu vojnicima, traži od njih da ne štede svoje snage pa čak ni sam život u borbi sa neprijateljima, a za uzvrat visoko ceni i slavi svoje sinove i kćeri.

Dobra organizacija i ustaljene forme vojnog kolektiva, zajedno sa visokim zahtevima i poštovanjem vojnika, doprinose da se u njega uspešno formira osećanje kolektivizma i mnoge druge moralno-borbene osobine. To se pokazuje u tome što vojnici vole svoju jedinicu, teže da svoje lične interese potčine interesima kolektiva i što osećaju potrebu za ličnom organizovanošću.

Najvažniji princip formiranja usmerenosti ličnosti vojnika na osnovu kolektivnosti jesu njegove *zajedničke radnje* u odeljenju, posluzi, posadi i u drugim jedinicama. Ali stvar nije samo u zajedničkim radnjama, koje se kao takve pokazuju spoljašnjim obeležjima. Glavno je da se u procesu zajedničke delatnosti u svakog vojnika rađa potreba za kolektivnim životom, privika da živi i radi po jedinstvenom planu i u skladu sa opštim ciljevima. Takva usmerenost ličnosti vojnika može se stvoriti uglavnom na osnovi realno ostvarenih zajedničkih radnji u kojima je sadržana zajednička odgovornost članova kolektiva.

Ističući vaspitnu ulogu zajedničkih radnji, Makarenko je govorio: »... ako se drugovi nalaze u istim uslovima, koračaju u istom stroju, vrše približno iste funkcije, tada njih ne vezuje samo obično drugarstvo već zajednička odgovornost u radu, zajedničko učešće u radu kolektiva«.[148]) Zato je važno da svaki vojnik obavezno bude uključen u sistem opštih zajedničkih radnji koje izvršava jedinica ili neki njen deo.

Služba dežurnih organa u jedinici treba da bude organizovana tako da odgovornost za održavanje čistoće i reda u prostoriji ne osećaju samo ona lica koja su na dužnosti već čitav kolektiv. Radi toga je korisno da se u prvoj fazi formiranja jedinice što detaljnije kontroliše rad dežurnih i požarnih i da se od njih zahteva da u potpunosti

[147]) А. С. Макаренко. Соч., т. V, стр. 229.

[148]) А. С. Макаренко. Соч., т. V, стр. 210.

koriste svoja prava u odnosu na ostale drugove i ne dozvole kršenje pravila ponašanja u kasarni. Svaki vojnik na ličnom iskustvu treba da se uveri da je njegovim drugovima koji su na dužnosti potrebna pomoć cele jedinice i da se ta pomoć na prvom mestu sastoji u tome da ceo lični sastav izvršava zahteve pravilskih odredaba.

To doprinosi unutrašnjem povezivanju jedinice, vaspitava u svakog vojnika potrebu za zajedničkim radom i razvija osećanje kolektivizma.

Tako stoji stvar i sa vršenjem stražarske službe. Ulazeći u sastav straže i vršeći dužnost stražara, razvodnika straže itd. svaki vojnik, prirodno, stupa u odnose uzajamne saradnje sa drugovima i oseća potrebu za tom saradnjom. Nalazeći se, na primer, na straži i čuvajući važan objekt, vojnik celo vreme oseća povezanost sa svojim drugovima koji se nalaze na drugim stražarskim mestima i u stražari. On zna da na njega misle i da se o njemu brinu komandir i razvodnik straže, zna da će mu uvek u pomoć doći drugovi sa kojima može stupiti u neposrednu vezu pomoću utvrđenih signala. Takve odgovorne zajedničke radnje, svakako, privikavaju svakog vojnika da misli o zadacima svoje jedinice i da ima na umu rad svojih drugova, tj. privikavaju ga na saradnju i na toj osnovi formiraju u njega *težnju* ka kolektivno usklađenim radnjama, razvijajući osećanje kolektivizma. Ta težnja je izraz veoma važnog elementa usmerenosti vojnikove ličnosti.

I održavanje oružja, i strojeva obuka, i vežbanje različitih radnji u sastavu odeljenja, posluge, posade, kao i mnogo drugoga što ulazi u dužnosti vojnika, potčinjeno je kako ciljevima stručne obuke vojnih lica, tako i formiranju njihove lične usmerenosti.

Treba takođe imati na umu da svaki vojnik od prvog dana svoje službe mora svu svoju delatnost i život uopšte da gradi po jedinstvenom obrascu. On živi zajedno sa svojim drugovima, bavi se zajedničkim poslovima koji su u vezi sa vršenjem službe, borbenom obukom i političkom nastavom i potčinjava se disciplinskim normama koje važe za sve. Počev od ustajanja pa do povečerja oni se navikavaju da rade zajedno, po opštoj komandi, u skladu sa za-

dacima jedinice. Jutarnje ustajanje po komandi, fiskultura, uzimanje hrane, odlazak u stroju na strelište, u trpezariju, na rad, prisustvo na raznim zanimanjima — sve to navikava vojnike na zajednički rad, formira u njih osećanje pripadnosti kolektivu, kao i druge elemente njihove lične usmerenosti.

Ukoliko neki vojnik potcenjuje zajedničke radnje u obuci i ne shvata značaj kolektivizma, to će se negativno odraziti na proces formiranja njegove lične usmerenosti. Takvom vojniku neizostavno treba pomoći da shvati ulogu vojnog kolektiva i njegovog mesta u sistemu kolektivnih radnji.

Dešava se, međutim, da čovek poseduje usmerenost ka zajedničkom radu, ali se ona pri tome svodi samo na zadovoljavanje sebičnih interesa, ne vodeći računa o potrebama drugih. To potvrđuje da u njega ne postoji istinsko osećanje kolektivizma već negativna tendencija u usmerenosti ličnosti.

Pravilno formiranje osećanja kolektivizma umnogome zavisi od toga kakvu ulogu igra kolektivizam vojne delatnosti u ličnim odnosima vojnika. Prema svim vojnicima, a u prvom redu prema onima koji su s njim u istoj jedinici, svaki vojnik se odnosi kao prema drugovima u zajedničkom poslu i po oružju, sa kojima zajedno živi, radi i rešava zadatke postavljene jedinici i, u krajnjoj liniji, celoj armiji. Osećanje drugarstva čvrsto povezuje vojnički kolektiv. Na vaspitanje osećanja kolektivizma naročito blagotvorno utiče prijateljstvo među vojnicima i drugarski odnosi u kojima vidno mesto zauzima osećanje lične simpatije.

Činjenice dokazuju da je disciplina uvek dobra i da je obuka najuspešnija u onim jedinicama gde su odnosi među svim vojnicima stvarno drugarski i gde mnoge vojnike povezuje osećanje prijateljstva.

Razumljivo da je reč o takvom drugarstvu i takvom prijateljstvu koji su potčinjeni intersima zajedničke stvari, interesima cele jedinice i koji učvršćuju kolektiv. Kad postoje radni, visokoidejni i principijelni drugarski i prijateljski odnosi, komandir uvek može da se osloni na aktiv svoje jedinice u borbi sa bilo kojim nedostacima u životu

jedinice. U zdravom, dobro organizovanom kolektivu biće najdelotvornija i najuspešnija kritika i samokritika.

Karakter drugarstva i prijateljstva neposredno utiče na formiranje usmerenosti ličnosti vojnika. To je isticao i Kalinjin. U govoru na savetovanju komsomolskog aktiva u Dnjepropetrovsku 1934. god. on je o osećanjima drugarstva i prijateljstva rekao: »Ta osećanja imaju izvanredno važan značaj u borbenim uslovima. Potpuna uverenost u čvrstinu suseda čini vojnu kolonu izvanredno borbeno sposobnom. Neprijateljska vatra ili uopšte ne izaziva paniku, ili je u svakom slučaju smanjuje. Ta osećanja zbližuju i disciplinuju vojnike«.[149])

Za vreme velikog otadžbinskog rata, ukazujući na mnogonacionalnost sovjetske države i prijateljstvo naroda SSSR-a, Kalinjin je govorio da se »to prijateljstvo kalilo u teškim borbenim iskušenjima«. On je isticao da se prijateljstvo među ljudima »naročito oseća na frontu, gde se čovek stalno izlaže opasnosti i gde upravo zbog toga poverenje u druga, koji se nalazi rame uz rame, mora biti potpuno. »Front« — kako se slikovito izrazio Kalinjin — »predstavlja probni kamen na kome se, pored mnogih drugih čovekovih osećanja, proveravaju vernost i prijateljstvo... Naša armija — to je bratska porodica gde je pomoć drugu obavezna«.[150]) Ali i u »vreme borbenog zatišja drugarstvo olakšava frontovski život«.[151])

U kompaktnom vojnom kolektivu, gde se formira usmerenost ličnosti vojnika, izvanredno je velika uloga neposrednog drugarskog delovanja, kad ponašanje jednog služi za primer drugima. Svaki vojnik izvršava službene dužnosti, uči, odmara se i svoje slobodno vreme provodi u uslovima zajedničkim za sve i u zajedničkim radnjama, tj. naočigled ostalih. U takvim uslovima može nastati tendencija za podražavanjem bilo nenamernim, nesvesnim, ili namernim, svesno organizovanim. Zato je pri formiranju usmerenosti ličnosti vojnika potrebno nastojati da podra-

---

[149]) М. И. Калинин. О коммунистическом воспитании и воинском долге, стр. 229.

[150]) М. И. Калинин. О коммунистическом воспитании и воинском долге, стр. 588.

[151]) Isto.

žavanje dobrih primera bude svesno i da se savladaju tendencije za podražavanjem negativnih primera.

U usmerenosti ličnosti vojnika veoma je važna njegova sposobnost za saradnju sa drugovima ne samo u običnoj, mirnoj situaciji, gde postoji mogućnost da se razmisli, da se razmotre okolnosti itd., već i u borbenoj situaciji, gde se traži najveća mogućna brzina reagovanja i, tako reći, trenutna saradnja i pomoć drugu. Sposobnost za takvu saradnju treba formirati u procesu obuke i vršenja službe u mirnodopskim uslovima, pre borbe, kako bi vojnici u svakoj, pa i najtežoj situaciji razumeli jedni druge po pojedinim pokretima, po pogledu, i u potrebnom momentu ukazali pomoć jedni drugima.

Veliku ulogu u formiranju usmerenosti ličnosti vojnika imaju *tradicije*, koje se stvaraju u životu nekog vojnog kolektiva. Takve tradicije mogu da budu susreti regruta sa starim vojnicima, uzajamna pomoć između odeljenja, posluga i posada, široko razvijena praksa međusobnog zamenjivanja, razne forme individualne pomoći i drugi objektivno nastali, manje ili više ustaljeni odnosi u vojnom kolektivu. Određenu ulogu u formiranju usmerenosti ličnosti vojnika u duhu kolektivizma imaju sportska aktivnost i amaterski kulturno-umetnički rad.

U procesu formiranja usmerenosti u vojnika se izgrađuje pravilan unutrašnji odnos prema drugovima po oružju i prema sebi kao članu borbenog kolektiva. To povlači za sobom nastajanje i razvijanje potrebe za zajedničkim radom, a osećanje kolektivizma postaje crta vojnikovog karaktera.

Poznato je da što je viši stepen razvitka usmerenosti ličnosti, koje sačinjavaju konkretni kolektiv, to je viši stepen razvitka tog kolektiva u celini. Iz toga proizlazi da se visoki zahtevi moraju postavljati svakom članu kolektiva. »Ne može se, uostalom, ni stvoriti kolektiv« — govorio je A. S. Makarenko — »niti se može izgraditi disciplina kolektiva, ako se ne budu postavljali zahtevi prema ličnosti. Ja sam pristalica doslednog, maksimalnog i određenog zahteva, bez ispravaka i bez ublažavanja«.[152])

---

[152]) А. С. Макаренко. Соч., т. V, стр. 149.

Zahtevi koji se postavljaju svim vojnicima i vojnim kolektivima predviđeni su zakletvom, vojnim pravilima i naređenjima. Stoga izvršavanje tih zahteva vodi formiranju harmonično razvijene ličnosti sovjetskog vojnika, koji će biti spreman da oružjem u rukama brani stvar izgradnje komunizma.

Dakle, usmerenost ličnosti vojnika kao člana određenog kolektiva formira se u procesu zajedničke vojne delatnosti. Da bi se moglo aktivno uticati na usmerenost ličnosti vojnika, neophodno je uvek imati u vidu osobenosti takvih pokretačkih snaga njegove delatnosti kao što su potrebe i motivi.

Glava dvadeseta

POTREBE I MOTIVI DELATNOSTI

§ 1. POJAM POTREBA

Psihički procesi, stanja i svojstva nastaju i usavršavaju se u čovekovoj delatnosti.

Čime se objašnjava to što čovek radi, što se aktivno odnosi prema svetu koji ga okružuje? Neposredni uzrok i pokretačka snaga koja izaziva i u znatnoj meri usmerava čovekovu delatnost jesu njegove potrebe i motivi.

Potreba — to je ono što čovek oseća da mu nedostaje Čovekova potreba je uvek povezana sa poznavanjem predmeta koji tu potrebu može zadovoljiti. U tom smislu potreba predstavlja naročitu formu odraza koji pobuđuje na delatnost.

Potrebe mogu biti *materijalne* i *duhovne*. Prvima pripadaju potrebe za hranom, odećom, stanom itd. Drugima — potrebe za idejama, stavovima i ubeđenjima, za dobrom knjigom, muzikom, za plemenitim, poštenim i pravednim odnosima među ljudima i sl.

Da bi zadovoljio potrebe, čovek mora da planira svoju delatnost i da bira odgovarajuća sredstva i načine za postizanje postavljenih ciljeva. Dajući karakteristiku delatnosti usmerene na zadovoljavanje čovekovih materijalnih i duhovnih potreba, Marks i Engels su pisali: »Osnovna forma delatnosti je, svakako, materijalna delatnost, od koje zavisi svaka druga delatnost: intelektualna, politička, religiozna itd.«.[153])

[153]) К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 3, стр. 71.

U vezi s tim oni su ukazivali da su »za život pre svega potrebni hrana i voda, stan, odeća i još ponešto. Dakle, prvi istorijski akt bila je proizvodnja sredstava potrebnih za zadovoljavanje tih potreba, proizvodnja samog materijalnog života«.[154])

Razvijajući tu karakteristiku, Marks i Engels su pisali da »već i sama prva zadovoljena potreba, radnja zadovoljavanja i oruđe koje je pribavljeno za zadovoljavanja — vode ka novim potrebama . . .«.[155])

Iz toga proizlazi da u procesu zadovoljavanja postojećih potreba, u zavisnosti od promene uslova i sredstava za njihovo zadovoljavanje, u čoveka stalno nastaju nove potrebe i ne može se dogoditi da ne oseća potrebu za nečim.

Međutim, dešava se da potrebe pojedinih ljudi odstupaju od realnih životnih odnosa, usled čega se te potrebe pojavljuju kao sile koje koče ili izopačuju čovekovu delatnost. To znači da nije stvar u samim potrebama, već u njihovoj životnoj svrsishodnosti. Potrebe ljudi se formiraju i vaspitavaju u procesu njihove lične delatnosti, koja se ostvaruje u sistemu društvenih odnosa.

Za razliku od životinja, čovekove potrebe su u suštini socijalne. To je očigledno kad su u pitanju duhovne potrebe. Što se tiče materijalnih potreba, mnogi buržoaski teoretičari ih pogrešno svrstavaju u kategoriju bioloških potreba. Nepravilnost takvog gledišta nije u tome što se imaju u vidu osobenosti bioloških i fizičkih zakonitosti, koje su u vezi sa čovekovim potrebama, već u tome što se smatra da te zakonitosti samostalno postoje i da određuju sudbinu pojedinih ljudi i društva u celini. Savremene naučne činjenice pokazuju da zakoni društvenog života usmeravaju biološke uzročno-posledične veze. Čak se i čovekova potreba za jelom razlikuje od analogne potrebe u životinje. »Glad je glad«, — pisao je Marks — »međutim, glad koja se zadovoljava kuvanim mesom, koje se uzima pomoću noža i viljuške, drukčija je od gladi koja nagoni da se guta sirovo meso pomoću ruku, kandži i zuba«.[156])

---

[154]) К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 3, стр. 18.

[155]) Ibid. стр. 27.

[156]) К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. XII, г. I, стр. 182

O socijalnoj suštini svih čovekovih potreba svedoči činjenica da je društveni razvitak rada istorijski uslovljen i da ne samo što nije potčinjen biološkim zakonima već im se u velikoj meri suprotstavlja i pobeđuje ih.

Ako bi materijalne potrebe nastajale i u svom razvitku zavisile samo od bioloških sila, tada bi, na primer, Indijanci, starosedeoci američkog kontinenta, živeli u blagostanju. Oni su u biološkom pogledu apsolutno punovredni i vitalni. Ali, pod uticajem kapitalističkih društvenih odnosa Indijanci su objektivno dovedeni u uslove odumiranja. Tako je bilo i sa nekim narodnostima u carskoj Rusiji. Ako bi čovek živeo po biološkim zakonima, tada on ne bi morao i ne bi mogao celog svog života da proizvodi, recimo, avione, koji mu sami po sebi nisu potrebni, jer nisu ni stan, niti hrana i odeća, bez kojih ne bi mogao da se održi u životu. Naprotiv, ako bi čovekova potreba da leti bila biološki uslovljena, tada bi mu, po zakonima biologije, kao i ptici, izrasla krila. Međutim, to se nije dogodilo niti se može dogoditi. A čovek ipak leti, i to bolje od ma kakve ptice.

Prema tome, čovekove materijalne i duhovne potrebe, koje aktiviraju i usmeravaju njegovu praktičnu i teoretsku delatnost, po svojoj suštini su socijalne i zavise od konkretnih, istorijski formiranih uslova njegovog života.

U SSSR-u, gde se izgrađuje komunističko društvo, XXII kongres KPSS odredio je puteve formiranja ličnosti graditelja komunizma i člana novog društva. Na toj osnovi se rešavaju zadaci zadovoljavanja i vaspitanja potreba, koje odgovaraju principima komunističkog morala.

Naročito je važno da se u ljudi vaspitava potreba da rade. »U komunističkom društvu« — kaže se u Programu KPSS — »čovek ne može da ne radi. To neće dopustiti ni njegova svest, ni javno mnenje. Rad prema sposobnosti postaće privika, primarna životna potreba svih članova društva«.[157]) Što se tiče izopačenih potreba, protiv njih se vodi borba putem vaspitanja društveno korisnih potreba ispunjenih životnom radošću. Sve to svestrano razvija ličnost novog društva. U kapitalističkom pak društvu, gde vlada pravo privatne svojine, kultivišu se klasno ograni-

[157]) Программа КПСС, стр. 119.

čene egoističke potrebe, koje rađaju jednostranost i uskost u razvitku usmerenosti ličnosti.

Bez obzira na ogroman značaj potreba u životu čoveka, one automatski ne određuju sve momente njegove psihološke usmerenosti kao ličnosti. To potvrđuju mnoge činjenice. Tako, na primer, na teškom maršu, kad svi vojnici osećaju stvarnu potrebu za odmorom, neki od njih će usled svoje lične usmerenosti ukazati pomoć premorenom drugu. Ali se mogu sresti i takvi vojnici koji ne poseduju takvu usmerenost, iako bi oni po svom fizičkom stanju mogli da pomognu drugu kome je ta pomoć neophodna.

Osim toga, u jednog istog čoveka, ali u različitim uslovima, mogu nastati iste potrebe, koje u njega izazivaju različitu usmerenost, pod čijim uticajem će on postupati na različite načine. U teškoj borbi, na primer, ako mu je potrebna municija za automat, on može da prihvati predlog druga da upotrebi deo njegove municije, dok će u drugoj prilici to odbiti, iako mu je municija neophodna i poći će na rizik, ili na drugi način doći do municije. U tome se pokazuje čovekova intelektualna delatnost, njegova osećanja i volja, i na prvom mestu moralni stavovi. Zato se čovekova psihička usmerenost i ponašanje ne mogu objasniti samo potrebama. Treba imati na umu da na osnovu potreba u čoveka nastaju motivi delatnosti i usmeravaju je u određenom pravcu.

§ 2. MOTIVI DELATNOSTI

Motivima se nazivaju sile koje čoveka pobuđuju na radnje, postupke i delatnost uopšte, koja omogućuje zadovoljenje njegovih materijalnih i duhovnih potreba. Ima, naravno, motiva koji pobuđuju da se čovek odrekne ili privremeno uzdrži od ovih ili onih radnji i postupaka, ili da u ovom ili onom smislu izmeni usmerenost delatnosti.

Motivi su delotvorne sile svesti. Zahvaljujući njima, aktiviraju se čovekovo mišljenje, osećanja i volja i usmerava se njegova praktična delatnost.

Pod uticajem motiva stvara se usmerenost čoveka na neki deo objektivne stvarnosti (na nešto ili na nekoga) i

zajedno s tim nastaje njegovo psihičko stanje (pasivnost ili aktivnost, indiferentnost ili pristrasnost itd.). Eto zbog čega poznavanje motiva čovekovog ponašanja omogućuje da se on pravilno oceni kao ličnost. Bez razumevanja motiva delatnosti ne mogu se pravilno oceniti čovekovi postupci, propusti ili prekršaji.

U motive se ubrajaju nagoni, želje, interesovanja, sklonosti, osećanja i privike.

Nagoni su motivi koji u čoveka nastaju kad on nije dovoljno svestan svojih potreba. Nagon može biti prema nekoj vrsti delatnosti, prema ovim ili onim pojavama, čoveku itd.

Želje su motivi koji u čoveka nastaju kad je on svestan svojih potreba. Aktivna forma želje naziva se htenjem. Ponekad želje mogu biti neosnovane. To su prohtevi. Oni se često spajaju sa nagonima.

Interesovanja su motivi koji pobuđuju čoveka da svoju delatnost usmerava na predmet čijeg je značaja svestan. Interesovanje može podstaći čoveka da odvoji vreme za posetu pozorištu, sportskom takmičenju, da se upozna sa određenim dostignućima nauke itd. Interesovanja aktiviraju uglavnom saznajnu, naročito intelektualnu čovekovu delatnost.

Sklonosti su, za razliku od interesovanja, usmerenost ličnosti ne samo na predmet delatnosti čijeg je značaja svestan već i na samu delatnost koja je povezana sa zadovoljenjem potrebe pomoću tog predmeta. Ako čovek poseduje sklonost, on pokazuje aktivan odnos ne samo prema pozorištu, na primer (za ovaj ili onaj komad) već i za to da sam postane glumac; ne samo prema naučnim činjenicama već i za to da ih usvoji, tj. da postane naučni radnik; ne samo prema životu vojnika već i da sam postane vojno lice. Sklonosti aktiviraju kako teoretsku tako i praktičnu delatnost ličnosti.

Osećanja se mogu pojaviti kao motivi koji aktiviraju ili koče čovekovu delatnost i samim tim menjaju njegovu ličnu usmerenost. Poznato je da se pod uticajem raspoloženja, pojave ili prestanka straha, ljutnje, radosti i takvih složenih moralno-političkih, intelektualnih i estetskih doživljaja kao što su patriotizam, osećanje dužnosti itd., u

čoveka mogu promeniti maštanja, namere, težnje i usmerenost ličnosti u celini.

U svojstvu motiva mogu takode da se pojave i *privike*. Zahvaljujući privikama čovek postupa na određeni način.

Lenjin je ukazivao da će u visoko razvijenoj, istinski demokratskoj državi, zahvaljujući karakteru društvenih odnosa, »*neophodnost* da se poštuju jednostavna, osnovna načela ljudske zajednice veoma brzo postati *privika*«.[158])

Makarenko je s pravom isticao da »mi ponekad zloupotrebljavamo reč ‚svestan'. Naše ponašanje treba da bude svesno ponašanje čoveka besklasnog društva, ali to uopšte ne znači da u pitanjima ponašanja uvek treba da apelujemo na svest. To bi bilo suviše štetno opterećenje za svest«.[159])

»Naš zadatak« — pisao je dalje A. S. Makarenko — »nije samo da vaspitamo u sebi pravilan, razuman odnos prema pitanjima ponašanja, nego i da vaspitamo pravilne privike, to jest takve privike da postupamo pravilno ne zato što smo seli i razmislili, već zato što drukčije ne možemo, zato što smo tako privikli. Vaspitanje tih privika je daleko teža stvar nego vaspitanje svesti«.[160])

Svi motivi čovekove delatnosti ne postoje izolovano, već u uzajamnom delovanju, u jedinstvu i mogu da prelaze jedan u drugi. Na primer, u vojnika ili mornara pojavila su se aktivna osećanja i misli kad su ga upoznali sa nekom novom vrstom oružja, ali on još nije u potpunosti shvatio potrebu da njime ovlada. Međutim, njega je privlačilo da više puta pogleda to novo oružje. To je još uvek samo nagon. Zatim vojnik postaje svestan da on treba da ovlada tim oružjem. To je već želja. Dalje u vojnika nastaje neposredna usmerenost na taktičko-tehničke podatke oružja, na njegovu ulogu u borbi i na druga svojstva. To je interesovanje. Najzad se u njega rađa težnja da ovlada odgovarajućim znanjima, navikama i veštinama, da postane majstor izučavanog oružja. To je sklonost.

---

[158]) В. И. Ленин. Соч., т. 25, стр. 446.

[159]) А. С. Макаренко. Соч., т. V, стр. 435.

[160]) Ibid., стр. 445.

Međutim, motivi se ne pojavljuju uvek tim redom. Usmerenost ličnosti može da započne sa interesovanjem a da ne postane sklonost. U tom slučaju interesovanje ostaje nedelotvorno. No usmerenost može da se podvrgne uticaju privika, koje su se formirale možda i mimo čovekove želje. Ima i drugih varijanata uzajamnog delovanja i spajanja motiva.

Jedinstvo i uzajamno prelaženje jednih motiva u druge ne postiže se samo njihovim mirnim i ravnomernim usklađivanjem. Između njih može doći do borbe. Želja vojnika da postigne odličan uspeh u obuci sama po sebi još ne garantuje da će on taj cilj i postići, jer pri susretu sa teškoćama u njega može da se pojavi želja da ih zaobiđe i izabere najlakši put. Ako vojnik ima takvu tendenciju, on ne može postati vrstan specijalista, jer ta tendencija koči pojavu interesovanja i ne rađa sklonost za ozbiljnim radom.

Upravo u takvim slučajevima uloga vojnika se svodi na savlađivanje borbe ličnih motiva i na to da uskladi svoje radnje i postupke sa svesno postavljenim ciljevima delatnosti. Sve to treba imati u vidu pri rešavanju problema vojne obuke i vaspitanja.

§ 3. ZADACI FORMIRANJA MOTIVA DELATNOSTI U VOJNIKA

Opšti karakter svih motiva i njihovo jedinstvo, u suštini, zavise od čovekovih ideala, od njegovih stavova i ubeđenja, nivoa njegove svesti, njegovog pogleda na svet u celini, čiji sadržaj sačinjavaju kako teoretske kategorije tako i moralna načela.

Dakle, usmerenost ličnosti sovjetskog vojnika u celini je uslovljeno što je on branilac socijalističke otadžbine, što on čuva mir i sreću svog naroda — graditelja komunizma.

Za uspešno rešavanje zadataka borbene obuke i političke nastave pripadnika oružanih snaga treba imati u vidu osobenosti potreba i motiva, koji su vezani upravo za vojnu delatnost, a, prema tome, i specifičnost usmerenosti ličnosti vojnika. Oni zavise od karaktera ciljeva vojne delatnosti, koji su potpuno potčinjeni zadovoljavanju upravo

društvenih potreba. To daje pečat motivima delatnosti svakog vojnika, što se naročito oštro pokazuje pri izvršavanju borbenih zadataka u ratu.

Tako je, na primer, svima koji su učestvovali u borbi poznato da želja da se neprijatelj pobedi i uništi dobija u borbi sasvim realan, konkretno opipljiv sadržaj i veliku pokretačku snagu. Ali želja za pobedom postoji u vojnika i pre no što stupi u borbu. Ipak, u tom slučaju ona ima opštiji karakter i po svom sadržaju je manje konkretna. Što se tiče srdžbe i gneva, na primer, oni predstavljaju izvanredno veliku silu koja pobuđuje vojnika na aktivna dejstva, i mogu u stvari nastati neposredno u borbi, dok se mržnja vaspitava dugo pre borbe pa čak i pre rata. Približno se isto može reći o borbenom uzbuđenju vojnika u jurišu, o interesovanjima izviđača, o osećanju odgovornosti za sudbinu otadžbine svih sovjetskih ljudi.

Ono što je glavno i odlučujuće u određivanju motiva ponašanja vojnika u borbi jeste da oni shvataju idejni sadržaj svoje vojne delatnosti, kao i političke ciljeve i zadatke te delatnosti. Stoga, ako sovjetski vojnik dođe u situaciju da u borbi rizikuje svoj život, ako ne može da napusti svoj borbeni položaj, ako, u krajnjoj liniji, treba da se bori do poslednjeg daha ili da pogine, on će tako postupati u ime svoje otadžbine, u interesu svog naroda, a ne u zavisnosti od svojih usko ličnih i neposrednih interesa.

Upravo od motiva koji pobuđuju sovjetske vojnike na delatnost zavisi požrtvovanje, disciplinovanost, hrabrost i mnoge druge lične osobine vojnika koje su zaloga za izvršenje podviga.

Prema tome, glavne osobenosti motiva ponašanja sovjetskih vojnika sastoje se u tome što svaki vojnik, zahvaljujući visokoj političkoj svesti, shvata ciljeve i zadatke koji stoje pred armijom u celini kao svoje sopstvene ciljeve i zadatke, kao ciljeve i zadatke koji su bliski njegovom biću. Pozitivan odnos vojnika prema ciljevima i zadacima svoje delatnosti određuju njegov odnos prema izvršavanju svoje vojničke dužnosti.

Društvena suština ciljeva i zadataka vojne delatnosti postaje veoma očigledna kad je vojnik svesno ili nesvesno upoređuje sa ciljevima, zadacima i motivima radne delat-

nosti. Upravo u procesu rada sovjetski čovek praktično rešava zadatke koji odgovaraju izgradnji komunističkog društva. Ali, stvarajući proizvode rada da bi zadovoljio potrebe društva, svaki trudbenik stiče mogućnost da zadovolji i svoje lične potrebe. Stoga se u svesti trudbenika uporedo sa društvenim značajem ciljeva i zadataka njihove radne delatnosti pojavljuje lična, ne samo duhovna već i materijalna zainteresovanost. U socijalističkom društvu, kao što je poznato, princip materijalne zainteresovanosti ima veliki mobilizatorski značaj.

Što se tiče specifičnosti vojne delatnosti, ona se pokazuje u tome što vojnik često mora da se odriče zadovoljavanja takvih ličnih potreba, koje su u drugim uslovima potpuno moralno opravdane.

Međutim, treba istaći i to da u procesu ostvarivanja društvenih ciljeva, čak i u borbi, sovjetski vojnik ne ignoriše i, što više, ne odustaje od svojih, reklo bi se, čisto ličnih ciljeva i zadataka. Tokom svoje borbene delatnosti on ih samo u potpunosti i bez pogovora potčinjava interesima društva.

Motivi delatnosti mogu biti društveni i lični, široki i uski. To zavisi od toga kako je vojnik shvatio relativno daleke i bliske ciljeve, te od shvatanja relativno velikih i malih zadataka svoje delatnosti.

Širokim, opštim motivima pripadaju, na primer, osećanje ljubavi prema otadžbini, osećanje dužnosti i odgovornosti, časti i svog dostojanstva, želja da se pobedi neprijatelj, interesovanje za vojnu nauku i druge sile koje podstiču sovjetskog vojnika na aktivnu delatnost. Motivi takve vrste formiraju se tokom celog života, često i mnogo pre nego što čovek postane vojnik. Pod uticajem upravo takvih motiva ostvaruje se usmerenost ličnosti vojnika.

Ti motivi su opšti i široki i zbog toga što su svojstveni svim sovjetskim vojnicima, nezavisno od njihovih vojnih zvanja i karaktera službenih dužnosti. Zajednički karakter motiva je uslovljen moralno-političkim jedinstvom pripadnika Sovjetske armije i čitavog sovjetskog naroda.

Međutim, pored širokih, društvenih motiva vojnici imaju i takve motive koji nastaju u procesu konkretno uslovljene delatnosti i kao da ne izlaze iz okvira date situacije. To su posebni motivi. Oni nastaju u vezi sa shva-

tanjem bliskih ciljeva i posebnih zadataka i nestaju kad se ostvari konkretan cilj ili reši poseban zadatak, tj. kad se završi neka etapa delatnosti ili čak neka radnja (na primer težnja da se za vreme napada što pre prodre u protivnikov rov i da ga uništi, želja da se cilj pogodi prvim hicem, potreba da se očisti oružje posle gađanja itd.).

Prema tome, posebni motivi su neposredno vezani za pojedine radnje i postupke vojnika. Međutim, njihov posebni karakter ne ogleda se samo u tome. Posebnima ih nazivamo i zbog toga što njihov sadržaj neposredno zavisi od karaktera konkretnih dužnosti koje izvršavaju vojna lica i od njihovih ličnih osobina (znanja, navika, sposobnosti itd.). Tako, na primer, komandant bataljona, u skladu sa postavljenim zadatkom, može imati neposrednu težnju da probije odbranu protivnika, a vojnik — težnju da se približi protivniku i da ga uništi. U komandanta bataljona može se javiti uporna želja da dobije pojačanje. U to isto vreme u komandanta puka, u skladu sa situacijom, može postojati namera da pojača drugu jedinicu. I u datom slučaju motivi delatnosti su u neposrednoj vezi sa karakterom ciljeva i zadataka koji se rešavaju.

Razlike u posebnim motivima mogu se primetiti čak u jednoj istoj grupi vojnika koji rešavaju zajednički zadatak. Tako, na primer, ako je grupa izviđača pošla da uhvati »jezik«, tada će relativno opšti motiv za sve biti želja da se izvrši naređenje, da se dovede zarobljenik. Ali već posle podele opšteg zadatka na posebne zadatke u svakog izviđača se javljaju u izvesnom smislu sopstveni motivi. U jednoga — da se neopaženo približi objektu napada, u drugoga — da osmatra i predupredi eventualni protivnapad, u trećeg — da zaštiti vatrom odstupanje drugova, u četvrtog — da skrene pažnju protivnika itd. Sve to zavisi od sadržaja zadataka koji nastaju u toku delatnosti izviđača, od konkretnih uslova u kojima se oni izvršavaju, pa čak i od prirode ovog ili onog izviđača, od njegove hrabrosti, osećanja dužnosti i odgovornosti, tačnosti i čvrstine. Mogućno je takođe da postupci vojnika koji su po spoljašnosti slični i odgovaraju opštim motivima budu uslovljeni različitim posebnim motivima. Tako, na primer, mnogi vojnici se dobrovoljno javljaju za neki opasan borbeni zadatak i izvršavaju ga. Već sama činjenica dobro-

voljnog pristanka sadrži u sebi mogućnost različite motivacije. Jedan ide na opasan poduhvat iz osećanja dužnosti, drugi zbog vojničkog ponosa, treći zbog mržnje prema neprijatelju, četvrti u želji da se istakne itd.

Međutim, posebni motivi ponašanja, bez obzira na njihovu raznolikost i konkretnost, slivaju se sa takvim jedinstvenim i opštim za sve sovjetske vojnike motivima kao što je ljubav prema otadžbini, odanost svom narodu, a takođe i sa drugim motivima koji su u neposrednoj vezi sa političkom svešću i visokom idejnošću branilaca otadžbine. U krajnjoj liniji svi posebni i opšti motivi ponašanja sovjetskih vojnika potčinjeni su vojnoj delatnosti čiji je društveni sadržaj vojnik shvatio.

Jedinstvo široke i uske, opšte i posebne, daleke i bliske motivacije služi kao preduslov da sovjetski vojnici savladaju prepreke na koje nailaze u borbi. Upravo to jedinstvo i daje perspektivnost celokupnoj delatnosti vojnika.

Imajući u vidu ogromnu ulogu motiva u procesu obuke, vojnike treba naučiti da pravilno povezuju posebne, situacione motive sa širokim, socijalnim motivima, tj. da prve potčinjavaju drugima.

Zahvaljujući moralno-političkom jedinstvu ličnog sastava sovjetskih oružanih snaga i jedinstvu opštih i posebnih motiva u ponašanju vojnika, naređenje, kojim se uvek postavljaju konkretni zadaci delatnosti, u principu odgovara idejama vojnika, njegovim interesovanjima i težnjama. Stoga naređenje, ako je shvaćeno i intimno prihvaćeno, postaje samonaređenje. Zahvaljujući tome vojnik u borbenim uslovima postaje sposoban da sve svoje snage usmeri na savlađivanje veoma složenih i ozbiljnih prepreka i teškoća. Eto zbog čega je veoma važno da se u miru svi vojnici nauče da tačno i na vreme izvršavaju naređenja.

Ogromnu ulogu u formiranju motiva u vojnika ima individualno prilaženje. Svaki vojnik počinje svoju službu sa određenim njemu svojstvenim nagonima, željama, interesovanjima, sklonostima, osećanjima i privikama. U vezi s tim mnoge vojnike treba ne samo vaspitati nego i prevaspitati.

Motivi se formiraju u toku celog procesa obuke i vaspitanja vojnika. Tako, na primer, pored interesovanja za društvene pojave i političke događaje u vojnika se razvija i sklonost za analizu tih pojava i događaja i za njihovo ocenjivanje. Motivi mogu biti obimniji i sadržajniji i, prema tome, jači: na primer, želja da se postane majstor u svom poslu, vera u snagu sovjetske ratne tehnike i oružja, vera u nepobedivost sovjetskih oružanih snaga itd.

Mnogi motivi delatnosti vojnika formiraju se u procesu strojeve, fizičke i taktičke obuke (na primer, želja da se bude fizički jak, spretan, izdržljiv, snalažljiv, vešt u taktici itd.).

Veliku ulogu pri tome ima svakodnevno objašnjavanje, koje mobiliše i usmerava svest vojnika na postizanje postavljenih ciljeva. Međutim, glavni i odlučujući uslov za uspešno formiranje motiva je praktična delatnost vojnika.

Vojna delatnost se organizuje i usmerava u duhu zahteva pravila, uputstava i naređenja starešina. Ali treba uvek imati u vidu da održavanje strogog vojničkog reda, pravilni uzajamni odnosi među vojnim licima, njihove drugarske i prijateljske veze i kolektivna delatnost imaju veliki uticaj na formiranje motiva vojnikove delatnosti. Njima pripadaju, na primer, privike u tačnosti, urednosti osećanje poštovanja prema drugu, želja da mu se pomogne, izbavi iz nevolje, sklonost prema održavanju discipline itd.

Povoljne uslove za razvijanje motiva delatnosti vojnika stvara socijalističko takmičenje. Javno prihvatanje obaveza i isticanje rezultata borbe za njihovo izvršenje navikava vojnike da postavljaju sebi određene ciljeve u ovlađivanju vojnim znanjima, u sportu i u podizanju svog kulturnog nivoa. To ih podstiče da misle na primljene obaveze i da mobilišu svoje snage i energiju da održe reč i pobede. Zato takmičenje doprinosi formiranju motiva, ukoliko se ono, naravno, ne sprovodi formalno.

Prema tome, motivi delatnosti vojnika, a prema tome i usmerenost njegove ličnosti u celini, vaspitaju se u procesu obuke i vršenja službe. Odlučujuća uloga u tome

pripada starešinama svih stepena, partijskim i komsomolskim organizacijama, pošto oni obezbeđuju uspeh borbene obuke i političke nastave, organizuju rad i život vojnika. Međutim, uspeh umnogome zavisi i od onih koji se obučavaju i vaspitaju. Zato svaki vojnik mora nastojati da izgradi za njega korisne privike, da teži aktiviranju odgovarajućih interesovanja i formiranju pozitivnih motiva.

Od potreba, motiva i usmerenosti mnogo zavisi formiranje čovekovog karaktera kao jednog od osnovnih osobina ličnosti.

Glava dvadeset prva

KARAKTER

§ 1. KARAKTER I LIČNOST

Veliki broj, reklo bi se, najraznovrsnijih svojstava povezan je relativno čvrstim vezama zavisnosti u određene dinamičke strukture. To se naročito jasno pokazuje u čovekovom karakteru.

Karakter je osnovno čovekovo svojstvo, koje daje pečat svim njegovim radnjama i postupcima, svojstvo, od kojeg pre svega zavisi čovekova delatnost u različitim životnim situacijama.

U karakteru »ličnost se karakteriše ne samo time *šta* radi, već i *kako* radi«.[161])

Pod karakterom treba podrazumevati ne bilo koje individualno-psihološke osobine čoveka, već samo skup najizrazitijih i relativno ustaljenih crta ličnosti, tipičnih za datog čoveka, koje se sistematski pojavljuju u njegovim radnjama i postupcima.

Karakter »izražava osnovnu životnu usmerenost i pokazuje se u za datu ličnost svojevrsnom načinu postupanja«.[162]) Reč »karakter« u prevodu sa grčkog znači »obeležje«, »osobenost«.

Reči »karakteristika« i »karakter« nemaju slučajno isti koren. Dobro sastavljena psihološka karakteristika vojnika najpre i najdublje treba da otkrije njegov karakter, jer se upravo u njemu najpotpunije pokazuju osobine

[161]) К. Маркс и Ф. Энгельс. Об искусстве, 1937, стр. 177.

[162]) Б. Г. Ананьев. Воспитание характера. Л., 1941, стр. 11.

ličnosti. Ipak, ne smemo, kao što se to ponekad čini, sve crte ličnosti zamenjivati samo crtama karaktera. Pojam »ličnost« širi je od pojma »karakter«, i pojam »individualnost čoveka kao ličnosti« ne iscrpljuje se samo njegovim karakterom.

Svaki čovek se od drugih ljudi razlikuje po ogromnom, doista neiscrpnom broju *individualnih osobina,* tj. po osobinama koje su svojstvene isključivo njemu kao individuumu. U pojam »individualne osobine« ne ulaze samo psihološke već i somatske (soma — na latinskom znači telo) osobine čoveka: boja očiju i kose, rast i stas, razvijenost skeleta i mišića itd. Važna individualna osobina čoveka je izraz njegovog lica. U njemu se pokazuju ne samo somatske već i psihološke osobine čoveka; kad se za vojnika kaže: »on ima misaoni izraz lica«, ili »njegov pogled je lukav«, ili »ima prgav izraz usta«, pod tim se, naravno, ne podrazumeva anatomska odlika, već izražavanje kroz mimiku psiholoških osobina koje su svojstvene određenom čoveku. Zato iskusan komandir već prilikom prvog postrojavanja novih regruta dobija prve podatke (koji, naravno, podležu daljoj proveri) o nekim individualnim osobinama mladih vojnika.

Individualno-psihološke osobine razlikuju jednog čoveka od drugih. Grana psihološke nauke koja proučava individualne osobine raznih strana ličnosti i psihičkih procesa naziva se *diferencijalnom psihologijom.*

Kao što je poznato, proučavanje ličnosti potčinjenog jedna je od važnih dužnosti komandira. Kad vojni propisi obavezuju svakog starešinu da svestrano proučava potčinjene, da upoznaje njihove lične osobine, od njega se, u stvari, traži da praktično poznaje i primenjuje načela diferencijalne psihologije.

U ruskom jeziku ima preko 1.500 reči koje označavaju razne crte čovekove ličnosti. U stvari, tih crta ima daleko više. Za to postoji određeno objašnjenje.

Prvo, mnoga svojstva ličnosti ne mogu se označiti jednom reči (na primer »moralno vaspitana volja«, disciplinovanost pažnje«, »smanjena brzina opažanja«).

Drugo, jedna ista reč može da označava razne crte ličnosti. Tako, na primer, u samokontroli izviđača u slo-

ženoj borbenoj situaciji i u njegovoj samokontroli na operacionom stolu mogu se pojaviti različite crte njegove ličnosti.

Treće, slične crte ličnosti mogu obrazovati razne kombinacije, dajući tako nove crte po kojima se jedan čovek izrazito razlikuje od drugog. Kao primer za to može da posluži kombinacija upornosti — u jednom slučaju sa kritičnošću mišljenja, a u drugom — sa nekritičnošću, ili kombinacija snalažljivosti u jednom slučaju sa dobrotom, a u drugom — sa zlobom.

Broj kombinacija crta ličnosti, ili, drugim rečima, broj raznih konkretnih struktura ličnosti doista je neograničen. Zato što se ljudi toliko i razlikuju jedan od drugoga po crtama i osobinama ličnosti ponekad se kaže: »Ličnost je neponovljiva«. Pa ipak se psihologija u izvesnoj meri snalazi u tom mnoštvu struktura ličnosti i izdvaja ono što je glavno.

Najopštija *dinamička struktura ličnosti* jeste uopštavanje svih njenih mogućnih individualno-psiholoških osobina u četiri grupe, koje obrazuju četiri osnovne strane ličnosti:

1. biološki uslovljene osobine (temperament, sklonosti, najprostije potrebe);
2. socijalno uslovljene osobine (usmerenost, moralne osobine, pogled na svet);
3. individualne osobine raznih psihičkih procesa;
4. iskustvo (obim i kvalitet znanja, navika, veština i privika).

Sve individualno-psihološke osobine tih strana ličnosti ni izdaleka neće biti i crte karaktera. Ali sve crte karaktera, naravno, predstavljaju osobine ličnosti.

Šta je zapravo karakter moći ćemo shvatiti na primeru upoređenja dva literarna lika: Vasilija Terkina i Švejka. Osnovna razlika tih ljudi nije u svojstvima pamćenja ili u osobinama pažnje, pa ni u osobinama volje, uzetim samim po sebi. Ona je u njihovoj različitoj usmerenosti, u različitom odnosu prema svetu koji ih okružuje, prema ljudima i sebi samima i u njihovoj različitoj aktivnosti.

U uzajamnom odnosu čoveka sa stvarnošću koja ga okružuje, u njegovoj delatnosti formira se i otkriva besko-

načno mnoštvo raznih individualno-psiholoških osobina. Mnoge od njih ne moraju biti suštinske, kao, na primer, slabo razvijeno čulo okusa (ako, naravno, nije reč o kuvaru ili degustatoru), ili smanjeni obim pažnje, za šta čovek može čak i da ne zna. Druge osobine, iako od bitnog značaja, mogu da budu kratkotrajna, prolazna stanja kao, na primer, mlitavost i tromost posle bolesti; nekritičnost izazvana hipoksijom; razdražljivost izazvana zamorom. Treće, kao slabo mehaničko pamćenje, mogu i da ne utiču direktno na odnos čoveka prema onome što ga okružuje i da se ne odraze na njegovu delatnost, jer se dobro kompenzuju drugim crtama.

Ali postoje i takve individualno-psihološke osobine čoveka koje se pojavljuju relativno stalno i predstavljaju bitne crte njegovog ponašanja. To je, na primer, opreznost, izdržljivost, smirenost i osetljivost na utiske.

Neke od tih crta su u neposrednoj vezi sa obeležjima određenih psihičkih procesa, koji su svojstveni datom čoveku. To su, na primer, razvijena pažnja, rasejanost, sposobnost posmatranja, lakomislenost, kritičnost, fantazerstvo, tromost, veselost, razdražljivost, plašljivost, odlučnost, tvrdoglavost, upornost, itd. Međutim, svaka od tih osobina psihičkih procesa, koja se u određenim uslovima može pojaviti u svakog vojnika, postaće crtom karaktera samo kad počne uslovljavati način rada, svojstven datoj ličnosti, kad postane tipična za nju.

Osim toga, mnoge crte karaktera se ne mogu svesti na posebne psihičke procese. Upravo takvim crtama pripadaju disciplinovanost, principijelnost, komunikativnost, ćutljivost, iskrenost, nepoverljivost, hvalisavost, učtivost, strogost, tačnost, neurednost, nemarnost, ljubav prema radu, opreznost, zavidnost, čestitost itd.

Sve te osobine ličnosti mogu takođe u određenim uslovima u ovoj ili onoj meri da se pojave u svakog čoveka. Osim toga, čovek se s njima ne rađa, već se sve one formiraju u procesu njegovog opštenja sa drugim ljudima, u procesu obuke i vaspitanja. One se ne formiraju samo u deteta već i u odraslih. U strukturi ličnosti one formiraju onu njenu stranu koja sjedinjuje socijalne osobine ličnosti. Te osobine ličnosti, iako povezane s drugim osobinama,

ipak su relativno nezavisne. Disciplinovan ili nemaran, pošten ili nepošten može biti čovek sa svakim temperamentom, sa raznim osobinama pažnje ili pamćenja i sa različitim iskustvom i stepenom obrazovanja. Osobine te strane ličnosti ne zavise neposredno od biološki uslovljenih dispozicija, mada neke od njih mogu biti posredno vezane s njima.

Karakternim crtama najlakše postaju crte ličnosti koje se odnose na njenu socijalnu stranu, na grupu *moralnih osobina.*

Da bismo upoznali vojnika, veoma je važno, svakako, ispitati šta je on uspeo da uradi na svom životnom putu kao član društva, a još je važnije da shvatimo čemu on teži i u ime čega; šta, po njegovom mišljenju, još nije uspeo da postigne i na koji će način nastojati da ostvari životni cilj koji je sebi postavio. To i jeste pitanje usmerenosti ličnosti, tj. čovekovih ideala i interesovanja, njegovog pogleda na svet i motiva njegove delatnosti.

Analiziranoj strani ličnosti i crtama karaktera pripadaju i njene estetske osobine, koje se izražavaju u pravilnom odnosu prema lepom. One se pojavljuju kako u vojnikovim ukusima tako i u njegovoj sposobnosti i potrebi ne samo da opaža lepo već i da aktivno učestvuje u njegovom stvaranju.

Upravo zbog toga što se moralno-estetske osobine ličnosti formiraju i izražavaju u čovekovim postupcima, u kojima se pokazuje njegov odnos prema drugim ljudima, prema sebi i radu — te osobine lakše od drugih postaju crte karaktera. Ipak, ne treba sve moralne osobine ličnosti mešati sa crtama karaktera.

Da bismo se u ovome snašli, navešćemo sledeći primer. Najnedisciplinovaniji vojnik može pokazati disciplinovanost koja, međutim, neće predstavljati crtu njegove ličnosti. Drugi vojnik se ponaša disciplinovano; disciplinovanost je njegova *crta ličnosti,* ali ona još ne mora biti i crta njegovog karaktera. On prosto nije imao povoda i nije došao u iskušenje da naruši disciplinu. Disciplinovanost možemo smatrati *crtom karaktera* samo kad ona počne formirati celokupno ponašanje vojnika u najrazličitijim slučajevima i kad narušavanje discipline u bilo kojim uslovima postane strano njegovoj prirodi.

U karakteru se pokazuju individualne osobine ne samo socijalne već i ostalih strana ličnosti, mada one obično sve ne učestvuju ravnopravno u njegovom određivanju. Karakter najpotpunije određuje moralni kvalitet ličnosti. Kao što smo već rekli, stalne individualne osobine pojedinih psihičkih procesa, a pre svega osobine volje i emocije, takođe mogu da postanu crte karaktera. Međutim, i svojevrsna iskustva u vidu profesionalnih privika takođe mogu postati crte karaktera. Tako, na primer, disciplinovanost kao crta vojnikovog karaktera često se oslanja na priviku da tačno i bez pogovora izvršava naređenja. Karakternom crtom može postati i privika da se bude oprezan. Strogost i tačnost kao karakterne crte komandira u znatnoj meri su zasnovane na profesionalnim privikama. Karakter je povezan sa temperamentom, iako manje nego sa drugim stranama ličnosti. To se objašnjava time što je temperament biološka strana ličnosti, dok je čovekov karakter socijalno uslovljen, to je »njegova biografija u kondenzovanom vidu«.

Uporedo s time, karakter ne treba razmatrati kao prost zbir pojedinačnih kvaliteta ili osobina ličnosti. Neke njegove crte biće uvek vodeće; upravo se po njima i može *okarakterisati* vojnik, jer bi u protivnom zadatak prikazivanja karaktera bio neizvodljiv, pošto u svakog čoveka broj posebnih karakternih crta može biti velik, a broj nijansi svake od tih crta još veći. Tako, na primer, urednost može imati ove nijanse: tačnost, pedantnost, čistunstvo, otmenost itd.

Što je karakter u čoveka izrazitiji i *jači*, to je njegovo ponašanje određenije i jasnije se izražava njegova individualnost u raznim postupcima. Međutim, nisu u svih vojnika njihove radnje i postupci uslovljeni njima svojstvenim ličnim osobinama. Ponašanje nekih vojnika zavisi od spoljašnjih okolnosti, od dobrog ili lošeg uticaja na njih od strane drugova, kao i od pasivnog i neinicijativnog izvršavanja pojedinih naređenja starešine. Za takve vojnike se kaže da *nemaju određenog karaktera.*

Karakter ne treba smatrati kao samostalnu, kao neku petu stranu opšte dinamičke strukture ličnosti. Karakter je skup međusobno povezanih, najvažnijih individualnih osobina četiri osnovne strane ličnosti, osobina koje odre-

đuju čovekovu delatnost kao člana društva. Karakter predstavlja ličnost u *svojevrsnosti* njene delatnosti. U tome je on blizak sposobnostima, koje takođe predstavljaju ličnost, ali u njenoj produktivnosti.

§ 2. KLASIFIKACIJA KARAKTERA I KARAKTERNIH CRTA

Mnogobrojni pokušaji da se klasificiraju tipovi karaktera u celini (a ne pojedine crte karaktera) ni do danas nisu krunisani uspehom. Pored raznovrsnosti i mnogostranosti karakterooloških osobina, mnogolikost predloženih klasifikacija objašnjava se i raznolikošću obeležja, koja se mogu postaviti u njihovu osnovu.

Starogrčki filozof i lekar Teofrast (372—287. god. pre n.e.) u svojoj raspravi »Etički karakteri« opisao je 31 karakter: ulizice, brbljivca, hvalisavca itd. On je karakter shvatio kao odraz moralnog života društva u ličnosti. Francuski pisac-moralista Labrijer (1645—1696. god.) dao 1120 takvih karakteristika, podelivši svoj rad na više poglavlja: grad, o prestonici, o velmožama itd. On je, kao i Teofrast, u svojim karakteristikama otkrivao unutrašnju suštinu čoveka kroz njegova dela. On je, na primer, pisao: »Prepredenjaci su skloni da smatraju druge prepredenjacima; njih je skoro nemoguće obmanuti, ali ni oni ne uspevaju dugo da obmanjuju druge«.[163])

Od Aristotela potiče poistovećivanje karaktera sa voljnim crtama ličnosti, i odatle podela karaktera na *jake* i *slabe* prema izraženosti voljnih crta u njima. Pravilnije je, međutim, da se pod jakim karakterom podrazumeva usklađenost čovekovog ponašanja sa njegovim pogledom na svet i ubeđenjima. Čovek sa jakim karakterom je pouzdan čovek. Pošto su nam poznata njegova ubeđenja, uvek možemo predvideti kako će on postupiti u određenoj situaciji. Upravo za takvog vojnika komandir kaže: »Taj neće podbaciti«. O čoveku slabog karaktera ne može se unapred reći kako će postupiti u ovoj ili onoj situaciji.

Kao drugi primer klasifikacije karaktera može se navesti pokušaj da se oni podele na *intelektualne, emocio-*

[163]) Лабрюйер. Характер или нравы этого века. Перевод с французского. СПБ, 1889, стр. 231.

nalne i *voljne* (Ben, 1818—1903. god.). I danas se mogu čuti karakteristike: »To je čovek zdravog razuma«, ili: »On živi u duhu današnjice«. Bilo je pokušaja da se karakteri podele samo na dve grupe: *emocionalne* i *voljne* (Ribo, 1839—1916. god.) ili na *ekstravertovane* (usmerene na spoljašnje objekte) i *introvertovane* (usmerene na sopstvene misli i doživljaje, Jung, 1875—1961. god.). Ruski psiholog A. I. Galič (1783—1848)delio je karaktere na *loše, dobre* i *velike*. Bilo je pokušaja da se daju i složenije klasifikacije karaktera.

Najčešća je podela karaktera po njihovoj socijalnoj vrednosti. Ta ocena se ponekad izražava rečju *»dobar«* karakter (i suprotno njemu — »lošć«).

U svakodnevnom životu je takođe česta podela karaktera na *lake* (svojstvene ljudima koji se lako prilagođavaju, prijatni su za okolinu i lako uspostavljaju kontakt) i *teške*. Treba napomenuti da dobar i jak karakter vojnika može da bude lak (na primer karakter Vasilija Terkina iz istoimene poeme A. Tvardovskog) i težak (na primer u Serpilina iz romana K. Simonova »Živi i mrtvi«).

Neki buržoaski autori (Lombrozo, Krečmer) pokušali su ne samo temperament već i karakter da dovedu u vezu sa *konstitucijom* čoveka, podrazumevajući pod tim osobine telesne građe, svojstvene čoveku za duže vreme.

Slične teorije, koje psihološke osobine ličnosti stavljaju u potpunu zavisnost od urođenih bioloških somatskih osobina, otvoreno su zastupljene u fašističkim »rasnim teorijama«, koje su rasu povezale sa određenim karakterom i nadarenošću. Nenaučnost i reakcionarnost takvih gledišta davno je razobličila celokupna praksa trudbenika naše mnogonacionalne otadžbine i naroda koji su se oslobodili od jarma kolonijalizma. Neispravnost takvih gledišta jasna je i teoretski, sa gledišta osnovnih postavki psihološke nauke.

Pojedine crte karaktera mogu se lakše i jasnije klasificirati nego tipovi karaktera u celini.

Pod *crtom karaktera* podrazumevaju se ove ili one osobine čovekove ličnosti, koje se sistematski pokazuju u raznim vidovima njegove delatnosti i na osnovu kojih se može zaključiti kako će on postupiti u određenim uslovima.

B. M. Tjeplov je predložio da se karakterne crte podele u nekoliko grupa.

U prvu grupu ulaze najopštije crte karaktera, koje obrazuju *osnovnu psihičku strukturu* ličnosti u sovjetskom društvu. Njima pripadaju sledeće:

sovjetski patriotizam, koji izražava odnos vojnika prema svojoj otadžbini, narodu, izgradnji komunizma i oružanim snagama. Taj odnos se intimno shvata kao osećanje ljubavi prema otadžbini i narodu, kao vojnička dužnost i odgovornost za njegovo izvršenje. Patriotizam istupa kao motiv koji pobuđuje na požrtvovane postupke, pojavljuje se u stvaralačkom radu, poštenoj i savesnoj službi;

socijalistički internacionalizam kao crta karaktera predstavlja bitnu osobinu moralnog lika svih sovjetskih ljudi. U oružanim snagama socijalistički internacionalizam se izražava u borbenoj solidarnosti pripadnika armijâ socijalističkih zemalja i u prijateljstvu sa trudbenicima svih zemalja;

mržnja prema neprijateljima socijalističke otadžbine, prema neprijateljima komunizma, koja se u svakog vojnika mora formirati kao crta karaktera, i koja ga pobuđuje na smele i herojske postupke u borbi. Mržnja prema neprijatelju ima duboko socijalni, klasni karakter, i proističe iz toga što vojnik shvata veliku istorijsku ulogu komunističkih i radničkih partija;

budnost, koja u vojnika stvara osećanje visoke odgovornosti za svoje ponašanje, kako u službi tako i van nje. U njoj se izražava odnos vojnika prema svom narodu, otadžbini, dužnostima i neprijatelju. Budnost kao crta karaktera razvija se formiranjem u vojnika političkih ubeđenja, a takođe u toku izvršavanja odgovornih zadataka;

disciplinovanost, kao svesno potčinjavanje svojih radnji pravilskim odredbama i zahtevima sadržanim u naređenjima starešine. To je najvažnija karakterna crta vojnika;

principijelnost, zasnovana na dubokoj ubeđenosti vojnika, na njegovoj vernosti marksističkom pogledu na svet, zahtevima moralnog kodeksa graditelja komunizma i vojnih pravila; izražava se u nepokolebljivom praktičnom izvršavanju tih zahteva;

usmerenost ka cilju, koja se pokazuje u intenzivnoj usmerenosti ličnosti i težnji ka jasno shvaćenom idealu.

U pozitivne opšte crte vojnikova karaktera ubrajamo takođe muževnost, poštenje, pravičnost, optimizam i životnu radost. Razumljivo je što se u crtama karaktera mogu pojaviti i suprotne, tj. negativne osobine, na primer, nedisciplinovanost, neprincipijelnost, lažljivost, pasivnost itd.

Drugu grupu čine crte karaktera u kojima se izražava *odnos čoveka prema drugim ljudima.* To je komunikativnost, koja može biti široka i površna, ili probiračka, i crta suprotna ovoj — povučenost, koja može biti rezultat indiferentnog odnosa prema ljudima ili nepoverenja prema njima, a može biti i posledica duboke unutrašnje koncentracije; otvorenost i njoj suprotna zatvorenost; osetljivost, taktičnost, saosećajnost, pravičnost, pažljivost, prisebnost ili, naprotiv, nepristojnost.

Veoma važna crta vojnikovog karaktera je kolektivizam koji obezbeđuje pravilne odnose vojnika sa drugovima u obuci, na službi i u borbi. Shvatanje važnosti vojničkog drugarstva, iskustvo zajedničkog rada, privika na zajednički rad i na svoju jedinicu u celini — to su psihološke pretpostavke na kojima se formira kolektivizam kao crta vojnikovog karaktera (v. devetnaestu glavu).

Treća grupa karakternih crta izražava *odnos čoveka prema samom sebi.* To je osećanje svog dostojanstva, pravilno shvaćen ponos i s njim povezana samokritičnost i skromnost. Suprotne njima su — taština, oholost, uobraženost koja ponekad prelazi u drskost, uvredljivost, bojažljivost, egocentrizam (težnja da se bude u centru pažnje), egoizam (u prvom redu za svoje lično dobro) itd.

Četvrta grupa karakternih crta izražava *odnos čoveka prema radu,* prema svom poslu. Ovde ulaze inicijativnost, upornost, marljivost i njoj suprotna — lenjost; ljubav prema savlađivanju teškoća i njoj suprotna — bojazan od teškoća; aktivnost, savesnost, urednost itd.

Po odnosu prema radu karakteri se dele na dve grupe: *radne* i *neradne.* Za prvu grupu je tipična aktivnost, usmerenost ka cilju, upornost, a za drugu — pasivnost, kontemplativnost. No, ponekad se neradni karakter objašnjava (ali se ni u kom slučaju ne opravdava) dubokom unutrašnjom protivrečnošću čoveka, koji se još »nije opredelio«, kako je govorio Kalinjin, koji još nije našao svoje mesto

u životu, u kolektivu, koji je, prema tome, još nedovoljno vaspitan.

U vaspitanju karakternih crta u čoveka komunističkog društva izvanredno velika uloga pripada razvijanju *komunističkog odnosa prema radu.*

»Pripremanje čoveka za radnu delatnost, radna prekaljenost ljudi, vaspitanje ljubavi i poštovanja prema radu kao primarnoj životnoj potrebi sačinjavaju zapravo suštinu, srž celokupnog rada na komunističkom vaspitanju«[164]), — govorio je Hruščov na XXII kongresu KPSS.

§ 3. ZADACI FORMIRANJA KARAKTERA U VOJNIKA

Vaspitajući nove, komunističke crte karaktera u svih članova našeg društva, Partija posebnu važnost pridaje komunističkom vaspitanju i obrazovanju omladine. Jer, u armiji služi pretežno omladina. Zato se zadatak vaspitanja omladine u armiji mora uvek nalaziti u centru pažnje svih starešina, političkih organa, partijskih i komsomolskih organizacija.

Komandir je pozvan da vaspitava, a često i da prevaspitava karaktere vojnika. Pravilno shvatanje suštine karaktera pomoći će oficiru da izvrši svoj uticaj na formiranje i vaspitanje karaktera svojih potčinjenih.

Kao osnovni kriterij za ocenu vojnikovog karaktera služi društvena vrednost njegovog ponašanja i postupaka.

Stoga opšti i najvažniji zadatak formiranja vojnikovog karaktera predstavlja vaspitanje u njega društveno potrebnih crta, koje odgovaraju moralnom kodeksu graditelja komunizma i zahtevima vojnih pravila i naređenja.

Karakter treba vaspitati na upoređenju sa idealom i podražavajući ideal. Još je Suvorov govorio: »Uzmi sebi za uzor heroja, posmatraj ga i prati u stopu; dostigni ga i prestigni, i bićeš slavan.«

Karakter se pokazuje i formira u čovekovim postupcima. Odatle proizilazi važno pravilo za vaspitanje karaktera: ne može se karakter vaspitati samo rečima (objašnja-

[164]) Н. С. Хрущев. Отчет Центрального Комитета КПСС XXII съезду партии. Госполитиздат, 1961, стр. 133.

vanjem, naređivanjem i ubeđivanjem) koje se ne realizuju na delu ili ne služe kao uzor, kao rukovodstvo za delatnost. Međutim, ne sme se potceniti ni reč kao snaga koja vaspitava čovekov karakter. Reč koja daje znanja za delatnost, reč koja pomaže da se izgradi ideal kao cilj delatnosti i ličnog usavršavanja, reč koja znači apel i stimulus za buduću delatnost i, na kraju, reč koja pomaže da se pravilno oceni društveni značaj onoga što je urađeno — takva reč je neophodna za formiranje karaktera. Sve to i izražava psihološku suštinu pravilno postavljenog idejno-političkog vaspitanja, u procesu kojeg se vaspitaju najbolje crte vojnikovog karaktera.

Upravo se na zadacima vaspitanja karaktera najizrazitije uočava jedinstvo obuke i vaspitanja vojnika, jedinstvo njihove političke i vojnotehničke osposobljenosti. »... Vaspitanje i obuku u Crvenoj armiji — govorio je M. V. Frunze — teško je podeliti na jasno razgraničene oblasti — političku i vojnu.

Vaspitati crvenoarmejca — to znači istovremeno biti i na političkoj i na vojnotehničkoj strani«.[165])

Ukoliko vojnici u procesu borbene obuke češće dejstvuju u otežanoj situaciji, koja iziskuje veliku izdržljivost i nepokolebivu vernost svojoj dužnosti i vojničkom drugarstvu, utoliko će se bolje u njih formirati karakter. To se ne odnosi samo na formiranje karaktera već i na vaspitanje svih crta ličnosti. Stoga se vaspitanje vojnikovog karaktera mora ostvariti kroz formiranje raznih neophodnih crta i osobina njegove ličnosti. Što je individualnost vojnika izrazitija, to je i njegov karakter jače izražen.

U svom razgovoru sa predstavnicima sindikata Francuske 31. marta 1960. godine Hruščov je rekao: »Mi stojimo na pozicijama svestranog razvijanja individualnosti svakog čoveka. Samo su slobodni ljudi sposobni za neke velike stvaralačke poduhvate... Mi smatramo da naš sovjetski sistem pruža mogućnosti svakom čoveku da manifestuje svoju individualnost u uslovima slobode. I što se dalje budemo kretali prema komunizmu, to će više mo-

[165]) М. В. Фрунзе. Избр. произв., т. II, стр. 52.

gućnosti imati svaki trudbenik komunističkog društva da manifestuje svoju individualnost«.[166])

Mnoge lične osobine vojnika, mnoge pojave njegove individualnosti ne moraju postati crtama njegovog karaktera. Ali, ako su ta svojstva korisna, ona će se na ovaj ili onaj način izraziti u njegovom karakteru. Tako, na primer, tačnost, koja čak i nije postala karakterna crta, pomoći će svakako formiranju disciplinovanosti kao crte karaktera. Poseban značaj za vaspitanje karaktera ima, kao što smo već rekli, vaspitanje voljnih osobina vojnika.

Karakter se ne sme vaspitati u vidu njegovih posebnih, slučajnih crta, već kao zakonito povezan skup (struktura) tih crta. To se može objasniti na takvim pojmovima kao što su disciplinovanost i muževnost.

Ako je disciplinovanost postala crtom karaktera, ona je nerazdvojno povezana sa upornošću, snagom volje, odlučnošću, moralno vaspitanom voljom, principijelnošću, inicijativnošću, razboritošću, moralno vaspitanom pažnjom i razvijenom opštom kulturom. Disciplinovanost kao crta karaktera može se vaspitati samo ako se vaspita svaka od tih crta ponaosob i, što je glavno, ako se one vaspitaju sve zajedno, u celini.

Muževnost, kao crta karaktera, sa svoje strane je nerazdvojno povezana sa disciplinovanošću, idejnošću, neustrašivošću. U muževnosti se, pored odvažnosti, smelosti ili hrabrosti, pokazuje i čovekov pogled na svet, njegova visoka politička svest, uverenost da je u pravu, strpljenje, inicijativa i snalažljivost, odlučnost i samokontrola, čvrstina volje kao otpornost snazi jednog udara i postojanost volje kao suprotstavljanje nizu uzastopnih udara.

Svaka od pomenutih osobina može u ovog ili onog vojnika biti posebna, manje ili više izrazita crta njegove ličnosti, ili čak i crta karaktera, ali samo u sveukupnosti one formiraju muževnost kao pojavu karaktera. One se u takvom jedinstvu i moraju formirati.

Zahvaljujući upravo toj raznovrsnosti, a istovremeno i usmerenosti vojnog vaspitanja, »svaki čovek koji je služio u Crvenoj armiji« — govorio je Makarenko — »izlazi

---

[166]) Н. С. Хрущев. О внешней политике Советского Союза. 1960. год., т. 1, Госполитиздат, 1961, стр. 342.

iz nje kao *novi čovek*, ne samo s novim političkim znanjima već sa *novim karakterom, s novim manirima, s novim tipom ponašanja.*«[167])

Pri formiranju vojnikovog karaktera starešina se ipak može suočiti sa dosta ustaljenim osobinama ličnosti potčinjenoga, koje su uslovljene njegovim temperamentom. Stoga je neophodno da starešina-vaspitač dobro poznaje temperamente ljudi, kako bi te osobine mogao imati u vidu u procesu obuke i vaspitanja potčinjenih.

[167]) А. С. Макаренко. Соч., т. V, стр. 107.

Glava dvadeset druga

TEMPERAMENT

§ 1. POJAM TEMPERAMENTA

Među individualno-psihološkim osobinama, koje određuju razlike među ljudima, bitno mesto zauzima temperament. U temperamentu se najjasnije pokazuje zavisnost nekih crta ličnosti i karaktera od bioloških svojstava ličnosti.

Temperament je pojava tipa više nervne delatnosti u ponašanju i delatnosti čoveka; to su individualno-psihološke osobine ličnosti, u kojima se pokazuje snaga, pokretljivost i uravnoteženost njegovih nervnih procesa.

Reč »temperament« nastala je od latinske reči »temperamentum«, koja označava odgovarajući suodnos delova. Starogrčki lekar Hipokrat (V v. pre n.e.) smatrao je da su osobine ličnosti uslovljene preovladavanjem jedne od četiri tečnosti u organizmu. Kasnije su od naziva tih tečnosti stvoreni nazivi za temperamente:

— od krvi (sanguis) — sangviničan;
— od sluzi (flegma) — flegmatičan;
— od žute žuči (holae) — koleričan;
— od crne žuči (melaina holae) — melanholičan.

Pravilna je bila njegova ideja o zavisnosti nekih tipičnih osobina ličnosti od bioloških svojstava čovekovog organizma. Ali, naravno, stvar nije u »sokovima« čovekovog organizma, već u fiziološkim osobinama centralnog nervnog sistema. Kasnije je Emanuel Kant dao detaljne karakteristike za ta četiri temperamenta u svojoj »Antropologiji« (1798. god.) približivši pojmove temperamenta i karaktera.

Istinski naučnu teoriju o temperamentima stvorio je Pavlov kao deo svog učenja o višoj nervnoj delatnosti. Proučavajući tri osnovna parametra procesa nadraženja i kočenja nervnog sistema (njihovu *jačinu — slabost, pokretljivost — inertnost* i *uravnoteženost — neuravnoteženost),* Pavlov je utvrdio da od velikog broja njihovih mogućnih kombinacija u prirodi postoje četiri osnovne. Njihovo upoređivanje sa odavno poznatim temperamentima pokazalo je dosta veliku podudarnost.

»Mi s punim pravom možemo preneti na čoveka tipove nervnog sistema koje smo ustanovili na psu (a oni su tačno okarakterisani). Ti tipovi su očigledno ono što mi ljudi nazivamo temperamentima. Temperament je najopštija karakteristika svakog čoveka ponaosob, bitna karakteristika njegovog nervnog sistema, koji daje ovakav ili onakav pečat celokupnoj delatnosti svakog individuuma«[168]) — pisao je Pavlov.

§ 2. TIPOVI NERVNOG SISTEMA I TEMPERAMENTI

Prvi tip više nervne delatnosti (ili *tip nervnog sistema)* u životinja, prema karakteristici Pavlova, određen je slabošću procesa nadraženja i kočenja. Obično se u tih životinja pojavljuje i neuravnoteženost sa relativnim preovladavanjem procesa kočenja. Na pozadini opšte slabosti procesa pokretljivost ili inertnost se pokazuju kao nekarakteristične. Pri naprezanju koje nastaje usled težine postavljenog zadatka u životinja koje imaju slabi tip nervnog sistema lako nastupa poremećaj nervnih procesa i one će oboleti od neuroze. Takav tip nervnog sistema Pavlov naziva *slabim* i smatra da on odgovara melanholičnom temperamentu čoveka.

Ostala tri tipa Pavlov naziva *jakim.* Jedan od njih je neuravnotežen, neuzdržljiv, i odgovara koleričnom temperamentu čoveka. On se karakteriše time što procesi nadraženja preovlađuju nad relativno slabim kočenjem. U svojim krajnjim pojavama taj tip se lako iscrpljuje te je podložan poremećajima. On se lakše može vaspitati i prevaspitati nego slabi tip.

[168]) И. П. Павлов. Полн. собр. соч., т. III, кн. 2, стр. 85.

Druga dva jaka tipa Pavlov je nazvao *centralnim*. Oba se karakterišu dosta jakim i uravnoteženim procesima nadraženja i kočenja. Ali, jedan od njih se odlikuje malom pokretljivošću nervnih procesa. Kad se nadraženje ili kočenje jednom pojavi u određenim centrima, oni se odlikuju ustaljenošću i jačinom. Pavlov naziva ovaj tip *mirnim* i smatra da on odgovara flegmatičnom temperamentu.

Drugi jaki centralni tip (Pavlov ga naziva *živahnim* i smatra da on odgovara sangviničnom temperamentu u čoveka) ima ne samo dovoljno jake i uravnotežene već i lako pokretljive nervne procese nadraženja i kočenja. Životinja, kako sa mirnim tako i sa živahnim tipom nervnog sistema, lako se može vaspitati i prevaspitati.

U sledećoj tabeli prikazan je suodnos tipa nervnog sistema i temperamenta.

tip nervnog sistema		jaki			slab
		neuzdržljiv	živahan	miran	
osobine nervnih procesa	jačina	jak	jak	jak	slab
	uravnoteženost	neuravnotežen	uravnotežen	uravnotežen	neuravnotežen
	pokretljivost	pokretljiv	pokretljiv	inertan	pokretljiv ili inertan
temperament		kolerik	sangvinik	flegmatik	melanholik

Sa stanovišta brzine i jačine toka reakcije, četiri osnovna temperamenta u čoveka mogu se okarakterisati na sledeći način:

temperament	reakcije	
	brzina	jačina
sangvinik	brza	umerena
kolerik	brza	preterana
melanholik	spora	jaka
flegmatik	spora	slaba

Jačinu i brzinu reakcije ne treba shvatati samo kao brzinu kretanja; pri tome reč »jačina« može takođe imati različito značenje. Na primer, melanholiku su svojstveni astenični duboki doživljaji koji lako nastaju i slabo se potiskuju naporom volje, pojačana osetljivost, laka emocionalna ranjivost, tj. one crte koje nazivamo emocionalnom slabošću, a u njihovoj krajnjoj, već bolesnoj pojavi — malodušnošću, razdražljivom slabošću. Dubina doživljaja u melanholika se u isto vreme često izražava rečima »jačina osećanja«.

Opisaćemo osobine raznih temperamenata, kako ih shvata savremena psihologija.

Sangvinik je čovek živahan, pokretljiv, koji teži čestoj promeni utisaka, brzo reaguje na okolne događaje i relativno lako doživljava neuspehe i neprijatnosti. »Sangvinik je vatren, veoma produktivan pregalac, ali samo kad ima mnogo i zanimljivog posla, tj. stalni izvor uzbuđenja. Kad nema takvog posla, on počinje da se dosađuje i postaje trom . . .«[169])

Kolerik je čovek brz, nagao, sposoban da se preda radu sa izvanrednom strašću, ali neuravnotežen, sklon burnim emocionalnim izlivima, naglim promenama raspoloženja, »vatren«, ali koji se brzo iscrpi. Razlikuje se od sangvinika odsustvom ravnoteže nervnih procesa. »Kad jakom čoveku nedostaje takva ravnoteža, on se toliko zanese nekim poslom da prekomerno opterećuje svoje snage i na kraju krajeva posustaje, iscrpljuje se više no što treba i malaksava zbog prekomernog rada, tako da mu sve postaje nepodnošljivo«.[170])

Flegmatik je čovek spor, smiren, sa stabilnim htenjima i raspoloženjem i sa slabim spoljašnjim izrazom duševnog stanja. »Flegmatik je miran, uvek staložen, istrajan i uporan trudbenik u životu«.[171])

Melanholik je lako ranjiv čovek, sklon da duboko doživljava čak i beznačajne događaje, ali spolja mlako reaguje na okolna zbivanja. »Melanholičan temperament je takav tip nervnog sistema koji se nesumnjivo može ko-

[169]) И. П. Павлов. Полн. собр. соч., т. III, кн. 2, стр. 86.

[170]) Павловские среды, т. II, стр. 533.

[171]) И. П. Павлов. Полн. собр. соч., т. III, кн. 2, стр. 86.

čiti. Za melanholika, očigledno, svaka pojava u životu postaje agens koji ga koči, jer on ni u šta ne veruje, ničemu se ne nada, u svemu vidi i očekuje samo loše, opasno«.[172])

U običnim uslovima svaki temperament ima svoje prednosti i svoje nedostatke. Među istaknutim ljudima u raznim oblastima delatnosti, a naročito među vojskovođama, srećemo lica različitog temperamenta. Na primer, Suvorov i Čapajev su bili izraziti kolerici; Napoleon, Frunze i Makarov — sangvinici; Kutuzovu su bile svojstvene izrazite crte flegmatika, a Ivanu IV — crte melanholika. Puškin je posedovao izrazita svojstva kolerika, Hercen — sangvinika, Žukovski i Gogolj — melanholika, Krilov — flegmatika.

Pavlov je na osnovu opita sa psima došao do zaključka o nepotpunoj vrednosti njihovog slabog tipa. Kasnije je ovaj zaključak prenesen i na ljude. Međutim, Tjeplov je dokazao da ljudi sa slabim tipom nervnog sistema i, prema tome, s melanholičnim temperamentom, mogu biti socijalno potpuno punovredni. Zahvaljujući svojoj velikoj osećajnosti i osetljivosti na utiske, oni mogu biti, na primer, odlični slikari i muzičari. Ali za vojne škole, koje spremaju podmorničare, pilote, padobrance i vojnike drugih specijalnosti ne odgovaraju lica s melanholičnim temperamentom, koja imaju izražene crte slabosti nervnih procesa.

Treba reći da se ljudi sa jasno izraženim temperamentima ne sreću baš tako često. I, za sada, nema osnova za tvrdnju da u ljudi postoji samo četiri tipa nervnog sistema. Stoga je praktično lakše oceniti stepen izraženosti ovih ili onih tipoloških crta i svojstava nervnog sistema, nego govoriti o određenom tipu nervnog sistema ili temperamentu. Crte neuravnoteženosti, inertnosti i slabosti nervnih procesa mogu se slikovito prikazati u vidu tri koordinate (sl. 47), u čijem se sistemu, zavisno od stepena izraženosti tih crta, može smestiti svaka konkretna ličnost.

Pored učenja o »zajedničkim« (sa životinjama) tipovima nervnog sistema, Pavlov je govorio i o »specijalno ljudskim tipovima«, koji su suodnosom dva signalna sistema: umetničkog i misaonog.

---

[172]) Ibid.

Umetnički tip se odlikuje pojačanom osetljivošću na nadraženje prvog signalnog sistema, tj. bogatstvom i jasnoćom opažaja i predstava.

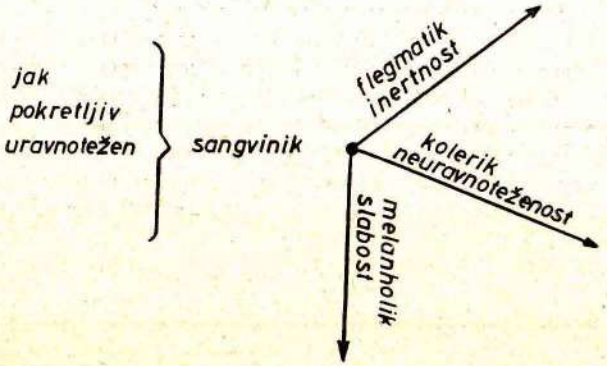

Sl. 47 — Shema tipoloških crta temperamenta

Misaoni tip se odlikuje preovlađivanjem nadraženja drugog signalnog sistema, tj. govorno-logičkim pamćenjem i izraženijom sposobnošću za apstraktno mišljenje.

Međutim, na ta dva tipa se dosta retko nailazi. Većina ljudi pripada *srednjem* tipu.

§ 3. ZNAČAJ TEMPERAMENTA ZA FORMIRANJE LIČNOSTI VOJNIKA

Kao i u svim drugim slučajevima proučavanja raznih strana ličnosti, proučavanje temperamenta omogućuje starešini da ostvari individualno prilaženje u obuci i vaspitanju i da shvati uzroke grešaka koje vojnik čini u procesu obuke.

Kako odrediti crte temperamenta? Odgovor na ovo pitanje daju već citirane reči Pavlova. Jer, ako je temperament »najopštija karakteristika svakog pojedinog čoveka«, ako temperament »daje ovakav ili onakav pečat celokupnoj delatnosti svakog individuuma«, to znači da se on mora pojavljivati u raznim vidovima delatnosti. I tako, proučavajući i upoređujući osobine raznih vidova čovekove

delatnosti, mogu se otkriti njemu svojstvene crte temperamenta. Ako se pak te crte ne pojavljuju ni u jednom vidu delatnosti, znači da je u pitanju jaki, pokretljivi i uravnoteženi tip nervnog sistema i, prema tome, vojnik sangviničkog temperamenta.

Da bi otkrio crte temperamenta koje su određene *jačinom — slabošću* nervnih procesa, starešina je dužan da ličnim posmatranjem i razgovorima, kao i korišćenjem posmatranja drugih oficira, da upozna sledeće osobine učenja i društvenog rada potčinjenog. Da li je vojnik koji se proučava sposoban za dugotrajno savladavanje prepreka da bi postigao postavljeni cilj, ili se plaši teškoća i, kad se suoči sa njima, pokazuje li sklonost da rad obavi na lakši način. Da li on pokazuje bojažljivost u različitim uslovima i kako je savlađuje. Koliko je izdržljiv u radu: može li dugo da radi bez prekida sa dobrim rezultatima ili je nesposoban za duže aktivno naprezanje. U slučaju da se zapaža znatno veće zamaranje nego u drugih, treba se posavetovati sa lekarom, jer to može biti početak bolesti. Treba takođe ustanoviti da li se vojnik može skoncentrisati u intelektualnom radu pri delovanju sporednih draži: pri buci i razgovoru sa strane, ili su mu za efektivan intelektualni rad potrebni tišina i mirni uslovi. Treba obratiti pažnju na to koliko je on odlučan i kako se ponaša u opasnim, teškim situacijama: da li može da sačuva samokontrolu, da li donosi pravilnu odluku ili samokontrola popušta, da li preduzima nesvrsishodne radnje.

Crte temperamenta koje su uslovljene *uravnoteženošću — neuravnoteženošću* nervnih procesa mogu se otkriti upoređivanjem sledećih podataka o vojniku. Da li on radi ujednačenim tempom, sistematično, ili je sklon da radi »na mahove«; da li se često zapažaju slučajevi kad on započinje posao sa oduševljenjem, ali ga zatim napušta i prihvata se drugog posla koji takođe ne dovodi do kraja. Kakvo je najčešće u njega raspoloženje: ujednačeno, mirno, ili se zapažaju česta kolebanja raspoloženja; da li je uravnotežen ili često pokazuje razdražljivost u svakodnevnom životu. Kako se pojavljuje razdražljivost: da li odjednom plane ili postepeno narasta. Veoma je važno ustanoviti kako se vojnik ponaša pri prinudnom čekanju: da li je miran, nestrpljiv ili jako razdražljiv. Ovde je umesno

da navedemo reči Pavlova o sebi samome: »Ja sam — uzbudljiv tip, i u mene je upravo loš proces kočenja; meni je, na primer, teško da čekam dugo; ta varijanta tog istog lošeg procesa kočenja očituje se i izražava u sumnjičavosti, podozrivosti itd.«[173])

Crte temperamenta koje su uslovljene *pokretljivošću — inertnošću* nervnih procesa mogu se otkriti putem sledećih posmatranja. Da li vojnik lako prelazi sa jedne vrste delatnosti na drugu ili pak prelaženje na novu vrstu delatnosti izaziva u njega teškoće. Da li je lako ili sa teškoćom usvojio vojnički režim. Da li brzo ili sporo usvaja novi posao. Važno je takođe uzeti u obzir da li mu u novom radu smetaju stare navike. Pokazuje li inicijativu u radu ili teži da radi po gotovim, već ustaljenim šablonima. Može li brzo da se orijentiše u novim uslovima (to se lako može primetiti u sportskim igrama). Da li je sklon ponavljanju jednih te istih misli i šala. Ima li privika kojih se želi a ne može osloboditi.

Međutim, kad se upoređuju rezultati posmatranja sa podacima dobijenim u razgovoru sa vojnikom, treba biti veoma oprezan u zaključcima. Treba imati na umu da može biti slučajnosti i netačnih podataka. Jedna ista činjenica — na primer, da je »proučavani pitomac s velikom teškoćom usvojio za njega novi režim u školi« — može da govori o neuravnoteženosti sa prevagom razdražljivosti, ali i o inertnosti nervnih procesa.

No postoji jedna ozbiljnija teškoća pri proučavanju crta temperamenta. Svaka od pomenutih osobenosti u delatnosti vojnika, kao pojava određenog temperamenta, tj. tipološke osobine nervnog sistema, može u ovoj ili onoj meri biti uslovljena i osobinama karaktera i, prema tome, formirati se vaspitanjem. Vaspitanje formira i preinačuje čovekov karakter, ali ono u daleko manjoj meri (može se čak reći u neznatnoj meri) menja temperament. To ne znači da temperament ne može da se menja, ali je on daleko manje podložan prevaspitanju nego karakter. Osim toga, crte karaktera mogu maskirati crte temperamenta.

Stoga, da se ne bi pogrešilo, sve osobine ličnosti koje se pojavljuju u različitim vidovima delatnosti treba upo-

[173]) Павловские среды, т. III, стр. 317.

rediti sa istorijom razvitka ličnosti i uzeti u obzir njihovo ponavljanje, izraženost i promenljivost. To je opšte važno za ocenjivanje crta temperamenta i za njihovo razlikovanje od crta karaktera.

Treba napomenuti da je Pavlov, stvarajući učenje o tipovima nervnog sistema, ukazivao: »Način ponašanja čoveka i životinje nije uslovljen samo urođenim svojstvima već i uticajima koji su vršeni i neprestano se vrše na organizam za vreme njegovog individualnog postojanja, tj. zavisi od stalnog vaspitanja i obuke u najširem smislu tih reči. I to stoga što se naporedo sa napred pomenutim svojstvima nervnog sistema neprekidno pokazuje i njegovo najvažnije svojstvo — veoma velika plastičnost. Prema tome, ako je u pitanju prirodni tip nervnog sistema, neophodno je uzeti u obzir sve one uticaje kojima je on bio izložen od dana rođenja i u kojima se dati organizam sada nalazi«.[174]) I dalje: »... mi već imamo dosta izrazite i ne tako retke primere gde se prvobitna neuravnoteženost vremenom mogla u znatnoj meri otkloniti laganim i ponavljanim vežbanjima«.[175])

Svaki temperament, kao što smo već rekli, ima svoje pozitivne i negativne strane. Ako je koleriku lakše nego flegmatiku da postigne brzinu i jačinu pokreta, flegmatiku je lakše nego koleriku da postigne staloženost i hladnokrvnost. Živahnost i osetljivost sangvinika, smirenost i odsustvo užurbanosti u flegmatika, energija kolerika, dubina i trajanje osećanja melanholika — sve su to primeri dragocenih osobina poznatih temperamenata.

Pored toga svaki temperament ima svoje crte koje su nepoželjne za vojnika. Tako je sangvinik sklon razmetljivosti; flegmatik može pokazati izvesnu mlakost, nezainteresovanost za okolinu; koleričan temperament može učiniti čoveka da bude neuzdržljiv, nagao; u čoveka s melanholičnim temperamentom može se pojaviti sklonost da se potpuno preda sopstvenim doživljajima, da bude preterano povučen i podozriv.

»Svest o pozitivnim i negativnim stranama svog temperamenta i stvaranje veštine da se njima vlada i upravlja

[174]) И. П. Павлов. Полн. собр. соч., т. III, кн. 2, стр. 269.
[175]) Ibid., стр. 273.

čini jedan od najvažnijih zadataka vaspitanja čovekovog karaktera«,[176]) — piše Tjeplov.

Ovde se može navesti sledeći primer. U jednoj vazduhoplovnoj školi nalazio se pitomac za kojeg je njegov instruktor govorio da »kasno pali«. Pre nego odgovori na pitanje, on razmisli; pre nego učini neki pokret, on takođe odmeri da li treba da ga učini; govorio je bez žurbe, hodao gegajući se, ali je imao neobičnu snagu: bio je prvak okruga u dizanju tegova. Na kraju je otpušten iz škole kao nepodoban za letača. Ako smo želeli da ga iskoristimo u vazduhoplovstvu, možda ga je trebalo prebaciti iz lovačke u bombardersku školu i primorati ga da se bavi ne tegovima, koji su odgovarali njegovom temperamentu, već košarkom, odbojkom i stonim tenisom, koji iziskuju pokretljivost i brze reakcije. Kao rezultat sukobljavanja urođenih osobina sa rezultatima vaspitanja možda bi se dobilo ono srednje u temperamentu tog čoveka, što bi mu omogućilo da uspe u vazduhoplovstvu.

Svaki starešina je dužan da vaspitava i učvršćuje najbolja svojstva temperamenta potčinjenih, da iskorenjuje negativna, ili da ih kompenzira odgovarajućim pozitivnim crtama ličnosti i privikama. Tako, izvesnu površnost, dekoncentrisanost i rastresenost sangvinika treba otkloniti upornom kontrolom čak i u sitnicama, kao i zahtevom da svaku stvar dovede do kraja. To se još u većoj meri odnosi na kolerika, kome se ne može dopustiti eksplozivnost i oštrina u obraćanju. Pored toga, svi slučajevi neujednačenosti u ponašanju vojnika koji poseduje crte kolerika moraju se podvrgavati kritičnoj oceni.

Flegmatika treba stalno zatrpavati poslom. Naročitu pažnju starešina treba da posveti vojnicima sa melanholičkim crtama karaktera: da ih uvlači u kolektiv, da im daje zadatke koji im po težini odgovaraju; drugarsko raspoloženje okoline i predusretljivost pomoći će im da se oslobode zatvorenosti, podozrivosti i nesigurnosti u sebe.

Treba imati na umu da moralne osobine ličnosti ne zavise od temperamenta i mogu u znatnoj meri da kompenziraju pojavu njegovih negativnih crta.

---

[176]) Б. М. Теплов. Психология. Изд. пятое. Учпедгиз, 1951, стр. 242.

Temperament u velikoj meri određuje čovekove sposobnosti za različite vidove delatnosti. Međutim, »osnovno nije u tome što se pri jakom nervnom sistemu lako rešavaju bilo koji zadaci, već u tome što jak nervni sistem bolje rešava jedne, a slab — druge zadatke, u tome što u rešavanju jednog istog zadatka slab i jak nervni sistem moraju ići različitim putevima«.[177])

[177]) Б. М. Теплов. Исследование свойств нервной системы как путь к изучению индивидуально-психологических различий. Сб. „Психологическая наука в СССР", т. II. Изд. АПН РСФСР, 1960, стр. 13—14.

Glava dvadeset treća

SPOSOBNOSTI

§ 4. POJAM SPOSOBNOSTI

Vrednost ličnosti se ne određuje samo time šta ona u datom momentu predstavlja već i njenim potencijalnim mogućnostima za dalji razvitak i usavršavanje.

Mladić koji stupa u armiju još nije vojnik. Proći će dosta vremena dok on u procesu vojne obuke i vaspitanja to i postane. Da bi postao pravi vojnik, on mora na odgovarajući način biti obučen i vaspitan, u skladu s njegovim sposobnostima.

Sposobnosti su osobine ličnosti od kojih zavisi uspeh obuke i izvršavanje bilo koje delatnosti. Sposobnosti se potpunije mogu definisati kao sveukupnost relativno postojanih individualnih psiholoških osobina, koje, iako se menjaju pod uticajem vaspitanja, sačinjavaju takvu dinamičku strukturu čovekove ličnosti koja, na osnovu kompenzacije jednih osobina ličnosti s drugima, određuje uspeh obuke za neku radnu delatnost, za njeno izvršavanje i usavršavanje u njoj.

Ukratko se može reći da sposobnosti predstavljaju ličnost u njenoj produktivnosti. One nisu neke posebne crte ličnosti, koje ne bi ulazile u njenu opštu dinamičku strukturu, o kojoj smo govorili u prethodnim poglavljima. Osobine svih tih strana ličnosti mogu se pojaviti u njihovoj uzajamnoj vezi kao sposobnosti. Stoga je, da bi se proučile sposobnosti vojnika, potrebno svestrano proučiti njegovu ličnost.

Problem sposobnosti je jedan od osnovnih problema psihologije, ali njegov značaj daleko prelazi njene granice. Marks je pojam sposobnosti uključio u formule koje određuju razlike u principima raspodele predmeta potrošnje u socijalizmu i komunizmu.

Objašnjavajući pojmove »radna snaga« i »sposobnost za rad« Marks je pisao: »Pod radnom snagom, ili sposobnošću za rad, mi podrazumevamo sveukupnost fizičkih i duhovnih sposobnosti koje poseduje organizam, živa čovekova ličnost, i koje on aktivira svaki put kad proizvodi neku upotrebnu vrednost«.[178])

On je povezivao zahteve različitih vidova radne delatnosti sa određenim individualnim psihološkim osobinama čoveka, govoreći da »različite operacije, koje proizvođač robe naizmenično izvršava i koje se slivaju u jednu celinu u procesu njegová rada, postavljaju pred njega razne zahteve. U jednom slučaju potrebna mu je velika snaga, u drugom — više spretnosti; u trećem — više pažnje itd., ali jedan te isti individuum ne poseduje sve te osobine u podjednakoj meri«.[179])

Marks je razlikovao »prirodne« i »stečene« sposobnosti, pri čemu je prve dovodio u neposrednu vezu »sa prirodnim bićem« čoveka. On je više puta isticao »raznolikost bitnih čovekovih svojstava« koja mu pripadaju neizolovano jedno od drugog, već kao svojstvo »celovitog čoveka«.

U tim karakteristikama su otkrivene različite strane sposobnosti. Istovremeno Marks je ukazivao: »Ali, suština čovekova nije apstrakt svojstven jednom individuumu. U svojoj stvarnosti ona je sveukupnost svih društvenih odnosa«.[180]) Kako ličnost ne postoji van društvenih odnosa, tako i čovekove sposobnosti ne postoje van njih. Kad se menjaju društveni odnosi, menjaju se i sposobnosti.

Marks i Lenjin su kategorički bili protiv »teorije« nivelisanja sposobnosti u komunizmu. Praksa izgradnje komunizma u SSSR-u potvrđuje ispravnost tog gledišta, pokazujući raznostrani razvitak sposobnosti i neobičnu raz-

[178]) К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, стр. 178.

[179]) Ibid., стр. 361.

[180]) Ibid., т. 3, стр. 3.

novrsnost izrazitih individualnosti među članovima socijalističkog društva. Programom KPSS predviđa se svestrani razvitak ličnosti i vaspitanje novog čoveka, koji u sebi harmonično spaja duhovno bogatstvo, moralnu čistotu i fizičko savršenstvo.

Potreba za proučavanjem i ocenom sposobnosti najpre je formulisana u vojnoj oblasti. Na primer, u jednom od ukaza Petra I bilo je rečeno da se u regrute moraju uzimati ljudi koji su »dobri, čovečni, koji nisu stari, nisu bogalji i nisu budale«.[181])

Jedan od prvih teoretičara vojnomedicinske ekspertize R. Četirkin ukazivao je na raspoređivanje regruta po »vrsti sposobnosti« i posebno isticao da se »jedno traži od grenadira ili karabinijera, a drugo od strelca i jegera (vojnika lovačkih jedinica)«.[182])

Frunze je svojevremeno pisao: »Ako mi u mornaricu, u specijalne tehničke jedinice i u vazduhoplovstvo budemo upućivali takvo ljudstvo koje je ... po svojoj psihologiji nepodobno za službu u tim rodovima oružja, mi ćemo time zadati ozbiljan udarac njihovoj borbenoj moći«.[183])

Međutim, praktično rešavanje problema sposobnosti pri nedovoljnoj naučnoj razradi njegove teorije dovelo je do niza pogrešnih gledišta koja ni do danas nisu potpuno iskorenjena među oficirima. Ta pogrešna gledišta mogu se u krajnjoj liniji svesti na dva osnovna.

Prema prvom gledištu sposobnosti su naročiti psihološki kvaliteti čoveka, koji fatalno uslovljavaju kvalitet njegove profesionalne delatnosti. Svaka sposobnost je samostalan kvalitet, jednak s drugim kvalitetima ličnosti, među kojima i sa crtama karaktera i temperamentom. Zato se zadatak psihologije sastoji u tome da se za svaku sposobnost pronađe metoda za njeno utvrđivanje koja će joj odgovarati kao ključ bravi. To gledište na sposobnosti u najjasnije formulisanom vidu jeste pedološko-psihotehničko gledište, koje je stvorilo pojam »psihološki profil«,

---

[181]) Столетие Военного министерства, т. IV, гл. 1, кн. 1, отдел 1, СПБ, 1902.

[182]) Р. Четыркин. Опыт военно-медицинской полиции. СПБ, 1834.

[183]) М. В. Фрунзе. Избр. произв., стр. 406.

prema kojem se ličnost razmatra kao niz posebnih sposobnosti.

Prema drugom, takođe pogrešnom gledištu sposobnosti su znanja i navike, tj. čovekovo iskustvo. Čovek je u stanju da radi ono što je on već naučio. Odatle i teza: »Nema loših učenika, već ima loših učitelja«. Prema tom stanovištu čovekova sposobnost se može odrediti samo u procesu njegovog rada »na dužnosti« ili na veoma sličnom poslu.

Prvo gledište se u svojim filozofskim korenima približava Platonu (427—347. god. pre n.e.), Lajbnicu (1646—1716. god.) i Kantu (1724—1804. god.), tj. teoriji o urođenim idejama i osobinama razuma.

Drugo gledište je nastalo u borbi s prvi. Njegovi koreni vode ne samo od engleskog filozofa Loka (1623—1704. god.), od njegovog gledanja na dušu deteta kao na »tabulu razu«, na koju predmeti i pojave spoljašnjeg sveta utiskuju svoje znake i upinju imena putem delovanja na čula, već i od velikog češkog pedagoga-humaniste Jana Amosa Komenskog (1592—1670. god.), od njegove težnje da »svakoga uči svačemu«. To gledište je najdoslednije izložio francuski materijalista Helvecij (1715—1771. god.), o čijim je stavovima Marks rekao: »Prirodna jednakost ljudskih intelektualnih sposobnosti, jedinstvo uspeha razuma sa uspesima industrije, prirodna dobrota čoveka, svemoć vaspitanja — to su glavni momenti njegovog sistema«.[184]) Progresivnost, ali i jednostranost tih gledišta, kao što je poznato, dokazao je još Deni Didro u svom »Sistematskom opovrgavanju Helvecijeve knjige ‚O čoveku'.« U drugoj četvrtini XX veka drugo gledište se opet aktiviralo u borbi sa pedološkim izopačavanjima i rasizmom.

Negirajući prvo od tih pogrešnih gledišta o sposobnostima, marksistička psihologija u isto vreme priznaje veoma složenu vezu sposobnosti sa urođenim sklonostima.

Sklonosti su urođene, često nasleđene osobine organizma, a na prvom mestu moždane kore i čulnih organa na osnovu kojih se razvijaju neke sposobnosti.

Karakteristike osećaja, mehaničkog pamćenja, emocionalne osetljivosti, psihomotorike i temperamenta u

[184]) К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 2, стр. 144.

znatnoj meri se razvijala na bazi sklonosti. Moralne osobine nemaju elemenata sklonosti i formiraju se samo u procesu vaspitanja ličnosti. Ali i sposobnosti koje imaju elemenata sklonosti, ni izdaleka se ne razvijaju neposredno iz njih. Iz sklonosti dobrog sluha mogu, u zavisnosti od uslova razvitka ličnosti da se formiraju i muzikalne sposobnosti i sposobnosti radio-akustičara. Sklonosti dobrog vida mogu da se pretvore u umetničke sposobnosti i sposobnosti strelca.

Čovekove sklonosti se ne razvijaju same po sebi, već putem odgovarajućeg vaspitanja. Zato su ove ili one čovekove sposobnosti u znatnoj meri uslovljene razvitkom i vaspitanjem, a ne sklonostima. Sposobnosti se ne nasleđuju u celini. Njihova ponekad prividna naslednost se objašnjava uticajem uslova razvitka u detinjstvu (na primer, u muzikalnoj porodici dete od malih nogu dobija muzičko vaspitanje). Istovremeno, prisustvo niza povoljnih okolnosti pogoduje razvitku sposobnosti i nadarenosti.

Nadarenost je sveukupnost niza sposobnosti, koje uslovljavaju naročito uspešnu čovekovu delatnost u određenoj oblasti i koje ga izdvajaju od drugih lica, koja se obučavaju ili izvršavaju tu delatnost u istim uslovima. Nadarenost se često pojavljuje i pri postojanju raznostranih sposobnosti. Visok stepen nadarenosti naziva se *talentom*. Talentovan se može biti i u najrazličitijim vrstama delatnosti.

Odlika talenta je visok stepen stvaralaštva pri vršenju delatnosti. Talenat stvara nešto novo. Sposoban strelac dobro gađa, a talentovan stvara svoje, nove načine gađanja.

Genijalnost je viši stepen nadarenosti. Stvaralaštvo genijalnog čoveka ima istorijski i svakako pozitivan značaj za društvo. Stoga se genijalnost razlikuje od talenta ne samo po stepenu nadarenosti ličnosti, već i time što genije stvara epohu u oblasti svoje delatnosti.

Sposobnosti starešine, koje se ponekad nazivaju i oficirskim kvalitetima, uslovljene su povezivanjem sledećih svojstava ličnosti: pragova osetljivosti koji nisu niži od prosečnih, široke, postojane pažnje koja može brzo da se pomera, dobrog vizuelno-slikovnog i govorno-logičkog pamćenja; jedinstva, reklo bi se, oprečnih osobina mišljenja: brzine i kritičnosti, opreznosti i smelosti, fleksibilno-

sti i stabilnosti; emocionalne uravnoteženosti, ljubavlju prema svom radu, samokontrole, upornosti, odlučnosti, muževnosti i visokih moralnih osobina.

Nesposobnost za određeni vid radne delatnosti je složena pojava. To je određena struktura ličnosti sa crtama koje su negativne za određenu delatnost. Emocionalno-motorna nestabilnost, koja dovodi do napetosti nije prosto pomanjkanje emocionalne uravnoteženosti; rasejanost vojnika nije samo pomanjkanje pažnje u vojnika.

Visoke pokazatelje u ovom ili onom vidu delatnosti mogu postići vojnici sa različitijim psihološkim strukturama ličnosti. Neuspeh pak u određenoj delatnosti obično je uslovljen određenom psihičkom strukturom ličnosti.

Tako, na primer, neuspeh u letačkoj obuci najčešće je u vezi sa sledećim individualno-psihološkim osobinama: nedovoljnom usmerenošću na letačku delatnost, slabom pažnjom, usporenim i netačnim senzomotornim procesima, nedovoljnom snalažljivošću, usporenom orijentacijom u svemu što je novo, emocionalnom i, što je najvažnije — emocionalno-motornom nestabilnošću, osobinama temperamenta u kojima se izražavaju crte slabosti, inertnosti i neuravnoteženosti nervnih procesa.

Svaka nepovoljna struktura ličnosti pokazuje se u određenom skupu (sindromu) za nju tipičnih pogrešnih radnji u obuci. Istraživanje takvih sindroma neuspeha u svakom vidu vojne delatnosti važan je zadatak vojne psihologije. Pod *sindromom neuspeha* podrazumevaju se zakoniti suodnosi psihičkih struktura ličnosti s pojavama profesionalnog neuspeha.

Zahtevi koje vojna praksa postavlja psihološkoj nauci u oblasti razrade problema sposobnosti može se svesti na tri sledeća uzajamno vezana pitanja:

— u čemu se sastoje sposobnosti za ovaj ili onaj vid vojne delatnosti;

— kako se mogu proučiti i za kratko vreme oceniti sposobnosti svakog regruta da bi mu se najcelishodnije mogla odrediti specijalnost i dati prognoza za njegovu buduću borbenu obuku;

— na koji način svrsishodno formirati ove ili one sposobnosti ako su one nedovoljno razvijene.

Profesionalne sposobnosti vojnika neophodno je proučavati povezano s psihološkim osobinama njegove konkretne delatnosti. Ne treba proučavati sposobnosti za neodređenu profesiju. Istovremeno se za određivanje opštih sposobnosti vojnika moraju proučiti njegove individualno-psihološke osobine.

Pošto se jedna osobina ličnosti može kompenzirati drugom, razne kombinacije i uzajamna uslovljenost dosta složenih osobina mogu dati sasvim različite strukture ličnosti. Stoga se ocena profesionalnih sposobnosti vojnika mora tako formulisati da osobine njegove ličnosti predstavljaju centralnu kariku. To znači:

— razumevanje psiholoških osobina datog vida vojne delatnosti (posebno, uzroka najtipičnijih pogrešnih radnji i udesa);

— upoređivanje psihološke strukture ličnosti sa tim osobinama;

— stručni zaključak na osnovu svestranog upoređivanja ta dva faktora uz obavezno uzimanje u obzir kompenzatornih mogućnosti ličnosti.

§ 2. ZADACI FORMIRANJA SPOSOBNOSTI VOJNIKA

U armijama imperijalističkih zemalja prihvaćeno je eksperimentalno-psihološko (testološko) određivanje sposobnosti vojnih lica. Međutim, praksa pokazuje da je takva psihološka selekcija relativno efikasna za obuku, ali potpuno nepodesna za prognozu borbene delatnosti. O tome pišu i sami američki psiholozi koji su proučavali to pitanje za vreme korejskog rata.

U Sovjetskoj armiji se ne vrše eksperimentalno-psihološka istraživanja pri izboru i raspoređivanju ljudi po rodovima. Ona se primenjuju samo za proučavanje neuspeha u letačkoj obuci, u psihološkim laboratorijama pri bolnicama i naročito u školama za vreme proveravanja primljenog ljudstva.

Poslednjih godina proučavanje sposobnosti sve se više oslanja na poznavanje psihološke nauke od strane starešina. Poznavanje sposobnosti vojnik pomaže starešini

ne samo da ih pravilno oceni već i da ih razvija u potrebnom pravcu.

Formiranje sposobnosti započinje već u prvom periodu službe mladog vojnika. Pri tome posebnu važnost ima analiza pogrešnih radnji koje vojnik čini u obuci.

Treba imati na umu da mnoge ustaljene pogrešne radnje u krajnjoj liniji obično zavise od jednog opšteg uzroka, koji treba tražiti u sposobnostima vojnika. U jednakim uslovima manje sposoban vojnik će pokazati slabiji uspeh. Za njega je neophodno primeniti individualno prilaženje, a to sa svoje strane može dati najveći uspeh samo na bazi svestranog proučavanja vojnika.

Pitomci i vojnici imaju različit nivo osposobljenosti i pokazuju različit uspeh.

Nivo osposobljenosti podudaranje obima i kvaliteta postignutih znanja, navika i veština sa zvanično propisanim normativima. *Uspeh* postignut u obuci — to je produktivnost, efikasnost uloženog rada slušalaca i nastavnika u procesu obuke, drugim rečima, kvantitativna i kvalitativna strana toga procesa. Kvantitativna stoga što pokazuje u kojoj meri obim znanja i navika odgovara pređenom programu. Kvalitativna stoga što postignuti uspeh karakteriše trajnost i sistematičnost znanja, stepen automatizacije, tačnost, trajnost i plastičnost navika i raznovrsnost veština.

U svakom nastavnom zadatku, na primer, pred pitomcem stoje određeni ciljevi. Ali, svi vojnici jednako lako i tačno neće postići te ciljeve, pošto oni u procesu borbene obuke čine različite po kvalitetu i uzrocima *pogrešne radnje.*

Ni u jednog pitomca ili vojnika vojna obuka u celini ne može proći bez grešaka. Dobar vojnik nije onaj koji nikad ne pogreši. Takvih nema i ne može ih biti. Dobar vojnik je onaj koji u procesu obuke retko greši, ne ponavlja jednu te istu pogrešnu radnju, tj. ne dopušta stalno iste greške.

Nije dovoljno da starešina samo pažljivo registruje greške koje čine potčinjeni, već ih mora sistematski i svestrano proučavati. Ni najsavesnije evidentiranje grešaka ne može zameniti njihovo proučavanje. Proučavajući gre-

ške potčinjenog, starešina je dužan da reši glavno pitanje — kako da ga za najkraće vreme obuči i vaspita.

Svaka pogrešna radnja treba biti ocenjena prema:

— stepenu njene *izraženosti,* u zavisnosti od veličine učinjenog odstupanja od propisane norme;

— stepenu njene *grubosti,* u zavisnosti od faze obuke u kojoj je ona učinjena;

— stepenu njene *stalnosti,* tj. učestalosti;

— njenoj *vezi* s drugim pogrešnim radnjama;

— njenom *uzroku.*

Pri tome treba naglasiti da je najvažnija ocena uzroka pogrešne radnje.

Da bi se na vreme otkrile, a zatim pravilno analizirale pogrešne radnje vojnika, i preduzele mere za njihovo otklanjanje, starešina sistematski treba da upoređuje:

— zadatak koji vojnik u datom momentu rešava;

— okolnosti i uslove u kojima se zadatak izvršava;

— radnje vojnika;

— rezultat tih radnji.

Svaka pogrešna radnja ima jedan ili više uzroka. Ako postoji više uzroka, jedan od njih će biti *glavni* koji će usloviti datu pogrešnu radnju, dok će ostali u takvom slučaju samo *doprineti* njenoj pojavi. Glavni uzrok je onaj čije bi otklanjanje isključilo mogućnost pogrešne radnje. Taj uzrok može neposredno prethoditi izvršenju pogrešne radnje ili može biti vremenski udaljen od te radnje.

Svaka pogrešna radnja može imati svoj poseban uzrok, ali te iste radnje mogu imati i *zajednički* uzrok. Ustaljene greške, one koje se teško iskorenjuju ili se često ponavljaju, obično su zajedničkim uzrocima povezane s nizom drugih grešaka. Tri najopštija uzroka pogrešnih radnji vojnika, koji se mogu konkretizovati u svakom posebnom slučaju, jesu:

— nedovoljan nivo osposobljenosti;

— slabe sposobnosti;

— nedisciplinovanost i neradinost.

Starešina mora znati da analizira greške vojnika, a takođe da poučava svoje potčinjene da shvate svoje greške i njihove uzroke.

Proučavanje uzroka pogrešnih radnji pomaže da se najuspešnije ostvari individualno prilaženje kako u vojnoj obuci tako i u usmerenom razvijanju sposobnosti vojnika.

Proučavajući pogrešne radnje vojnika, starešina treba na osnovu psihološke prognoze da planira dalji tok nastavnog i vaspitnog rada. To je najproduktivniji metod rešavanja problema razvijanja sposobnosti vojnikâ.

Psihološka prognoza vojne delatnosti predstavlja opis očekivanih povoljnih i nepovoljnih osobenosti konkretne delatnosti, koje su uslovljene psihološkom strukturom proučene ličnosti. Takva prognoza mora biti:

— *objektivna,* tj. zasnovana na materijalu proučavanja ličnosti u različitim vidovima delatnosti;

— *strukturalna,* tj. da otkriva koje se zapravo teškoće i pogrešne radnje najverovatnije mogu naći u proučavanoga;

— *vremenska,* tj. da ukazuje na teškoće i pogrešne radnje čije se pojavljivanje može očekivati ne samo u najbliže vreme već i u kasnijim etapama borbene obuke;

— *verodostojna,* tj. da je potvrđena proveravanjem u kasnijim fazama obuke.

Sposobnosti vojnika se razvijaju u procesu borbene obuke. Obuka vojnika u raznim vojnim specijalnostima razvija u njih različite sposobnosti. Ako vojnik voli svoju specijalnost i nastoji da ovlada njome, tada će se njegove sposobnosti razvijati brže i bolje. Zato se iskusan starešina trudi da zainteresuje svoje potčinjene za proučavanu specijalnost, da razvije sklonost i ljubav prema njoj.

Pravilna organizacija socijalistikog takmičenja ima veliki značaj ne samo za razvijanje već i za otkrivanje sposobnosti vojnika. Kroz socijalističko takmičenje svaki vojnik pokazuje za šta je sposoban i aktivno nastoji da postigne još bolje rezultate. Za razvitak sposobnosti veoma je važno da se svakom vojniku blagovremeno ukažu perspektive njegovog napredovanja.

Proces obuke stvorio je u nekih oficira pogrešnu orijentaciju na stihijsko razvijanje sposobnosti vojnika i neopravdan otpor usmerenom formiranju tih sposobnosti. Specijalna istraživanja su pokazala da, na primer, psihičke osobine koje su nepovoljne za letačku delatnost, naročito usporeno pomeranje pažnje i emocionalno-motorna nesta-

bilnost, mogu za vreme letačke obuke da ostanu nepromenjene, a da se kompenziraju drugim, dobro razvijenim osobinama. Takva kompenzacija ne samo što ne ukida potrebu svesno usmerenog formiranja kompenzatornog svojstva već i ističe njegovu potrebu.

Usmereno formiranje psiholoških osobina koje uslovljavaju sposobnosti vojnika može biti efikasno samo pod uslovom da se te osobine formiraju u procesu delatnosti za koju su one i potrebne i to u različitim vidovima delatnosti: školskoj, sportskoj, društvenoj itd. Vežbe se moraju sprovoditi sistematski, svesno i postupno, od lakših ka složenijim. One treba da budu teške, ali u skladu sa mogućnostima, i obavezno povezane sa težnjom ka poboljšanju njihovih rezultata.

Pridržavanje ovih opštih pravila obezbeđuje uspeh usmerenog formiranja sposobnosti u celini. Međutim, razvijajući sposobnosti vojnika za ovaj ili onaj vid delatnosti, od vojnika ne treba stvarati samo uskog specijalistu. Zadatak svestranog i harmoničnog razvitka ličnosti svakog trudbenika, postavljen u Programu KPSS, obavezuje sve starešine sovjetskih oružanih snaga da stalno produbljuju i usavršavaju nastavno-vaspitni rad sa ličnim sastavom. Korišćenje u obuci vojnih jedinica podataka psihološke nauke o psihičkim procesima, stanjima i takvim svojstvima ličnosti kao što je usmerenost, karakter, temperamenat i sposobnosti, pomoći će vojnim kadrovima da vaspitaju svestrano i harmonično razvijenu ličnost sovjetskog vojnika.

DEO ČETVRTI

ZADACI FORMIRANJA LIČNOSTI VOJNIKA U PROCESU OBUKE I VASPITANJA

Glava dvadeset četvrta

PSIHOLOŠKA KARAKTERISTIKA VOJNE OBUKE I VOJNOG VASPITANJA

§ 1. OPŠTA PITANJA PSIHOLOGIJE OBUKE I VASPITANJA VOJNIKA

U Programu KPSS se kaže: »Partija će se neumorno brinuti za pripremu stvari komunizma bezgranično odanog komandnog, političkog i tehničkog kadra vojske i mornarice, koje se popunjavaju najboljim predstavnicima sovjetskog naroda. Ona smatra da je neophodno da komandni sastav stalno ovlađuje marksističko-lenjinističkom teorijom, da u vojnotehničkom pogledu bude visoko osposobljen, da odgovara svim zahtevima savremene vojne teorije i prakse i da učvršćuje disciplinu«.[185])

Ta principijelna teza pred sovjetsku vojnu psihologiju postavlja izuzetno važne zadatke u oblasti pripreme vojnih kadrova, obuke i vaspitanja celokupnog ličnog sastava vojske i mornarice.

Poznato je da sovjetski vojnici nisu prosto učenici ili vaspitanici, već pripadnici armije koji su pozvani da budu u stalnoj pripravnosti da sa oružjem u rukama odbrane interese svoje zemlje. Zbog toga se procesi obuke

[185]) Программа КПСС, стр. 111—112.

i vaspitanja u armiji odlikuju nizom organizacionih i metodskih, a prema tome i psiholoških osobenosti.

Procesi obuke i vaspitanja uvek čine jedinstvo. No, da bi se to jedinstvo pravilno ostvarilo, da se ne bi stihijski formiralo, već pod uticajem organizatora i rukovodilaca obuke i vaspitanja, neophodno je imati u vidu psihološku razliku između tih procesa.

Obuka je prenošenje odgovarajućih znanja na učenike i stvaranje u njih potrebnih navika i veština. Ona pretpostavlja i aktivnu delatnost onih koji se obučavaju.

Vaspitanje ima daleko šire ciljeve. »... Vaspitanje« — govorio je Kalinjin — »jeste određeno, ka cilju usmereno i sistematsko delovanje na psihologiju vaspitanika, da bi mu se usadile osobine koje vaspitač želi«.[186]) Pod pojmom »vaspitanja« Kalinjin je podrazumevao i »negovanje određenog pogleda na svet, morala i pravila ljudske zajednice, izgrađivanje određenih crta karaktera i volje, privika i ukusa, razvijanje određenih fizičkih svojstava itd.«.[187]) Rezultati vaspitanja su složene sintetičke osobine koje karakterišu čoveka kao ličnost i ne iscrpljuju se posebnim ili čak sistematizovanim znanjima, navikama i veštinama.

Proces obuke u armiji standardizovan je za svaku kategoriju vojnih lica putem određenih programskih zahteva i dosta jasno razrađenih metoda, načina i postupaka. U nastavnim programima određeni su ne samo predmeti proučavanja već i obim gradiva koje treba savladati, postupnost u njegovom prelaženju, ukupan broj časova i broj časova za deo gradiva ili temu itd. Sa vaspitanjem vojnika stvar stoji drukčije. Ono se daleko teže može planirati. Ne može se, na primer, postaviti zadatak da se u mladih vojnika tokom prvog meseca njihove službe vaspitaju takve crte karaktera kao što je hrabrost ili čvrstina, izdržljivost ili budnost itd. Ni kasnije starešina ne može u radu sa potčinjenima da rasporedi konkretne vaspitne zadatke po mesecima ili periodima službe. I to se ne objašnjava time što vaspitač ne zna kakve lične psihološke osobine treba

---

[186]) М. И. Калинин. О коммунистическом воспитании и воинском долге, стр. 343.

[187]) Ibid, стр. 343—344.

da steknu vojnici. Naprotiv, te su osobine njemu veoma dobro poznate, ali se njihovo formiranje u vojnika ne može unapred planirati po rokovima službe.

U svoje vreme Makarenko je isticao da su problemi vaspitanja, problemi formiranja psiholoških crta ličnosti veoma teški. »Teški su zato« — pisao je on — »što se dobre osobine grade godinama. Karakter se ne može stvoriti nekim posebnim, brzim postupkom ili metodom«.[188])

Ističući razliku između obuke i vaspitanja Kalinjin je govorio: »Vi veoma dobro znate da se ne samo u nižim već i u srednjim školama marksizam ne proučava duboko. Ali kad govorimo o komunističkom vaspitanju, mi nemamo u vidu proučavanje marksističke doktrine, već upravo vaspitanje. *Ogromna je razlika između obuke i vaspitanja!* (podvukao autor G. L.). I ja bih mogao da obučavam učenike prvog razreda u osnovama aritmetike, ali vaspitanje — to je daleko složenija stvar... Vaspitanje je jedan od najtežih zadataka; ja govorim o istinskom, pravilnom vaspitanju«.[189])

O osobenostima i složenosti vaspitanja (u poređenju sa obukom) svedoči i sledeće. Ako u vojnika postoji razlika u znanjima, navikama i veštinama, ta razlika se može savladati za kraće vreme i sa manjim teškoćama nego razlika u pogledu na svet, u moralnim osobinama, u usmerenosti ličnosti ili u karakteru koji se formira u procesu vaspitanja.

Složenost vaspitnog delovanja na vojnika i formiranje njegovih ličnih moralno-borbenih osobina obavezuje na to da se celokupan vaspitni rad planira i gradi stvaralački i gipko, u skladu s konkretnim zahtevima života jedinice, a ne šablonski i formalno. Pri tome treba imati u vidu da se rezultati procesa vaspitanja ne mogu podvrći tako preciznom i svestranom proveravanju kao rezultati obuke. Ne može se, na primer, proveriti poštenje i iskrenost čoveka putem pismenog ili usmenog ispita ili na praktičnim zanimanjima. Međutim, to uopšte ne znači da se nivo vaspitanja vojnika ne može uopšte odrediti. Ali za to je potrebno

---

[188]) А. С. Макаренко. Соч., т. V, стр. 287.

[189]) М. И. Калинин. О коммунистическом воспитании и воинском долге, стр. 311—312.

da se rezultati vaspitanja proveravaju putem temeljite i svestrane analize vojnikovih postupaka i njegove delatnosti u celini.

Sam vojnik nije uvek u stanju da pravilno oceni rezultate svog vaspitanja. Za takvu ocenu čovek mora imati odgovarajući stepen razvitka. Vojnici i podoficiri, isto kao i pitomci vojne škole, naravno, postaju svesni ne samo rezultata obuke već i svojih ličnih novih osobina koje su se formirale u procesu vaspitanja. Štaviše, oni postaju svesni kakve osobine treba da poseduju kao vojnici i sami nastoje da pod rukovodstvom starešine razviju te osobine.

No, to ne otklanja teškoće u shvatanju rezultata vaspitanja i njihove ocene od strane samog vaspitanika. Te teškoće se savlađuju tako što je vojniku lakše da ocenjuje psihološke osobine drugova koji se vaspitaju zajedno s njim, i da, upoređujući sebe s njim, ocenjuje pravilno i svoje lične osobine i nedostatke. To je naročito važno zato što se u praksi dešavaju slučajevi kad vojnik postaje svestan da se u njega pojavila neka nova osobina, ali se brzo saživljava s njom i kao da prestaje da je primećuje. On još manje može biti svestan svojih ozbiljnih promena kao ličnosti. Tek nakon završetka službe u armiji on od drugova s kojima radi ili uči i od prijatelja saznaje o promenama nekih crta svog karaktera, o svojim novim privikama, težnjama itd.

Tu činjenicu da je vojniku lakše da shvati svoje lične osobine posredstvom ocene analognih osobina u svojih drugova i prijatelja treba imati u vidu pri rešavanju zadataka borbene obuke i političke nastave. Svaki se vojnik mora uvek orijentisati prema onima koji se ističu, koji su odlični u obuci. U tom pogledu veoma veliku ulogu igra pozitivan lični primer starešine-vaspitača, komunista i komsomolaca.

Vojno vaspitanje nastupa često u dosta otvorenoj formi i javlja se kao neka svrha sama po sebi u radu starešine-vaspitača. Upravo o tome svedoči metoda ubeđivanja, sistem pohvala i kazni, razne vežbe, naročito komande za ponavljanje radnji u stroju, pri ovladavanju borbenom tehnikom i oružjem itd. Takvu osobenost procesa vaspitanja, zbog svoje očiglednosti, vojnik relativno lakše

shvata nego složene lične osobine koje predstavljaju rezultat njegovog vaspitanja.

Tu činjenicu treba imati u vidu pri organizaciji procesa vojnog vaspitanja. Stvar je u tome što se zbog težeg shvatanja pozitivnih rezultata vaspitanja i relativno lakog shvatanja samog procesa vaspitanja, tj. shvatanja odgovarajućih formi, mera i sredstava vaspitnog delovanja, u vojnika može pojaviti određen unutrašnji odnos prema tome kako se na njega deluje i prema onim ciljevima radi kojih se to delovanje sprovodi. Na primer, vojnik se pozitivno odnosi prema tome da se u njega formiraju takve osobine kao što je urednost, tačnost itd. Ali mogu mu se ne svi đati strogi i dosledni zahtevi komandira, bez kojih se ne bi mogle formirati pomenute osobine. To se objašnjava time što neke metode i načini vaspitanja mogu pogoditi vojnikovo samoljublje, njegovo osećanje sopstvenog dostojanstva itd.

Starešina mora uvek voditi računa o tome kako se vojnik odnosi prema rezultatima vaspitanja i prema samom procesu vaspitanja i otklanjati negativne momente. Formiranje pozitivnog odnosa prema procesu vaspitanja umnogome zavisi od toga kako ga vojnici povezuju sa procesom obuke. Stvar je u tome što se prema procesu obuke ljudi po pravilu odnose pozitivno. Tako je, na primer, vojniku prijatno što je naučio precizno da gađa, da savlađuje vodene prepreke, skače s padobranom itd. Pravilan unutrašnji odnos prema procesu obuke objašnjava se očiglednom vezom tog procesa sa sticanjem znanja, navika i veština, bez kojih ne može biti ni govora o borbenoj sposobnosti vojnika, o njegovom vojničkom majstorstvu.

Ako ima slučajeva različitog unutrašnjeg odnosa vojnika prema procesu njegovog vaspitanja i procesu njegove obuke, znači da takvom vojniku treba na vreme pomoći da shvati jedinstvo tih procesa i njihovo uzajamno delovanje.

Važno je da vojnici shvate da mnoga znanja, navike i veštine, koje, po njihovom mišljenju nisu neposredno vezane za usvajanje vojne veštine, ipak pokazuju na njih pozitivan vaspitni uticaj. Tako, na primer, treba imati u vidu da duboko shvatanje ciljeva i zadataka svoje delatno-

sti od strane samih vojnika učvršćuje ih u uverenju da su u pravu, a veština da se, recimo, održava uzoran spoljašnji red, može da pojača osećanje samostalnosti, da poveća zahteve prema samom sebi itd. Potrebno je da svaki vojnik zna da je obuka u celini, u svojoj suštini, vaspitna i da se bez obuke čovek ne može vaspitati.

Zadaci obuke i vaspitanja su jedinstveni, ali ne i istovetni. Makarenko je još 1938. govorio o tome da »u nas među savremenim pedagoškim misliocima i među pojedinim organizatorima našeg pedagoškog rada postoji uverenje da nije potrebna nikakva posebna metodika u vaspitnom radu, da metodika predavanja, metodika samog predmeta treba da sadrži u sebi i celokupnu vaspitnu misao«.[190])

Izražavajući svoj odnos prema takvom stanovištu, Makarenko je dalje govorio: »Ja se s tim ne slažem. Ja smatram da je vaspitna oblast — oblast čistog vaspitanja — samo u nekim slučajevima posebna oblast, različita od metodike predavanja«.[191])

To pitanje je Makarenko još oštrije postavio kad je izražavao svoj stav prema nizu članaka o pedagoškim temama, čiji su autori nepravilno tumačili odnos obuke i vaspitanja, smatrajući da se u procesu obuke upravo i rešavaju svi zadaci vaspitanja. »A šta je u tim člancima rečeno o pitanju vaspitanja volje, muževnosti i usmerenosti ka cilju?« — pitao je on. I dalje je odgovarao: — »Ta pitanja su faktički skinuta s dnevnog reda, kao i mnoga druga pitanja vaspitanja. Ta pitanja su zataškana u veštom preplitanju pseudonaučnog brbljanja i prikrivena zastarelim i za nas potpuno tuđim shvatanjem da ne postoje nikakva posebna pitanja vaspitanja, da je vaspitanje nerazdvojno vezano sa obrazovnim procesom«.[192])

Imajući u vidu specifičnost procesa i rezultata vaspitanja, može se ostvariti individualno prilaženje u obuci sovjetskih vojnika.

Kakva treba da budu znanja, navike i veštine koje se u vojnika formiraju u procesu obuke?

---

[190]) А. С. Макаренко. Соч., т. V, стр. 111.

[191]) А. С. Макаренко. Соч., т. V, стр. 111.

[192]) Ibid., стр. 423.

Znanja vojnika moraju posedovati takve osobine kao što je dubina, gipkost, trajnost i delotvornost. U datom slučaju nije reč o tome *šta* vojnik treba da zna, nije reč o obimu znanja, jer to se određuje programom, već o tome *kako* on treba da zna ono što zahtevaju vojna pravila, uputstva i naređenja i što, u krajnjoj liniji, zahteva savremeni način ratovanja.

Dubina znanja meri se time koliko je vojnik pravilno shvatio složene pojave i njihove zakonitosti. Na primer, znanja iskusnog snajpera daleko su dublja od znanja mladog vojnika, koji tek proučava automat, jer snajper zapaža dublje veze i odnose između leta zrna i kretanja vazduha, između leta zrna i vremenskih prilika, između leta zrna na kopnu i leta istog zrna preko reke itd. Pri rešavanju zadataka gađanja, tehničkih, taktičkih i drugih zadataka, znanja vojnika i njihova dubina ne samo da se očigledno pokazuju nego se i usavršavaju. Drugim rečima, u procesu obuke vojnici se obogaćuju dubokim znanjima. Na primer, mehaničar-vozač dužan je ne samo da dobro upravlja tenkom već i da detaljno poznaje njegovu konstrukciju. Ako tenkista to postigne, onda će on u slučaju preobuke na novim tipovima tenkova, bez naročitog truda, moći ovladati novom tehnikom, a stručna znanja vojnika postaće još dublja.

Gipkost znanja određuje se sposobnošću vojnika da koristi svoja znanja u promenljivim uslovima. Veliki značaj gipkosti znanja objašnjava se time što se vojnik obučava u uslovima koji su približni, ali nisu istovetni sa uslovima borbe. U borbenoj situaciji on mora u početku dejstvovati na osnovu postojećih znanja i usavršavati ih u skladu sa zahtevima prave borbe. Dakle, gipkost znanja je neophodna radi toga da bi se vojnik brzo mogao prilagoditi novim, borbenim uslovima i uspešno rešavati borbene zadatke.

Trajnost znanja se meri stepenom njihove postojanosti u složenim uslovima delatnosti čoveka i time koliko dugo se znanja zadržavaju. To je veoma važna osobina, jer pod uticajem spoljašnjih borbenih uslova i ogromne unutrašnje napetosti znanja mogu iščeznuti, usled čega vojnik ne može uspešno dejstvovati. Važnost trajnosti zna-

nja određuje se i time što vojnik stiče znanja ponekad znatno ranije, pre no što su mu potrebna u praksi. Eto, zašto se znanja moraju zadržati duže vreme.

Od dubine, gipkosti i trajnosti znanja zavisi njihova delotvornost.

Delotvornost znanja je mogućnost vojnika da primeni svoja znanja u svojim praktičnim radnjama, usmerenim na rešavanje zadataka koji stoje pred njim. Od te važne osobine znanja zavisi ponašanje vojnika u borbi.

Takve su osnovne osobine znanja koje vojnik stiče u procesu obuke. Kad se govori o dubini, gipkosti, trajnosti i u celini o delotvornosti znanja vojnika, imaju se u vidu znanja neposredno povezana sa izvršavanjem dužnosti i sa specijalnošću vojnika. Sasvim je očigledno, na primer, da pilot i ne mora imati tako duboka znanja iz oblasti vazduhoplovne tehnike, koju odlično poznaje konstruktor aviona, ali je on kao pilot dužan da poseduje dublja znanja o upravljanju avionom. Tako stoji stvar i sa drugim osobinama znanja.

Znanja vojnika su uzajamno uslovljena i tesno vezana sa njegovim navikama. Znanja i navike se formiraju i primenjuju u procesu delatnosti vojnika, koji je po svojoj suštini jedinstven. Ako vojnik ne bude znao cilj borbenih dejstava, ako on ne bude znao kako da rešava borbeni zadatak u skladu sa konkretnim okolnostima, onda mu nikakve navike neće pomoći. U najboljem slučaju on će iskoristiti svoje navike za pojedinačne radnje koje zavise od pojedinih momenata borbe.

No stvar nije samo u znanjima i navikama. Od vojnika se zahteva da zna raditi svoj posao, tj. da koristi svoja sopstvena znanja i navike u skladu sa ciljem delatnosti. Jedan od najvažnijih zadataka u obuci i vaspitanju sastoji se i u tome da se vojnici nauče da koriste svoja znanja i navike u skladu sa okolnostima i zadatkom koji se završava. Veštine svedoče o svestranosti, gipkosti i trajnosti kako znanja tako i navika.

Stoga se veština vojnika ne može razmatrati kao njegova nedovršena navika. Svođenje veština na početni stadijum formiranja navika objektivno dovodi do potcenjivanja veština i do jednostranog prilaženja k njima. Veštine ne treba proučavati samo u odnosu s navikama. Njih

treba ocenjivati prema znanjima i čak prema fizičkoj snazi. Pri analizi veština neophodno je uzeti u obzir njihovu neposrednu vezu sa voljom čoveka, sa njegovom svesno ostvarenom usmerenom delatnošću.

Kad se otkrivaju pojedini mehanizmi delatnosti vojnika, kad se analiziraju ovi ili oni načini njenog ostvarivanja i njene strukture, onda se može govoriti o motornim, intelektualnim i senzornim navikama. A kad dajemo kvalitativnu ocenu delatnosti u celini, tada, pored svega što sačinjava delatnost, imamo posla sa veštinama. Stoga se, na primer, precizno gađanje može razmatrati kao manje ili više složena navika, koja se sastoji iz niza elementarnih navika u međusobnom delovanju, i kao veština koja svedoči o visokom stepenu razvijenosti date delatnosti vojnika.

Takvo shvatanje veština usmerava na formiranje delotvornih znanja i navika, na formiranje voljnih osobina i aktivnog odnosa čoveka prema stvarnosti, prema svojoj delatnosti i prema samom sebi.

Formiranje ličnosti vojnika sastoji se u tome da ga naviknemo na učenje i da ga naučimo da vežba i da proverava sebe. Sistem obuke i vaspitanja treba da izgrađuje u vojnika priviku da radi nad sobom, da razvija neophodne osobine i samim tim da se usavršava u vojničkom majstorstvu. To je garancija samostalnosti i inicijativnosti u borbi i stvaranja ličnog iskustva vojnika.

Lično iskustvo vojnika je sveukupnost njegovih znanja, navika i veština zajedno sa potrebama da se ona koriste u praktičnoj delatnosti. To su individualne mogućnosti vojnika da sa manje ili više uspeha deluje u ovoj ili onoj oblasti. To su mogućnosti koje se obrazuju u procesu celokupne delatnosti vojnika i utiču na njegovu delatnost u svakom datom momentu.

O formiranju ličnog iskustva svakog vojnika i o nivou njegovog razvitka može se suditi prema teoretskim znanjima vojnika i prema njegovim praktičnim radnjama. Na primer, mladi vojnik već zna i čak može objasniti kako za precizno gađanje treba namestiti oružje, u određenom trenutku zaustaviti dah i slobodno pritisnuti prstom okidač. Ali, čim se nađe u situaciji u kojoj treba postupiti praktično, pokazuje se *raskorak između znanja i radnji.*

Takav raskorak se primećuje najčešće u regruta i svedoči o tome da oni još nisu izgradili pokrete potrebne za vršenje radnji koje bi odgovarale njihovim znanjima. Ako u praktičnoj delatnosti vojnika ima mnogo neslaganja između znanja i radnji, to svedoči o niskom nivou njegovog iskustva. No dešava se i to da vojnik zna kako treba i može pravilno postupiti, a ipak, između njegovog znanja i radnje kao da postoji neka praznina, neko rastojanje. Takav vojnik je prinuđen da dopunski intelektualno radi i da ulaže određeni napor kako bi se njegove praktične radnje podudarale sa teoretskim znanjima. Na primer, poznajući pravila gađanja i brižljivo razmišljajući o svakoj svojoj pojedinoj radnji, vojnik može precizno gađati. Suodnos takve vrste (ako se susreće često) svedoči o još nedovoljnom iskustvu vojnika.

Ima i drukčijih suodnosa. U praktičnoj obuci i vaspitanju susreće se potpuna povezanost znanja s radnjama, bez vidljivog dopunskog intelektualnog rada onoga koji izvršava radnju. To se dešava zato što su se u vojnika, zahvaljujući ranijoj delatnosti automatizovali u konkretnim uslovima neophodni intelektualni procesi i što su se formirale motorne navike. Takav suodnos znanja vojnika i njegovih radnji služi kao objektivni pokazatelj visokog nivoa njegovog ličnog iskustva. Treba, međutim, imati u vidu da potpuno povezivanje znanja i radnji može biti izazvano, prvo, time što se ono ostvaruje uglavnom pod uticajem spoljašnjih uslova (na primer, prisustvo starešine, koji proverava radnje drugova radi odabiranja primernih itd.), i drugo, unutrašnjim pobudama vojnika da radi upravo onako kako zna, kako je potrebno. Takav vojnik ne čeka posebne opomene. On prosto ne može da radi suprotno svojim znanjima. Kao što je rečeno, takvo povezivanje znanja s radnjama svedoči o bogatstvu ličnog iskustva vojnika, o njegovom borbenom majstorstvu.

Što su teoretska znanja prostija, elementarnija, to se ona brže povezuju sa odgovarajućim radnjama i prelaze u veštine. I, obrnuto, što su složenija znanja i odgovarajuće im radnje, to je duže vremena potrebno za njihovo potpuno povezivanje. Odatle proizlazi da je u procesu obuke i vaspitanja vojnika neophodno uzeti u obzir složenost znanja i radnji zajedno sa karakterom njihovog suodnosa. Takvo

prilaženje omogućava, s jedne strane, da se odredi sadržaj iskustva i, s druge — da se prati proces njegovog formiranja.

Ali kako da se to postigne? Jer u delatnosti vojnika ima mnogo elementarnih i složenih zadataka, pa se u njega istovremeno može primetiti najrazličitiji karakter suodnosa znanja i radnji. Radi pravilnog ocenjivanja ličnog iskustva vojnika neophodno je karakter suodnosa njegovih znanja i radnji razmatrati po osnovnim razdelima vojne obuke i vojnog vaspitanja. To su: politička priprema, ovladavanje borbenom tehnikom i oružjem, strojeva, fizička i taktička priprema.

§ 2. OBUKA I VASPITANJE VOJNIKA U PROCESU POLITIČKE PRIPREME

Organizacija i sadržaj političke pripreme kao i psihološka karakteristika toga procesa, treba potpuno da odgovara principijelno važnoj postavci Programa Partije: »KPSS čini sve da bi sovjetske oružane snage bile tačan i usklađen organizam, sa visokom organizovanošću i disciplinom, da primerno izvršava zadatke koje pred njih postavlja Partija, vlada i narod i da budu spremne u svakom trenutku da pruže odlučan otpor imperijalističkim agresorima«.[193]) Dalje se u Programu ukazuje da su »svi pripadnici sovjetskih oružanih snaga dužni da se vaspitaju u duhu bezgranične odanosti svome narodu i stvari komunizma, da budu spremni da daju sve snage i, ako je potrebno, život za odbranu socijalističke otadžbine«.[194])

Da bi sovjetski vojnici bili spremni da dejstvuju tako kako zahteva Partija i narod, oni treba da su politički obrazovani, da duboko shvataju politiku Komunističke partije i sovjetske vlade kao i suštinu svoje vojničke dužnosti. Politička svest naših vojnika se vaspitava celokupnom sovjetskom stvarnošću, u procesu borbene obuke i političke pripreme, kulturno-masovnim radom i vršenjem službe.

---

[193]) Программа КПСС, стр. 111.

[194]) Программа КПСС, стр. 112.

Obuka u procesu političke pripreme[195]) predstavlja prenošenje na vojnike i od njihove strane usvajanje političkih znanja, zasnovanih na marksističko-lenjinističkom učenju. Takva naučna znanja vaspitavaju u vojnika potrebu da analiziraju i ocenjuju društvene pojave, kao i nastojanje da se teoretske postavke logički povezuju sa praktičnim životom.

Na primer, ako vojnici poznaju objektivne zakone razvitka prirode i društva, u njih će se formirati lično psihičko stanje i svojstvo kao što je uverenost u naučnu opravdanost i uspeh izgradnje komunizma. Podaci o ekonomskim zakonima socijalizma i savremenog kapitalizma pomažu vojnicima da pravilno ocenjuju perspektive razvitka dva svetska sistema: socijalističkog i kapitalističkog.

Duboka politička znanja, shvatanje odluka Komunističke partije i sovjetske vlade izazivaju u sovjetskih vojnika osećanje ponosa i radosti za svoju moćnu otadžbinu — Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, osećanje lične odgovornosti za njenu bezbednost, oduševljavaju ih za svesno i požrtvovano služenje svome narodu, za savesno izvršenje vojničke dužnosti.

To se veoma pozitivno odražava na formiranje usmerenosti ličnosti vojnika, na snagu njegovog karaktera i sva druga psihička svojstva.

U vezi s tim veoma je važno organizovati proces političke nastave tako da bi znanja koja vojnici stiču davala maksimalni vaspitni efekat. To se konkretno ostvaruje u pretvaranju političkih znanja vojnika u njihove pravilne stavove i ubeđenja. Takvo pretvaranje moguće je samo na osnovu visokog idejnog nivoa znanja, duboke analize i uopštavanja socijalnih pojava.

Delimično pravilna, ali nepotpuna, jednostrana ili nepravilno uopštena znanja mogu dovesti do netačnih praktičnih zaključaka. Na primer, vojnik saznaje da je osnovna metoda vaspitanja sovjetskih vojnika metoda ubeđivanja. Bez analize i shvatanja smisla te pravilne postavke vojnik može zaključiti da su starešine obavezne da ga nago-

[195]) U datom slučaju imaju se u vidu ne samo časovi političke nastave već i druge forme podizanja političkih znanja vojnika (političke informacije, predavanja, referati, konferencije čitalaca i tome slično).

varaju ili čak mole da bi izvršio ono što mu je stavljeno u dužnost. Još jedan primer. Poznato je da sva znanja, navike i veštine koje vojnik stiče u procesu borbene obuke i političke pripreme treba da budu trajni, da se dugo sačuvaju. Ali vojnik zna da se nakon službe u armiji naši mladići vraćaju mirnom stvaralačkom radu, za koji nisu potrebna »čisto vojna« znanja. I ako svest vojnika bude čitavo vreme usredsređena na to da znanja neće praktično koristiti, to će onda bezuslovno umanjiti stepen političke svesti vojnika i negativno će se odraziti na njegovu borbenu gotovost.

Za vaspitno delovanje u procesu političke pripreme ogroman značaj ima veština prenošenja na vojnike pravilnih uopštenih znanja i to na visokom idejnom nivou. Jedan od pokazatelja te veštine je *ubedljivost*. Stoga svaki rukovodilac političke nastave, propagator i agitator mora nastojati da tako prenosi znanja kako bi ona bila ubedljiva za slušaoce i formirala u njih odgovarajuće stavove. Prirodno je da to uspešno postiže rukovodilac nastave koji dobro vlada gradivom i stalno se brine o formi svoga izlaganja i odgovarajućim argumentima.

Drugi pokazatelj veštine prenošenja na vojnike političkih znanja je *logičnost* izlaganja, koja obezbeđuje neophodnu unutrašnju vezu uzajamnih znanja i doprinosi njihovom pretvaranju u stavove i ubeđenja.

Dakle, da bi se postigao maksimalni vaspitni efekat političke pripreme, potrebno je naviknuti vojnike da analiziraju društvene pojave putem prenošenja na njih naučnih, ubedljivo i logično izloženih znanja.

Osim toga, je neophodno da vojnici ovladaju političkim znanjima koja su u tesnoj vezi sa ciljevima i zadacima njihove delatnosti. Zahvaljujući tome, svaki vojnik se navikava da politički pravilno ocenjuje delatnost svojih drugova i da shvata sebe kao vojnika. I što su politička znanja konkretnije vezana sa svakodnevnim poslovima, to će vojnik brže naučiti da se oslanja na njih i na taj način će znanja postati njegovi stavovi i ubeđenja.

Povezanost političkih znanja sa praktičnim zadacima vojnika ne treba da se svodi na čisto teoretske forme i da se sastoji samo u objašnjenjima. Takav rad, naravno, treba sprovoditi, jer bez njega je teško i čak nemoguće mobili-

sati svest čoveka i na odgovarajući način usmeriti njegove napore. Ali ne treba se samo na to ograničavati.

Tu misao je uporno sprovodio Makarenko. Na primer, razmatrajući problem discipline, on je pisao: »Disciplina je proizvod sveukupnog vaspitnog delovanja, uključujući i obrazovni proces, i proces političkog obrazovanja, i proces organizacije karaktera, i proces sukobljavanja, konflikata, i rešavanja konflikata u kolektivu, u procesu prijateljstva i poverenja, i čitavog vaspitnog procesa, podrazumevajući pri tome i procese kao što su proces fizičkog vaspitanja, fizičkog razvitka itd.

Očekivati da se disciplina može stvoriti samo poukom, samo objašnjenjima, znači računati na neobično slab rezultat«.[196])

Praksa obuke i vaspitanja vojnih jedinica potvrđuje opravdanost tih reči. Politička znanja se pretvaraju u stavove i ubeđenja kad se praktično povezuju sa delima i postupcima vojnika i sa njihovim ponašanjem u celini.

Stalno i sistematsko povezivanje političkih znanja sa ponašanjem navikava vojnika da on, najpre uz pomoć vaspitača a zatim i samostalno, bez naročitih napora, uskladi svoja znanja sa svojim delima. To u njega izgrađuje svojevrsnu priviku da deluje u skladu sa ciljevima koji stoje pred njim. Drugim rečima, prvobitno povezivanje znanja vojnika sa njegovim radnjama, tj. povezivanje koje se ostvaruje još pod kontrolom ili pod delovanjem komandira i drugova, postepeno, usled unutrašnjih pobuda, postaje unutrašnje povezivanje, svojevrsna potreba ili motiv ponašanja.

Pri rešavanju zadataka formiranja ličnosti vojnika važno je imati u vidu da svaki čovek u ovoj ili onoj meri shvata kako on povezuje svoja znanja sa postupcima. U skladu s takvim shvatanjem, vojnik se na ovaj ili onaj način intimno odnosi prema tom povezivanju i doživljava ga.

Ako pod uticajem nekim uslova vojnik praktično nije postupio onako kako on teoretski smatra da je neophodno postupati, on će, prirodno, doživljavati nesklad svoga postupka sa svojim gledištem. U takvim slučajevima čovek je

---

[196]) А. С. Макаренко. Соч., т. V, стр. 135.

nezadovoljan sobom i, ako između postupka i znanja onoga kako je trebalo postupiti bude veliki raskorak, on je u stanju da osudi samog sebe, da se pokaje itd. I, obrnuto, ako čovek, bez obzira na nepovoljne okolnosti i bilo kakve prepreke, smetnje i iskušenja, ipak postupa u skladu sa svojim shvatanjem, on doživljava taj sklad kao svoj moralni uspeh, svoju ličnu duhovnu snagu, svoju nadmoćnost nad okolnostima.

Sposobnost čoveka da doživljava usklađenost ili neusklađenost svoga pogleda na svet sa svojim realno izvršenim postupcima naziva se *savest*. Taj doživljaj se ima u vidu kad se kaže: »Muči ga savest« ili »Savest mu je čista«. U tom smislu savest istupa kao svojevrsni, unutrašnji, strogi i pravedni sudija. Od savesti, kažu, ne možeš se sakriti i ne možeš pobeći. Sve to ima poseban značaj za vojnika. Stvar je u tome da se naš vojnik priprema za dejstva u neobično složenoj, napetoj i opasnoj borbenoj situaciji gde postoji mnogo faktora koji odvraćaju čoveka da ne postupi onako kako zahtevaju njegova politička znanja i osećanje vojničke dužnosti, osećanje lične časti i sopstvenog dostojanstva.

Vaspitanje savesti sovjetskih vojnika sprovodi se na osnovu principa komunističkog morala i doprinosi formiranju u njih takvih ličnih osobina kao što su poštenje, pravednost, svesnost, disciplinovanost, samopožrtvovanost, osećanje dužnosti i dr. Zahvaljujući takvim moralnim načelima i psihološkim crtama ličnosti, sovjetski vojnici u ime otadžbine potčinjavaju svoje lične interese društvenim i, vodeći računa o konkretnim okolnostima, upravljaju svojim ponašanjem u skladu sa društvenim ciljem, koji se postavlja pred njih.

Karakterišući uslove koji obezbeđuju uspeh političke pripreme, neophodno je istaći ogromnu ulogu u tome partijskih i komsomolskih organizacija u vojsci, koje pomažu starešinama i političkim organima da rešavaju zadatke idejnog formiranja ličnosti sovjetskog vojnika.

Uzajamna pomoć komunista i komsomolaca u proučavanju i usvajanju političkih znanja, analiza sopstvenih uspeha i nedostataka, upoređivanje onoga kako treba postupiti i samih postupaka (kritika i samokritika), izvršavanje različitih partijskih i komsomolskih zadataka itd.

doprinosi povezivanju političkih znanja vojnika sa njihovom praktičkom delatnošću i pretvaranju tih znanja u stavove i ubeđenja, doprinosi formiranju komunističkog pogleda na svet.

Kao što je poznato, partijske i komsomolske organizacije se ne zatvaraju u svoj sopstveni krug. Kao najbolji u političkoj pripremi, komunisti i komsomolci služe za primer svim vojnicima i vode ih za sobom. Eto zbog čega komuniste i komsomolce s pravom nazivaju pouzdanim pomoćnicima starešina u rešavanju zadataka vaspitanja ljudstva u duhu visoke političke svesti i vernosti vojničkoj dužnosti.

§ 3. OBUKA I VASPITANJE VOJNIKA U PROCESU OVLADAVANJA BORBENOM TEHNIKOM I ORUŽJEM

Ishod bitke, operacije i svakog boja rešavali su i rešavaće ljudi koji neposredno učestvuju u oružanoj borbi. Istovremeno, sve više se povećava uloga borbene tehnike i oružja u savremenim ratovima. Imajući to u vidu, XXII kongres KPSS usvojio je neophodne odluke i doneo odgovarajuće zaključke. »Sovjetska država« — kaže se u Programu KPSS — »staraće se da oružane snage budu snažne, da raspolažu najsavremenijim sredstvima za odbranu otadžbine — atomskim i termonuklearnim oružjem, raketama svih dometa i da sve vrste vojne tehnike i oružja održavaju na potrebnom nivou«.[197])

Eto zbog čega se ovladavanje borbenom tehnikom i oružjem u mirnodopskim uslovima smatra jednim od najvažnijih zadataka obuke i vaspitanja sovjetskih vojnika. Pri tome je neophodno imati u vidu da pored osnovne neposredne namene, borbena tehnika i oružje vrše ogroman uticaj na psihički život ljudi koji učestvuju u borbi.

Ocenjujući ulogu borbene tehnike, Frunze je govorio: » . . . treba uzeti u obzir da će tehnika imati na polju budućih bitaka ne samo neposredan značaj — u smislu izazivanja ove ili one materijalne štete već i posredni, dopunski značaj — u smislu moralnog efekta«.

---

[197]) Программа КПСС, стр. 111.

On je ukazivao da moralni efekat »veoma daleko prelazi granice izazivanja neposredne materijalne štete. Veoma često se uspeh ne određuje time što se fizički iz redova protivnika izbacuje deo žive sile, već time što ta činjenica deluje negativno na psihički život čitave njegove jedinice, ubijajući u njoj sposobnost za davanje otpora«.[198])

Sasvim je očigledno, naročito usled postojanja termonuklearnog oružja i sredstava za njegovo lansiranje, da što je veća moć borbene tehnike, to ona snažnije deluje na psihički život ljudi koji vode borbena dejstva. O tome je potrebno voditi računa pri organizovanju borbene obuke jedinica. Proučavajući tehniku i oružje, vojnici su dužni da, osim njihove neposredne namene, znaju i kako oni mogu delovati na psihički život protivnika. To će pomoći sovjetskim vojnicima da efikasnije rešavaju borbene zadatke i ujedno da psihološki pripreme sebe za uslove savremenog rata.

Stičući nova znanja u procesu proučavanja borbene tehnike i oružja, vojnik obogaćuje i proširuje svoje mogućnosti saznanja realne stvarnosti. Istovremeno u njega se vaspitavaju takva psihička svojstva kao što su snalažljivost, razboritost, trezvenost itd.

No stvar nije u samim teoretskim znanjima i odgovarajućim ličnim osobinama. Znanja su obavezno povezana i sa praktičnim radnjama, zahvaljujući kojima se na delu mogu primetiti borbena tehnika i oružje. Te radnje, kao što je već istaknuto, treba da su postojane i naučene.

Ovladavajući načinima; neophodnim za upravljanje tehnikom i oružjem, vojnik se privikava da kontroliše i reguliše svoje radnje, da upravlja svojim ponašanjem u skladu sa ciljem i konkretnim okolnostima.

No u procesu ovladavanja borbenom tehnikom i oružjem vojnik treba da savlada mnoge teškoće, pri čemu se izgrađuju takve voljne osobine kao što su: samokontrola, istrajnost, energičnost itd. Osim toga, u vojnika se vaspitavaju i složena osećanja: uspeh ili neuspeh, lakoća ili teškoća, uverenost ili sumnja itd. U procesu ovladavanja borbenom tehnikom i oružjem u vojnika se pod utica-

[198]) М. В. Фрунзе. Избр. произв., стр. 398.

jem uspeha formira osećanje zadovoljstva, pod uticajem znanja o vrednosti tehnike i oružja — osećanje ponosa zbog njih, pod uticajem svesti o poverenju naroda koji mu je poverio tehniku i oružje — osećanje sopstvenog dostojanstva, osećanje dužnosti.

Da bi se ocenilo formiranje ličnosti vojnika u procesu njegovog ovladavanja borbenom tehnikom i oružjem, neophodno je zaustaviti se na ulozi unutrašnjeg odnosa svakog vojnika prema samom sebi kao prema vojniku, s jedne strane, i prema borbenoj tehnici i oružju — s druge. Ako se vojnik ne odnosi prema sebi kao prema braniocu otadžbine, koji je primio na sebe veliku odgovornost, već svoju delatnost smatra privremenom, onda će se on znatno teže obučavati i vaspitavati od onoga ko ima pravilan odnos prema sebi i prema svojoj vojnoj delatnosti.

Iz toga proizlazi da formiranje unutrašnjeg odnosa vojnika prema borbenoj obuci predstavlja jedan od najglavnijih zadataka pripreme vojnih jedinica. Taj zadatak se rešava uglavnom u procesu moralnog i političkog vaspitanja.

Ako vojnik potcenjuje poverenu mu tehniku i oružje, on će njima ovladavati bez naročite želje i pasivno. To se negativno odražava i na njegovo vaspitanje. Prema tome, potrebno je postići da svaki vojnik zna ulogu svoga oružja i svoga roda vojske u borbi. To pomaže vojniku da bolje shvati smisao svoje delatnosti, što sa svoje strane aktivira proces obuke i vaspitanja i doprinosi formiranju ličnosti.

Veoma je važno da se u vojnika formira pravilan unutrašnji odnos prema sovjetskoj borbenoj tehnici i oružju i da on poznaje njihovu superiornost nad tehnikom i oružjem potencijalnih protivnika. Da bi se vojnici naoružali takvim znanjima, neophodno je davati jasnu karakteristiku o taktičko-tehničkim podacima oružja, upoređivati brojčane pokazatelje, davati pravilnu opštu ocenu tenka, samohodnog artiljerijskog oruđa, mine, rakete itd. Sve to doprinosi formiranju u vojnika osećanja uverenosti u snagu naše tehnike i oružja, u ekonomsku snagu Sovjetske zemlje. U vezi s time u vojnika se razvija osećanje patriotizma, dužnosti prema otadžbini, sopstvenog dostojanstva i druge pozitivne moralne osobine. Na taj način se i pri

rešavanju specifičnih zadataka borbene obuke delimično rešava i zadatak političkog formiranja ličnosti vojnika.

U procesu obuke i vaspitanja ličnog sastava neophodno je imati u vidu da neki regruti svoje neuspehe pokušavaju da objasne nedostacima ili neispravnostima svoga oružja. Takvo nepravilno mišljenje najlakše može opovrgnuti rukovodilac obuke, dokazavši praktično ispravnost tehnike ili oružja. Na primer, precizan hitac ili uspešno savlađivanje prepreka pomoću tenka odmah će sa oružja ili tenka otkloniti »optužbu« od strane onih koji još nisu ovladali veštinom gađanja ili vođenja tenka. Međutim, to zahteva od svih starešina brižljivu pripremu za svaku primenu borbene tehnike u uslovima približenim borbenim, za svako bojno gađanje itd.

Otklanjajući »optužbu« sa tehnike i oružja, vojnik prenosi krivicu na sebe, a to može izazvati ili naporan rad i, dakle, uspeh u rešavanju zadataka obuke i vaspitanja, ili neuverenost u svoje snage, što se neizbežno negativno odražava na pripremu vojnika. Zato »opravdavajući« tehniku i oružje demonstracijom njihovih ispravnosti i tačnosti dejstva, neophodno je voditi računa o tome da se u vojnika ne pojavi osećanje nepoverenja u svoje snage.

S druge strane, u vojnika ne sme stvarati osećanje preteranog, slepog verovanja u snagu borbene tehnike i oružja. Dobro je kad se u njega formira jasno i čvrsto ubeđenje da uspeh u borbi, u krajnjoj liniji, ne odlučuje tehnika i oružje, već ljudi koji upravljaju tehnikom i oružjem. To usredsređuje njegovu svest na neophodnost da postane majstor svog posla, kako bi u borbenoj situaciji u potpunosti mogao da iskoristi sve mogućnosti borbene tehnike i oružja.

Formiranje pravilnog unutrašnjeg odnosa prema borbenoj tehnici i oružju dobrim delom zavisi od praktične delatnosti vojnika. Vojnici i podoficiri, a takođe i oficiri, koriste tehniku i oružje koje im je povereno, održavaju ga i čuvaju; oni u taj posao ulažu sve svoje snage i energiju, doživljavaju svoje uspehe i neuspehe i uzbuđuju se u toku rešavanja zadataka koji su im postavljeni. Jednom rečju, svakodnevno opslužujući borbenu tehniku i oružje, vojnik se približava i srodi s njima i prožima ga osećanje dubokog poštovanja prema njima.

Tako se na osnovi opšteg pravilnog odnosa prema borbenoj tehnici i oružju u vojnika stvara konkretan, poseban odnos prema »svojoj« raketi, prema »svom« avionu, »svom« tenku, »svom« automatu itd. Takav odnos se karakteriše povećanim interesovanjem vojnika za oružje i nastaje u procesu praktičnog rada i savladavanju teškoća. Zahvaljujući takvom odnosu, vojnik i poznaje sve dobre strane i nedostatke svog tenka, artiljerijskog oruđa itd.

Tako se u procesu praktične delatnosti u vojnika formira osećanje ljubavi prema borbenoj tehnici i oružju. Taj unutrašnji odnos vojnika, prema onome što mu je narod poverio kao prema nečemu svome, doprinosi da se u njega stvori osećanje brižljivosti prema socijalističkoj imovini.

Potrebno je naglasiti da rešenje zadataka tehničke pripreme i pripreme u gađanju objektivno, samim tokom stvari, pomaže da se vojnik formira kao ličnost, a ne same po sebi pojedine psihičke osobine.

U procesu ovladavanje vojnom tehnikom i oružjem u vojnika se, uporedo sa razvitkom iskustva, formiraju i pojedine crte karaktera i karakter u celini, koji daje pečat njegovoj celokupnoj delatnosti. Istovremeno u vojnika se razvija i pogled na svet. To se objašnjava time što, proučavajući složenu savremenu ratnu tehniku i oružje, vojnik stiče znanja koja mu pomažu da shvati mnoge pojave i van okvira svoje konkretne delatnosti.

Takva znanja, svakako, utiču na stavove vojnika, na njegovo shvatanje i ocenu pojava u prirodi i društvu, shvatanje i ocenu svoje delatnosti i sebe kao ličnosti. To je veoma važno zato što od vojnikovog pogleda na svet zavisi kako će on praktično primeniti svoja znanja, navike, veštine i složenije lične osobine pri izvršavanju svoje dužnosti u teškim uslovima borbene situacije.

§ 4. OBUKA I VASPITANJE VOJNIKA U PROCESU STROJEVE I FIZIČKE PRIPREME

Da bi sa uspehom mogao dejstvovati u uslovima savremene složene i teške borbe, svaki vojnik, pored visokih moralno-političkih osobina, dobrog poznavanja tehnike i oružja i veštine da ih namenski koristi treba da poseduje

i odgovarajuće fizičke sposobnosti, a takođe i da ume dejstvovati sa drugovima po oružju organizovano, da razume i tačno izvršava komande. Radi toga je potrebno specijalno vežbanje vojnika, u čemu veliku ulogu igraju strojeva i fizička priprema.

Kao što je poznato, vojnik se u procesu strojeve pripreme obučava strojevim radnjama, kretanju bez oružja i s oružjem, pretrčavanju, puzanju i raznim prestrojavavanjima. Na zanimanjima iz fizičke pripreme vojnik se uči da vežba na spravama, da trenira trčanje, skokove i savladavanje prepreka.

Kao i u drugim vidovima pripreme jedinica, u procesu strojeve i fizičke pripreme rešavaju se zadaci obuke i vaspitanja.

Zahvaljujući strojevoj pripremi ličnog sastava, komandir može da rukovodi jedinicom kao celinom u mnogim vidovima delatnosti: pri postrojavanju, na maršu itd. Na zanimanjima iz strojeve pripreme vojnici stiču odgovarajuća znanja i izgrađuju navike da po komandi izvršavaju potrebne radnje.

Navike koje se izgrađuju u procesu strojeve pripreme imaju izvesne osobenosti, koje se sastoje pre svega u tome što se i proces formiranja navika i njihovo ostvarivanje vrši uglavnom pod neposrednim uticajem reči, komande. Zahvaljujući tome, motorne navike su tesno povezane sa intelektualnim i emocionalnim. Komanda koju vojnik primi u stroju mobiliše njegove odgovarajuće predstave i znanja, aktivira kinestetičke osećaje i čula i izaziva potrebne pokrete i radnje. No, da bi te radnje bile pravilne i da bi se na vreme izvršavale, potrebno je da vojnik automatizovano opaža komandu koju je čuo i da u sećanju reprodukuje njeno značenje. Neophodno je, takođe, automatizovati i odgovarajuće osećaje (ritma, zajedničkog rada, napetosti u pauzi između pripremne i izvršne komande itd.).

Na zanimanjima iz strojeve pripreme vojnik se uči da pravilno, tj. blagovremeno, prema situaciji i izdatoj komandi, koristi svoja znanja i navike. Takvom obukom on izgrađuje određene veštine i u izvesnoj meri postaje iskusan vojnik.

Približno isto stoji stvar i sa sticanjem potrebnih znanja, navika i veština u procesu fizičke pripreme. Međutim, ovde se pored reči-komande pojavljuje i niz dopunskih faktora koji utiču na radnju vojnika (razboj, vratilo, »konj«, razdaljina, vreme, ispresecano zemljište, takmičenja itd.). Međutim, korišćenje sportskih sprava ne isključuje ulogu reči, pa i same osobenosti zanimanja iz fizičke pripreme vrše principijelan uticaj na specifičnost znanja, navika i veština vojnika, a naročito na složene lične osobine.

Strojeva i fizička priprema imaju svoju metodiku koja uzima u obzir osobenosti tog vida borbene pripreme. Na zanimanjima značajnu ulogu imaju objašnjenja i praktično pokazivanje šta i kako treba raditi. Ali glavna pažnja se posvećuje tome da vojnik sam po komandi izvrši ove ili one pokrete i radnje. Tako se u vojnika stvaraju potrebne motorne predstave, koje kasnije već direktno deluju na izvršenje određene komande.

To je uslovljeno time što se u toku izvršenja pokreta pojavljuju kinestetički osećaji, tj. osećaji pokreta i položaja sopstvenog tela, ruku, nogu, glave itd. (vidi sedmu glavu). Periferni aparati — proprioreceptori — koji informišu odgovarajuće centre, smešteni su u tetivama, ligamentima, mišićima i zglobovima. Centralni deo, koji i obrađuje informaciju, nalazi se u motornoj zoni moždanih hemisfera, odakle se izdaju komande. Zato kinestetički osećaji imaju veliku ulogu u mišićnom tonusu, koordinaciji pokreta i formiranju motornih navika. Na primer, motorna predstava stava »mirno« stvara se putem ponovljenih kinestetičkih osećaja u stopalima, u zglobovima članaka i kolena, u mišićima nogu, leđa itd.

Specifičnost delatnosti koju vojnik mora da izvršava za vreme strojeve pripreme formira u njega mnoge složene lične osobine. Na primer, pri izvršavanju komande u stroju vojnik se navikava da radi tako da ne smeta drugu koji stoji ili ide pored njega i da s njim usklađuje svoje radnje. Zato on mora pratiti svoje i tuđe radnje, pravilno ih procenjivati i izvršavati, vodeći računa o vremenu koje je strogo regulisano komandom. Sve to izgrađuje u njega tako značajne lične osobine kao što su samoorganizovanost,

sposobnost koncentracije, stalna spremnost za akciju, sposobnost posmatranja itd.

Ako se sve lične osobine koje se formiraju u toku strojeve pripreme posmatraju sa stanovišta njihovog uticaja na ponašanje vojnika, tada one u celini istupaju kao disciplinovanost, kao mogućnost da se kontrolišu i regulišu sopstveni postupci, kao mogućnost da se upravlja svojim ponašanjem u skladu sa izdatom komandom. Formiranju tih ličnih osobina doprinosi i to što strojeva obuka predstavlja posebne uslove rada vojnika. Svima je dobro poznato da se u stroju održava stroga disciplina i da i najmanje njeno narušavanje ne ostaje nezapaženo. Ne kaže se uzalud da je »stroj — sveto mesto«. Strogi zahtevi u vojnika formiraju tako važnu komponentu disciplinovanosti kao što je tačnost.

U toku strojeve pripreme svaki se vojnik privikava na to da svi njegovi drugovi tačno izvršavaju komande. To je veoma važan momenat vojničke delatnosti. Privika da svi zajedno kao jedan izvršavaju komandu učvršćuje uverenje da su radnje drugova pravilne. Značaj takve uverenosti naročito je velik u borbenim uslovima, kad grupa ili jedinica rešava složen i opasan borbeni zadatak. Vera u drugove pomaže da se u borbi savlada osećanje opasnosti i rizika, pošto je vojnik koji ide na odgovoran zadatak siguran da će mu, ako ustreba, drugovi pomoći i izbaviti ga iz nevolje. Vera u ratne drugove, u njihovu tačnost i samopožrtvovanost povećava borbenu sposobnost svakog vojnika i jedinice u celini, doprinosi formiranju osećanja kolektivizma u vojnika.

Treba dalje ukazati da strojeva i fizička priprema vrše moralni uticaj na vojnike. Posle dobro sprovedenog zanimanja iz strojeve pripreme vojnici obično osećaju zadovoljstvo, bodrost i u njih se pojavljuje dobro raspoloženje. Usklađenost radnji cele jedinice i njena čvrsta povezanost izazivaju u svih uverenost da u rukama starešine jedinica predstavlja snagu koja je u stanju da izvršava složene zadatke. Osim toga, na časovima strojeve pripreme mladi vojnici se privikavaju da se prema komandiru odnose kao prema čoveku koji je pozvan da njima komanduje i da upravlja njihovim radnjama. I komandir, rukovodilac strojevih zanimanja, takođe oseća zadovoljstvo kad su radnje

svih vojnika njegove jedinice pravilne i usklađene. U njega se učvršćuje uverenje da će svi njegovi potčinjeni, čak i u najsloženijoj i najodgovornijoj situaciji, delovati onako kako to bude zahtevalo naređenje.

Strojeva priprema se dopunjuje fizičkom pripremom. Na časovima fizičke pripreme vojnik praktično izvršava radnje koje zahtevaju brzinu, naprezanje mišića i pokretljivost, što u njega razvija fizičku snagu i spretnost, izdržljivost i sposobnost da podnese dugotrajan fizički napor. Istovremeno se u vojnika vaspitava odlučnost, smelost, izdržljivost i upornost u savlađivanju teškoća. U procesu strojeve i fizičke pripreme u vojnika se stvaraju pojedini namerni pokreti, stvara se takva osobina kao što je sposobnost da upravlja svojim složenim radnjama.

Napomenućemo da čovek ovladava svojim radnjama po dvema osnovnim linijama. Prva se sastoji u tome što čovek ovladava svojim radnjama zahvaljujući njihovoj neposrednoj usmerenosti na određene predmete, stvari (v. šestu glavu).

Druga se linija sastoji u tome što se ovladavanje radnjama ostvaruje bez njihove neposredne usmerenosti na predmete, stvari. U strojevoj pripremi vojnik mora da radi po komandi, pa zato ovde motorna predstava (izazvana rečju, a ne predmetom) ima tako važnu ulogu. Kontrola sopstvenih radnji, izazvana pravilskim ili zakonskim odredbama, složenija je od kontrole onih radnji koje su neposredno vezane za predmete. To se objašnjava time što pri radu s predmetima sami predmeti unose korekciju u čovekove radnje i čine ih savršenijim i svrsishodnijim, dok se radnje, po pravilu, mogu korigovati samo poznavanjem pravila za njihovo izvršavanje, te motornim predstavama u čijoj osnovi leže kinestetički osećaji.

Ističući ulogu motorne predstave, koju izaziva komanda-reč, ne može se u isto vreme tvrditi da se celokupna strojeva priprema sastoji iz radnji koje nisu vezane za predmete. Poznato je da na zanimanjima iz strojeve pripreme vojnik ovladava radnjama s oružjem, uvežbava razne radnje s puškom u mestu i u pokretu, kao i pozdrave s oružjem u mestu i u pokretu. Izvršavanjem ovih radnji rešava se samo jedan, ali važan deo složenog zadatka ovladavanja oružjem, pošto se samim nošenjem oružja i

raznovrsnim radnjama s njim privikavaju ruke, ramena itd.

U fizičkoj pripremi vojnika predmeti rada su sportske sprave: razboj, vratilo, »konj« itd. Te sprave se karakterišu time što su potčinjene jednom cilju, naime, da pomognu stvaranje određenih fizičkih sposobnosti, koje su u vezi sa onim vojnim radnjama koje vojnik usvaja, za razliku, na primer, od svakodnevnog predmeta, kao što je čekić, koji je potreban za zakivanje eksera, a ne za naročito razvijanje snage, spretnosti, tačnosti pokreta itd., mada se, kao što je poznato, bez takvih osobina ni on ne može namenski koristiti.

Treba istaći da su lične osobine koje se stiču vežbanjem na karikama, »konju«, vratilu i drugim gimnastičkim spravama veoma ograničene u poređenju sa zahtevima koji se pred vojnika postavljaju u uslovima savremenog rata. Sportske sprave su standardne i iziskuju standardne radnje u veoma sličnim ili istovetnim uslovima. To, naravno, ograničava repertoar radnji vojnika, koji se prilagođava ovoj ili onoj spravi. U borbi se, međutim, situacija brzo menja i obiluje kritičnim momentima, iznenadnim i neočekivanim obrtima, koji od vojnika zahtevaju maksimalno naprezanje moralnih i fizičkih snaga. Stoga je neophodno da se uporedo sa fizičkom spremom, u skladu sa zahtevima nastavnog programa, vojnicima usađuje interesovanje i ljubav za razne vidove sporta koji imaju praktičan vojni značaj. Prednost takvih vidova sporta je u tome što čovekove radnje nisu vezane za nepokretne predmete i sprave i što zbog svoje raznovrsnosti, pored fizičke snage, spretnosti, izdržljivosti, dovitljivosti i snalažljivosti, zahtevaju od njega planiranje svojih radnji, razumevanje zamisli svojih partnera, upornost, odlučnost, veštinu da savlada unutrašnju zbunjenost, zamor, a ponekad i bol pa čak i telesne povrede.

Važno je da u procesu strojeve i fizičke pripreme vojnici u svakom momentu mogu da upoznaju svoju fizičku izdržljivost i spretnost, fizičku snagu, i to kakvo su opterećenje u stanju izdržati i, osim toga, da nauče ocenjivati sebe u sadašnjosti i sagledavati perspektivu daljeg razvitka. Pri tome veliku ulogu ima činjenica što je na

zanimanjima iz fizičke i strojeve pripreme svaki vojnik u mogućnosti da uporedi sebe sa drugovima, da odmeri s njima svoju snagu, izdržljivost, tačnost radnji itd.

Dakle, u procesu strojeve i fizičke pripreme rešava se niz zadataka iz oblasti psihološkog formiranja ličnosti vojnika. Međutim, ti zadaci se rešavaju i drugim vidovima vojne obuke i vojnog vaspitanja. Ovde postoji tesno uzajamno delovanje i uzajamna uslovljenost. Na primer, vojnik podižući svoju političku svest postaje svestan da su mu za uspešno izvršavanje svoje dužnosti neophodne mnoge složene lične osobine, među kojima i one koje se formiraju u procesu strojeve i fizičke pripreme. Uporedo s tim svaki vojnik postaje svestan da je potuebno da se strojevom i fizičkom pripremom bavi aktivno, maksimalno naprežući svoje snage. Da bi to nastojanje bilo usmereno ka cilju i davalo maksimalne rezultate, potrebno je vojnike upoznati sa ciljem svakog zanimanja iz strojeve i fizičke pripreme.

Strojeva i fizička priprema tesno su povezane sa procesom ovladavanja borbenom tehnikom i oružjem. Poznato je da je za vešto korišćenje složene savremene tehnike i oružja neophodna fizička snaga, izdržljivost i spretnost.

No stvar nije samo u fizičkim sposobnostima. Mnoge crte ličnosti vojnika koje on stiče u procesu strojeve i fizičke pripreme takođe su neophodne za ovladavanje borbenom tehnikom i oružjem. Njima pripadaju samoorganizovanost, disciplinovanost, osećanje kolektivizma, drugarstva itd.

§ 5. OBUKA I VASPITANJE VOJNIKA U PROCESU TAKTIČKE PRIPREME

Taktička priprema se organizuje i sprovodi u skladu sa osobenostima uslova savremene borbe i karakterom borbenih zadataka koje će u ratu izvršavati vojne jedinice. Zahvaljujući taktičkoj obuci, vojnici teoretski i praktično ovlađuju raznim načinima vođenja borbe. Oni se obučavaju u veštini da vode napadna i odbrambena dejstva, da vrše usiljene marševe, da se prilagođavaju različitom zemljištu, da dejstvuju po danu i noći, primenjuju maskirna sredstva i dr.

U procesu taktičke pripreme u vojnika se formiraju takođe intelektualne i moralne osobine, složena osećanja i volja, i povećava se fizička izdržljivost. Ipak, ma kako raznovrsni bili rezultati obuke i vaspitanja u tom procesu, svi su oni potčinjeni zajedničkom cilju — da osposobe vojnika u taktičkom pogledu.

O najtešnjoj vezi između taktičke i drugih vidova obuke i vaspitanja, o relativnoj potčinjenosti tih vidova ciljevima taktičke pripreme svedoči to što se nigde ne može bez elemenata taktike. Na primer, raketaš, tenkista, artiljerac ili pilot u procesu ovladavanja borbenom tehnikom i oružjem dosta se često susreće sa pitanjima taktike. Proces strojeve pripreme neposredno uključuje takozvana taktička uvežbavanja. I fizička priprema se može sprovoditi u okviru taktike. O taktičkoj pripremi se govori čak i u političkoj nastavi, kad se vojnici upoznaju sa raznim epizodama iz borbe, sa herojskim podvizima sovjetskih vojnika, sa pojedinim taktičkim postupcima koji su omogućili pobedu sovjetskog oružja.

U tom smislu se ostvaruje veza i uslovljenost taktičke pripreme s drugim vidovima pripreme jedinica. Međutim, to nikako ne znači da samo taktička priprema ima svoje jasno izražene ciljeve, a da svi drugi vidovi pripreme imaju pomoćnu ulogu. Svaki vid obuke i vaspitanja ima svoj cilj. Ali samo postizanje ciljeva svih vidova obuke obezbeđuje uspeh taktičke pripreme. Drugim rečima, ono što se postiže u procesu političke nastave, u strojevoj i fizičkoj pripremi, u procesu ovladavanja borbenom tehnikom i oružjem, predstavlja sredstvo koje obezbeđuje uspeh taktičke pripreme. I obrnuto, korišćenje elemenata taktike u svim drugim oblastima formiranja ličnosti vojnika predstavlja takođe sredstvo za postizanje njihovih posebnih ciljeva. To znači da taktička priprema, pored toga što sjedinjuje sve vidove obuke i vaspitanja vojnika, takođe zavisi od tih vidova i oslanja se na njihove rezultate.

Sva znanja, navike, veštine i lične osobine, stečene u procesu obuke, vojnik u ovoj ili onoj meri koristi pri rešavanju taktičkih zadataka. Na taktičkim vežbama dolazi do svojevrsne sinteze (spajanja) znanja, navika, veština i ličnih moralno-borbenih osobina vojnika. Takvo sjedinja-

vanje se najbolje postiže zahvaljujući vežbanju i razumevanju smisla.

U procesu vežbanja mnoge ranije automatizovane radnje se povezuju i obrazuju složenije navike. Na primer, pri pravilno organizovanim ponovljenim radnjama artiljerac skraćuje vreme nišanjenja, tenkista brže priprema mašinu »za borbu« itd.

Razumevanje smisla taktičkih zadataka, shvatanje opravdanosti svojih radnji i njihove veze sa opštim zadacima borbene obuke aktivira delatnost vojnika, čini ga usmerenijim. Na primer, posluga artiljerijskog oruđa pri obuci u gađanju vežba se u brzini izvlačenja oruđa iz zaklona na vatreni položaj. Cilj takvih vežbanja je da se postigne brzina radnji svakog vojnika i usklađenost radnji cele posluge. Pokazatelj uspeha je vreme koje je posluzi artiljerijskog oruđa potrebno za pripremu i otvaranje vatre. Ali kad ta ista posluga uvežbava gađanje u okviru taktičkog zadatka i nastoji da preduhitri »protivnika«, njen rad će sa psihološkog stanovišta biti drukčiji. Sada nije cilj sama brzina radnji, već da se »protivnik« preduhitri, te će to biti pokazatelj uspeha a ne vreme izvršenja. Naravno da i u tom slučaju brzina odlučuje o uspehu, a vreme se pojavljuje kao njen objektivni pokazatelj. Međutim, vreme se pri tome podrazumeva, a osnovni zadatak je uspeti u tome da se sve uradi pre »protivnika«.

Jasno je da i pre taktičkih vežbi svaki član posluge artiljerijskog oruđa zna koliko je u borbi važna brzina i usklađenost u radu. Što se tiče taktičkih vežbi, tu se smisao radnji poslužilaca jasnije uočava, on celo vreme kao da se otkriva i time aktivira i usavršava radnje vojnika.

Međutim, razumevanje smisla radnji na taktičkim zanimanjima ne može samo po sebi, automatski da obezbedi uspeh obuke jedinica. Da bi se efikasnije oslanjalo na razumevanje smisla neophodno je uzeti u obzir osobenosti obuke i vaspitanja vojnika upravo u procesu taktičke pripreme.

Osnovna osobenost se sastoji u tome što se uslovi u kojima se taj proces ostvaruje razlikuju od borbenih uslova. U procesu taktičke pripreme delatnost vojnika nije usmerena na protivnika koji realno postoji i dejstvuje, već na imaginarnog, uslovnog protivnika. Isto se može

reći i za liniju odbrane ili objekat napada itd. Na vežbama nema stvarnog rušenja »protivnikovih« utvrđenja, nema istinskog uništavanja njegove žive sile i tehnike. Borba za vreme taktičke vežbe ne sadrži takvu dinamiku i ne može se realizovati u tako izvanredno složenim i raznovrsnim oblicima kao što je stvarna borba. Takva borba ne predstavlja, ili gotovo ne predstavlja opasnost po život vojnika, ne zahteva od njega onakva krajnja naprezanja svih moralnih i fizičkih snaga kao stvarna borba. Stoga se psihičko stanje borca koji za vreme taktičkih vežbi, recimo, napada »protivnika« potpuno razlikuje od stanja borca koji ide na juriš pod vatrom stvarnog protivnika. Isto se može reći i za prebacivanje, za pretrčavanje i za sva druga dejstva vojnika u borbi za vreme taktičkih vežbi, uključujući i uslovno ranjavanje i uslovnu smrt.

Sve to stvara u vojnika na taktičkim vežbama osećanje lažnog, veštačkog, uslovnog, a može takođe da izazove u vojnika težnju da netačno ili nepotpuno izvršava naređenja, težnju da izbegne teškoće i da odstupi od zahteva koji se postavlja pri izvođenju praktičnih vežbi na zemljištu. Pri tome takve tendencije mogu biti i nesvesne.

Osećanje uslovnosti može imati i oficir koji, suočavajući se sa teškoćama pri rešavanju taktičkih zadataka, pribegava ponekad uprošćenim rešenjima. Zato je neophodno boriti se protiv osećanja uslovnosti i savlađivati ga. Najvažnije sredstvo za borbu protiv takvog osećanja je maksimalno približavanje uslova taktičkih vežbi uslovima stvarne borbe. U praktičnoj obuci i vaspitanju vojnika to se postiže pomoću dve osnovne metode.

Prva se sastoji u praktičnom, neposrednom približavanju konkretnih uslova taktičke pripreme stvarnim borbenim uslovima. Taktičke vežbe se, kao što je poznato, izvode na zemljištu, u svako godišnje doba, u svim meteorološkim uslovima, u dnevnim i noćnim uslovima itd. U svrhu pripreme jedinica izvode se dugotrajni marševi, pohodi, forsiranje vodenih prepreka i druga dejstva u toku kojih se u svakog vojnika razvijaju izdržljivost i prekaljenost, kao i potrebna znanja, navike i veštine. Takva organizacija taktičke pripreme pomaže da se otkloni osećanje uslovnosti, jer će vojnik morati da mobiliše svu svoju

volju i fizičku energiju za savlađivanje realnih prepreka i teškoća.

Najefikasnije približavanje uslova obuke borbenim uslovima jesu bojna gađanja, bacanje bojnih ručnih bombi, kretanje na taktičkim vežbama iza artiljerijske vatre, »gaženje« tenkovima, razne imitacije eksplozija itd. Ako se vežbe pravilno organizuju, uslovi obuke mogu umnogome biti slični uslovima stvarne borbe. Ta objektivna sličnost upravo je osnova za otklanjenje osećanja uslovnosti.

Ipak približavanje uslova taktičke pripreme uslovima borbe ne garantuje potpuno preovlađivanje osećanja uslovnosti i ne obezbeđuje izgrađivanje svih moralno-borbenih osobina koje su vojniku neophodne za uspešno vođenje stvarne borbe. U mirnodopskim uslovima drukčije ne može ni biti, kad uslovi obuke i vaspitanja vojnika i njegova praktična delatnost mogu biti samo slični a ne istovetni sa borbenim uslovima i borbenim dejstvima. Pa ipak metoda neposrednog, objektivnog približavanja obuke i vaspitanja realnim borbenim uslovima daje najdelotvornije rezultate. To se objašnjava time što svaki vojnik, čak i u uslovnoj borbi, mora obavezno praktično da deluje. Na primer, za vreme taktičkih vežbi, kad vojnik učestvuje u maršu, savlađuje razne prepreke, izvršava razna naređenja u složenim uslovima, u njega se neizbežno formiraju lične osobine koje će mu biti potrebne u stvarnoj borbi. Dok dejstvuje na zanimanjima na zemljištu, vojnik se osposobljava da se orijentiše u različitim uslovima, vežbajući topografsku memoriju, fizičku snagu, izdržljivost, spretnost, snalažljivost, inicijativnost itd.

Važno je da je u takvim uslovima praktična delatnost svakog vojnika veoma aktivna, pošto se ciljevi njegove delatnosti i rezulatti njihovog postizanja očigledno nalaze u međusobnom odnosu i pomažu vojniku da shvati smisao pojedinih radnji i delatnosti u celini. Eto zbog čega je, sa psihološkog stanovišta, uvek i svugde, gde god je to moguće, potrebno nastojati da se iskoristi metoda objektivnog približavanja uslova taktičke pripreme borbenim uslovima.

Međutim, ta se metoda ne može uvek i svugde primeniti. Praksa pokazuje da za uspešna dejstva u uslovima

koji su objektivno slični borbenim, tj. na taktičkim vežbama, vojnik mora proći kroz prethodnu pripremu, čiji je cilj — da vojnik stekne odgovarajuća znanja, navike, privike, veštine i druge lične osobine. Ta se priprema ostvaruje u raznim uslovima obuke i vaspitanja jedinica i u situaciji koja ni izdaleka nije slična borbenoj (u učionici, u parku, na poligonu itd.). Zato nastaje osećanje uslovnosti koje negativno utiče na ponašanje vojnika. Prema tome, to osećanje treba suzbijati još pre no što se vojnik uključi u sistem složene taktičke pripreme. U vezi s time, u praksi se primenjuje druga metoda, tj. posredno, teoretsko približavanje obuke i vaspitanja borbenoj situaciji.

Suština te metode je u tome da se vojniku *objasne* osobenosti borbenih uslova i borbenih zadataka, sadržaj moralno-borbenih osobina koje su mu neophodne kao i načini vaspitanja tih osobina. Objašnjavanje treba da pomogne vojniku da teoretski približi i poveže posebne ciljeve sa osnovnim, da pokaže suodnos ciljeva i procesa same delatnosti koja vodi njihovom postizanju.

Međutim, u životu se dešava da vojnik dobro shvata objašnjenje, da se slaže s njim, da može čak i sam dati objašnjenja drugovima, ali da u praksi drukčije postupa. Na primer, on zna da su dugotrajni marševi neophodni da bi se naučili načini kretanja na različitom zemljištu, da bi se proučila manevarska dejstva i stekla fizička izdržljivost. Ali, kad se suoči s teškoćama, on može pokazati unutrašnji negativan odnos prema maršu. Pa čak i jedan poseban momenat napornog marša, na primer, režim uzimanja vode za vreme vrućina, neće svi vojnici pravilno shvatiti ni poštovati, bez obzira na ubedljivo objašnjenje njegovog značaja. Međutim, takvi primeri ne negiraju značaj objašnjavanja. Naprotiv, delovanje na vojnika započinje, po pravilu, objašnjavanjem. Pomoću reči u ljudi se mobilišu već postojeće i stvaraju nove predstave koje aktiviraju njihovu delatnost.

No, stvar nije samo u predstavama. Putem ubeđivanja vojniku se može pomoći da savlada teškoće taktičke pripreme, mogu se mobilisati njegovi stavovi i ubeđenja, politička svest i takva moralno-politička osećanja kao što je

patriotizam, osećanje sopstvenog dostojanstva, osećanje odgovornosti za sudbinu otadžbine, čiji je on branilac itd. Bez takvog ubeđivanja nikakvo neposredno približavanje taktičke pripreme borbenoj situaciji neće samo po sebi rešiti problem suzbijanja osećanja uslovnosti i neće obezbediti svestranu pripremu vojnika za borbena dejstva.

Pa ipak se osećanje uslovnosti ne može potpuno suzbiti samo pomoću reči. U procesu praktične delatnosti ponekad je veoma teško, a ponekad i nemoguće predstaviti ono čega u datom momentu nema i u odnosu na šta čovek faktički ne deluje. Stoga saveti vojniku, kao što su »zamislite da nanosite udar bajonetom stvarnom, živom protivniku, koji hoće da vas uništi«, mogu i da ne budu delotvorni, jer, gledajući samo lutku, teško je jasno u mašti stvoriti pravog protivnika.

Ako vojnik i predstavlja, na primer, protivnika koji puca, njega od toga neće biti strah, i u slučaju »potrebe da ućutka« vatrenu tačku, on neće dejstvovati kao u realnoj borbenoj situaciji.

Prema tome, objašnjenje kojim se vojniku pomaže da teoretski približi ciljeve svoje delatnosti i da shvati karakter suodnosa tih ciljeva sa njihovim postizanjem, neće samo po sebi otkloniti osećanje uslovnosti. Stoga se u praksi obuke i vaspitanja koristi i takav način kao što je postavljanje dopunskih ciljeva. To pomaže psihološkom približavanju situacije za vreme obuke borbenoj situaciji i samim tim pomaže savlađivanje osećanja uslovnosti. Tako, ako se pri ukopavanju u vojnika pojavi osećanje uslovnosti, ako on smatra da nema potrebe da to uči, jer će, kad to bude potrebno u stvarnoj borbi, znati da iskopa rov itd., tada mu se mogu postaviti dopunski ciljevi: da trenira i razvija fizičku snagu i izdržljivost, da se trudi da zadatak izvrši pre drugih itd.

Analogan postupak se može primeniti i u drugim vidovima taktičke pripreme. U datom slučaju nije stvar u samim ciljevima, koji, bez obzira što aktiviraju delatnost vojnika, sami po sebi mogu i da ne odigraju odlučujuću ulogu. Važno je to što su osobine koje vojnik stiče za vreme njihovog postizanja neophodne za njegova uspešna dejstva u realnim borbenim uslovima.

Konkretni dopunski ciljevi delatnosti stvaraju u vojnika osećanje vere u korisnost tog rada kojim će se on baviti u procesu pripreme.

Potrebno je ukazati da zloupotreba metode teoretskog približavanja uslova taktičke pripreme borbenim uslovima može dovesti do neželjenih rezultata. Na primer, ako se vojnik od prvog dana svoje službe navikne na stalna objašnjavanja, na postavljanje dopunskih ciljeva, on neće ni pokušavati da sam razmotri i shvati šta ga interesuje, tako da će to negativno uticati na razvitak njegove aktivnosti i samostalnosti.

Takve su pozitivne i negativne strane metode teoretskog približavanja obuke borbenim uslovima. Ta metoda u celini, ako se vešto koristi, može da učini aktivnijom delatnost vojnika i tako doprinese formiranju visokih moralno-borbenih osobina.

Po čemu se objektivno približavanje situacije u toku obuke pravoj borbenoj situaciji razlikuje od onoga šta se postiže putem objašnjavanja i postavljanja dopunskih ciljeva? Prvo, po tome što pri objektivnom približavanju vojnici usvajaju teoretska znanja i predstave u suodnosu uslova u kojima se oni obučavaju i vaspitavaju i uslova borbe i, drugo, po tome što pri objektivnom približavanju tih uslova vojnici praktično upoređuju bliže i udaljenije ciljeve i povezuju ciljeve svoje delatnosti sa njenim stvarnim rezultatima.

Suodnos ciljeva delatnosti i rezultata njihovog postizanja veoma se jasno pokazuje u takvoj delatnosti vojnika kao što je, na primer, forsiranje vodene prepreke. Bez obzira što vojnik shvata da je prelaz reke samo cilj obuke i što vidi da se ne radi o bezizlaznom položaju, on neće imati osećaj uslovnosti kad bude morao da prelazi reku gazom ili da je prepliva, kao ni tenkista kad bude morao da je pređe u tenku po njenom dnu.

Odsustvo osećanja uslovnosti pri forsiranju vodene prepreke i aktivnost praktične delatnosti ne objašnjavaju se samo time što svaki vojnik zna i ima predstavu o tome kako će u ratu morati da forsira reku u veoma složenim uslovima. Ako posmatramo kako se na taktičkim vežbama praktično forsiraju reke, primetićemo da su konkretni ci-

ljevi i rezultati njihovog postizanja očiglednije i izrazitije međusobno povezani nego na prethodnim vežbama. Jer, za vreme prelaska reke raspoređuju se dužnosti i organizuje sadejstvo u skladu sa konkretno nastalom situacijom. To znači da, vojnik, počevši da se prebacuje preko reke, dospeva u sistem bezuslovnih odnosa: s jedne strane, odnosa među ljudima, a s druge — odnosa ljudi i okolne stvarnosti. Faktički su nastale takve okolnosti da svaki učesnik prelaska mora iz objektivnih razloga da dejstvuje bezuslovno; prema tome, i rezultati tih dejstava moraju takođe biti bezuslovni.

Kad postoji takav suodnos između ciljeva delatnosti i rezultata njihovog postizanja, osećanje uslovnosti se isključuje. Štaviše, ako za vreme vežbanja prelaska preko reke »protivnik« izvrši »napad iz vazduha«, to će takođe pomoći da se eliminiše osećanje uslovnosti. Ovde je stvar u tome što je delatnost svakog vojnika koji učestvuje u prelasku preko reke za njega veoma aktualna i potpuno ga apsorbuje. Analiza borbe pokazuje da će pri takvoj aktivnoj delatnosti čak i bezuslovno bombardovanje daleko manje delovati na psihički život vojnika nego, recimo, u odbrani.

Dakle, osnovni princip da se savlada osećanje uslovnosti jeste u tome da se uslovi obuke i vaspitanja vojnika maksimalno približe borbenim. Taj princip se realizuje putem dve metode. Prva, najefikasnija, sastoji se u praktičnom približavanju uslova obuke vojnika uslovima stvarne borbe, a druga je u teoretskom približavanju tih uslova uz pomoć objašnjenja i postavljanja dopunskih ciljeva.

U procesu taktičke pripreme neophodno je da se od svakog vojnika zahteva i da se on navikava na to da izvršava apsolutno sve radnje koje obezbeđuju rešavanje taktičkog zadatka. To znači, ako je naređeno, na primer, da se kopaju rovovi punog profila, da se imaju svi elementi za gađanje ili da se izvrši brižljivo maskiranje itd., naređenje mora biti izvršeno tačno i na vreme. To takođe pomaže vojniku da usavršava odgovarajuće svoje lične osobine, da savlađuje osećanje uslovnosti i da se psihološki privikava da završi započeti posao.

U procesu taktičke pripreme treba stvarati situaciju koja od svakog vojnika zahteva da zna voditi dejstva u visokom tempu. Takva situacija aktivira vojnika i navikava ga na fizičku i psihičku mobilnost.

U zaključku treba reći da se u relativno kratkom vremenu lični sastav može osposobiti da konstruktivno a ne šablonski rešava taktičke borbene zadatke ukoliko se uzmu u obzir sve osobenosti delatnosti vojnika i njihove psihološke osobine. Pri tome je konstruktivnost u rešavanju taktičkih zadataka svakako povezana sa poznavanjem borbene tehnike i oružja, kao i vidova i načina vođenja savremene borbe. Bez znanja ne može biti ni govora o stvaralaštvu vojnika u borbenoj situaciji, jer se samo na osnovu znanja može naći originalno i za neprijatelja neočekivano rešenje borbenog zadatka.

§ 6. PROPISANI RED I NJEGOV UTICAJ NA FORMIRANJE LIČNOSTI VOJNIKA

Moralno-borbene osobine vojnika formiraju se u procesu političke nastave i moralno-političkog vaspitanja, pri ovladavanju borbenom tehnikom i oružjem, na zanimanjima iz strojeve, fizičke i taktičke pripreme, na taktičkim vežbama i manevrima i pod uticajem vojničkog kolektiva. Veliki vaspitni uticaj na vojnika ima takođe i utvrđeni red koji važi za oružane snage. On je propisan Pravilom službe, Strojevim pravilom, raznim uputstvima i naredbama. Postojeći red u armiji obezbeđuje jasno i gipko komandovanje jedinicama i održavanje stalne borbene gotovosti. On takođe stvara povoljne uslove za formiranje ličnosti vojnika.

Vojnički red se obezbeđuje raznovrsnim sistemom zahteva koji se postavljaju svakom vojnom licu. No, ne odnose se svi jednako prema tim zahtevima. Naime, vojnici i mornari na odsluženju vojnog roka često vide različit smisao u zahtevima vojne discipline i različito se prema njima odnose. To zavisi, s jedne strane, od karaktera samih zahteva, a s druge od životnog iskustva vojnika. Postoje zahtevi koji su direktno i neposredno vezani za vojničku delatnost, za postizanje njenih specifičnih ciljeva i

rešavanje njenih specijalnih zadataka. Vojniku je jasno, na primer, da su bojna gađanja, stražarska služba, forsiranje vodene prepreke, upravljanje tenkom — »prave« vojne delatnosti. Stoga je u svim tim slučajevima vojnik iskreno spreman da dejstvuje onako kako od njega zahteva starešina, kako propisuju pravila.

Važno je i to što njegove radnje mogu biti proverene i ocenjene potpuno objektivno na osnovu tačnih pokazatelja. Kako je vojnik upravljao automobilom ili tenkom? Koliko je vremena bilo potrebno posluzi oruđa za pripremanje vatrenog položaja? Na ova i slična pitanja može se dobiti precizan odgovor. Štaviše, vojnik u takvim slučajevima može sam proveriti rezultate svojih radnji i uveriti se u stepen njihove uspešnosti. Ako, na primer, vojnik radi kako treba, on je tada zadovoljan sobom, tehnikom i oružjem koji su mu povereni i svojim starešinom. U slučaju neuspeha vojnik pokušava da shvati čime je on izazvan i nastoji da primeni uputstva i savete koje mu daju starešina i drugovi. Objektivno proveravane radnje i postavljanje zahteva u vezi s njima vojnici pravilno shvataju i ocenjuju kao nužne i korisne. To aktivira delatnost u celini i doprinosi formiranju neophodnih moralno-borbenih osobina.

Međutim, u vojničkoj službi i u obuci ima i takvih radnji i zahteva koji sa gledišta nekih vojnika, naročito regruta, nisu u nekoj tesnoj vezi sa pravom borbenom pripremom. Njima pripadaju razni zadaci i pitanja koje komandiri postavljaju potčinjenima. Na primer, zadatak da pažljivo posmatra i što više zapazi na taktičkim uvežbavanjima može se vojniku učiniti neodređen i nedovoljno argumentovan, iako takav zadatak mobiliše i na odgovarajući način usmerava njegovo mišljenje u pravcu analize i sinteze. Pitanja kao, na primer, o mirisima koje su osetili za vreme kretanja po azimutu, o prirodi zvukova u stepi ili u planinama, na koje komandir traži odgovor, mogu se vojniku učiniti neočekivanim, a neiskusnom vojniku — slučajnim, koja se ne odnose neposredno na vojsku. Međutim, praksa borbene obuke i političke nastave potvrđuje da se smisao takvih zahteva relativno brzo usvaja i vojnici počinju da se odnose prema njima kao

prema obavezi. U procesu obuke i vaspitanja svima postaje jasno da je, na primer, izviđaču neophodno da ima dobro razvijeno čulo mirisa, sluha, vida itd. Jer, po mirisu, po pojedinim čak slabim zvucima, po silueti ili senci, izviđač može da se orijentiše u situaciji, da izvede pravilne zaključke i dobije potrebne podatke o protivniku. Vojnici shvataju da se u borbenoj situaciji često mora dejstvovati pipajući, otvarati vatru po sluhu, obraćajući pažnju na, reklo bi se, beznačajne predmete i pojave, da mnoge stvari treba zapamtiti, orijentisati se u taktičkoj situaciji, koja se brzo menja itd. Jednom rečju, u vojnika se relativno lako stvara pravilan unutrašnji odnos prema razmatranim zahtevima. Štaviše, mnogi vojnici često na sopstvenu inicijativu zadaju jedni drugima pitanja i takmiče se u rešavanju zadataka iz pažnje, dovitljivosti, pamćenja, određivanja rastojanja odoka, određivanja temperature itd. Takve vežbe svakako doprinose formiranju osobina koje su vojniku potrebne.

U armijskom životu postoje i takvi zahtevi koji su takođe usmereni na održavanje propisanog reda, ali se ne slažu sa zahtevima koji se postavljaju vojnicima u borbi. Njima pripadaju, na primer, jutarnje ustajanje, povečerje, spremanje prostorija i mnogi drugi. Bez obzira na to što neki vojnici u prvo vreme nepravilno prihvataju takve zahteve, osnovna masa regruta brzo shvata da, na primer, brzina radnji za vreme jutarnjeg ustajanja izgrađuje sposobnost da se trenutno pređe iz stanja sna u budno stanje i da je to krajnje neophodno za vojnika. Pravilno se shvataju takođe i drugi zahtevi iz svakodnevnog života.

Pored razmotrenih zahteva postoje i takvi koji po svom sadržaju ne samo što se razlikuju od zahteva koji se pojavljuju u borbenim uslovima već kao da su im protivrečni. Njihov smisao jedan deo vojnika s teškoćom shvata, ocenjuje ih kao formalne, nepotrebne i čak kao veštačku smetnju, koja otežava vršenje službe. Takvi zahtevi često u mladih vojnika izazivaju razna pitanja, prohteve, kritički stav i u celini stvaraju nepoželjan unutrašnji odnos prema njihovom izvršenju. U vezi s tim, vojnici koji su tek započeli službu ponekad pitaju: zašto je potrebno tako brižljivo i po jednom šablonu nameštati krevete, jer u bor-

benoj situaciji ionako neće trebati nameštati krevete? Zašto je komandir stavio primedbu vojniku ako je ovaj nepropisno pozdravio starijega, zar će od toga trpeti borbena obuka? Zašto je potrebno čvrsto zategnuti opasač i uredno namestiti bluzu? A zar je potrebno uvek u stroju ići u trpezariju i nazad? Takva pitanja negativno utiču na unutrašnje stanje vojnika i na njihov odnos prema zahtevima vojničkog reda.

Iskustvo pokazuje da se mnogima koji stupaju u armiju vojnički režim čini novim, i ta novina se prima kao nešto neočekivano i neobično. Pre vojničke delatnosti sve što je u čovekovom životu bilo novo dolazilo je, po pravilu, u vidu posebnih, iako međusobno povezanih elemenata, i nije tako oštro menjalo njegov životni put kao služba u armiji (smeštaj u kasarni, raspored dana, osobenosti uzajamnih odnosa, potreba bezuslovnog potčinjavanja starešinama itd.). U uslovima vojničke delatnosti novo je i to što se čovek ovde susreće sa takvom tehnikom za koju je u borbenoj situaciji vezano pitanje njegovog života i smrti.

Složenim psihološkim momentima koji karakterišu novinu i neobičnost vojničkog režima pripada takođe naročiti suodnos između ciljeva vojne delatnosti i procesa za njihovo praktično postizanje. Ako čovek na početku vojne službe ne bi sreo uslove koji bi za njega bili novi i ako u tim uslovima ne bi bilo za njega neuobičajenog suodnosa između ciljeva delatnosti i procesa za njihovo postizanje, tada bi on ispravno sagledavao smisao svih zahteva propisanog reda i ispravno bi se odnosio prema svim njegovim elementima. Na primer, mladim vojnicima je razumljiv glavni cilj — da postanu majstori u svom poslu da bi u borbi mogli da pobede neprijatelja i oni ga intimno u potpunosti prihvataju. No, mnogima od njih nije jasno, kako postizanju tog cilja doprinosi, na primer, strojeva obuka, održavanje strogog vojničkog reda, bezuslovno potčinjavanje komandiru i mnogo štošta drugo što je karakteristično za službu u vojsci.

Novina i neobičnost vojničkog reda sastoje se takođe u tome što se svi njegovi zahtevi moraju kategorički i neopozivo izvršavati. Sasvim je očigledno da to u mladog vojnika može izazvati unutrašnji protest, pošto pre službe

u armiji on nije završavao mnoge pravno neformulisane, a prema tome za njega neobavezne moralne i estetske zahteve. Do dolaska u armiju, mladić je mogao, na primer, po svojoj želji da obuče bilo kakvo odelo, da stavi ili ne stavi kravatu, da ima kapu na glavi ili da ide gologlav, da pri susretu sa poznatom osobom kaže »dobar dan« ili da se napravi da ju nije video itd. U armiji, međutim, postoje određena pravila ponašanja, čije je izvršavanje strogo obavezno. Ni ovde stvar nije samo u izvesnim ograničenjima. Glavno je u tome što je vojnik dužan da postupa onako kako to od njega traže propisi i vojna disciplina. To ne pada lako svima i mnoge momente vojničkog režima neki vojnici primaju odvojeno od ciljeva koji se postavljaju pred sovjetske vojnike.

Zadatak starešine-vaspitača je da pomogne vojnicima da shvate da izvršavanje zahteva vojničkog reda nije samo sebi cilj, već da je sredstvo ili uslov formiranja moralno-borbenih osobina, neophodnih za uspešna dejstva u borbenim uslovima. Pri tome važnu ulogu igra objašnjavanje.

Mladom vojniku treba ubedljivo objasniti da, na primer, pozdravljanje starijih učvršćuje osećanje solidarnosti vojnih lica, osećanje poštovanja prema starijem, prema starešinama i da ujedno formira takve osobine kao što je moć zapažanja, spoljašnja urednost i disciplinovanost.

Objašnjenja treba da ubede vojnike da ih strogo pridržavanje zahteva vojničkog reda navikava na život u zajednici sa drugovima, po normama i pravilima ponašanja koja su obavezna za sve, na organizovanost i tačnost, samokontrolu i uzajamnu pomoć, kao i da im pomognu da se oslobode od nepotrebnih navika. Istovremeno treba imati u vidu da vojnici u mirnodopskim uslovima ne samo što ne mogu već i ne moraju da postupaju kao u borbenoj situaciji. Važno je da njihove radnje izgrađuju navike koje su vojniku potrebne. Na primer, bokseri, fudbaleri, rvači ili šahisti ne vode borbu samo na ringu, na fudbalskom igralištu, strunjači ili na šahovskoj tabli. Za uspeh u rvanju potreban je trening, potrebno je formiranje moralno-borbenih osobina, a to se postiže radnjama koje često uopšte nisu slične pravim borbenim dejstvima. Potrebno je da svi vojnici to dobro shvate. To im pomaže da shvate

da održavanje vojničkog reda formira lične osobine koje su vojniku krajnje neophodne.

Međutim, samim objašnjavanjem bez korišćenja drugih načina delovanja na vojnike ne dobija se željeni rezultat. Treba na sve načine naučiti svakog vojnika da sam nastoji pravilno shvatiti smisao ovih ili onih zahteva vojničkog reda, a da ono što mu još nije jasno primi kao nešto što je provereno u praksi, kao korisno i nužno.

Pored poznavanja zahteva vojničkog reda u vojnika se moraju stvarati navike i privike za njihovo izvršavanje. Osnovu takvih znanja, navika i privika predstavlja, kao što je već pomenuto, formiranje pozitivnog unutrašnjeg odnosa vojnika prema vojničkom redu i njegovom održavanju. Takav odnos zavisi od toga da li je vojnik shvatio smisao i značaj reda koji je propisan u vojsci.

Neophodno je da se vojnik sistematski navikava na to da aktivno i svesno izvršava sve zahteve vojničkog reda. Zato je na prvom mestu potrebno da se radnje vojnika sistematski kontrolišu i usmeravaju. Formiranje pozitivnog unutrašnjeg odnosa prema načinu vonjičkog života može u vojnika započeti time što će se on truditi da ispuni sve disciplinske zahteve kako bi zaslužio pohvalu i odobravanje komandira. Kasnije će se u vojnika pojaviti težnja da obavlja službu radi same službe i formiraće se odnos prema samom sebi kao vojniku koji izvršava časnu, društveno neophodnu dužnost. Takav će vojnik svesno delovati u skladu sa zahtevima vojnog reda.

Tako se u jedinstvenom procesu političke i stručno-tehničke nastave, fizičke, strojeve, taktičke i pripreme u gađanju ostvaruje formiranje ličnosti vojnika. I što se pri tome više koriste rezultati psihološke nauke i uzimaju u obzir individualne osobenosti vojnika to se uspešnije vaspitaju visoke moralno-borbene osobine u branilaca otadžbine, koje su im neophodne za pobedu u savremenom ratu.

VOJNA BIBLIOTEKA

— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950. godine

Dosada izdala ove knjige

1) knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO POBEDE,** rasprodato.

2) knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BALTIČKOG MORA,** rasprodato.

3) knjiga: Kamil RUŽERON, **BUDUĆI RAT,** rasprodato.

4) knjiga: Pukovnik dr fil., BEŠLAJN, **RUKOVOĐENJE NARODNOM ODBRANOM,** rasprodato.

5) knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA.** Strana 397, cena 2,30 din.

6) knjiga: Kamil RUŽERON, **POUKE IZ RATA U KOREJI,** rasprodato.

7) knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO,** rasprodato.

8) knjiga: General ER, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUDUĆE.** Strana 405, cena 3 din.

9) knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNIKA,** rasprodato.

10) knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA,** rasprodato.

11)) knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA,** rasprodato.

12) knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45,** rasprodato.

14) knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT,** rasprodato.

15) knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ I SNAGA MANEVRA.** Strana 630, cena 5 din.

16) knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA,** rasprodato.

17) knjiga: SVEČIN, **STRATEGIJA.** Strana 452, cena 4,50 din.

18) knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT.** Strana 356 sa 3 priloga, cena 4 din.

19) knjiga: KAMON, **NAPOLEONOVI RATOVI,** rasprodato.

20) knjiga: KARPOV, **OBALSKA ODBRANA.** Strana 254, cena 7 din.

21) knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA,** rasprodato.

22) knjiga: MIDELDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RUSIJU,** rasprodato.

23) knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA.** Strana 248 cena 3 din.

24) knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU,** rasprodato.

25) knjiga: HITL, **VOJNI ŠTABOVI.** Strana 336, cena 5 din.

26) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **STALJINGRAD.** Strana 252, cena 10 din.

27) knjiga: FOJHTER, **ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA.** Strana 503, cena 8,50 din.

28) knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGIJSKE TEORIJE** (I sveska). Strana 430, cena 6 din.

29) knjiga: GUDERIJAN, **VOJNI MEMOARI.** Strana 623, cena 10 din.

30) knjiga: **VOĐENI PROJEKTILI.** Strana 546, cena 45 din.

31) knjiga: GRUPA POLJSKIH AUTORA, **ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE.** Strana 342, cena 10 din.

32) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE.** Strana 487, cena 10 din.

33) knjiga: HERBERT FAJS, **ČERČIL — RUZVELT — STALJIN.** Strana 840, cena 15 din.

34) knjiga: MIDELDORF, **TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI.** Strana 671, cena 8 din.

35) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIČKI PRIMERI BORBE.** Strana 264, cena 8 din.

36) knjiga: Ešer LI, **VAZDUŠNA MOĆ.** Strana 288, cena 6,50 din.

37) knjiga: MONTROS, **NEBESKA KONJICA,** (Studija o helikopterima.) Strana 307, cena 7 din.

38) knjiga: MELENTIN, **OKLOPNE BITKE.** Strana 448, cena 8,50 din.

39) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMIJE 1941—1945.** Strana 593, cena 13 din.

40) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE** (I sveska). Strana 646, cena 9 din.

41) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ OPERATIVNE VEŠTINE** (I sveska). Strana 597, cena 16 din.

42) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE** (I sveska). Strana 803, cena 12,50 din.

43) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE.** Strana 489, cena 10 din.

44) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **NA ZAPADNOM PRAVCU.** Strana 336, cena 6 din.

45) knjiga: Maršal ČUJKOV, **ODBRANA STALJINGRADA.** Strana 423, cena 6 din.

46) knjiga: **TRANZISTORI** (prevod sa engleskog). Strana 464, cena 11 din.

47) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA pod redakcijom generala armije KUROČKINA, **METODIKA VOJNO-NAUČNOG ISTRAŽIVANJA.** Strana 384, cena 6,50 din.

48) knjiga: NASTAVNICI VOJNOPOLITIČKE AKADEMIJE „LENJIN", **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU.** Strana 382, cena 11 din.

49) knjiga: ŠTERNBERG, **VOJNA I INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA.** Strana 360, cena 11 din.

50) knjiga: IVANOV i TJAPKIN, **INFRACRVENA TEHNIKA U VOJSCI.** Strana 356, cena 18 din.

51) knjiga: BUĐONI, **PREĐENI PUT.** (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 486, cena 7,50 din.

52) knjiga: POPELJ, **U TEŠKO VREME.** Strana 400, cena 7 din.

53) knjiga: LOKTIONOV, **DUNAVSKA FLOTILA U VELIKOM OTADŽBINSKOM RATU.** Strana 321, cena 16,50 din.

54) knjiga: POPELJ, **TENKOVI SU OKRENULI NA ZAPAD** (druga knjiga piščeve trilogije). Strana 438, cena 11 din.

55) knjiga: Maršal SOKOLOVSKI, **VOJNA STRATEGIJA** (rad grupe autora). Strana 548, cena 11 din.

56) knjiga: SEMJONOV, **RAZVOJ SOVJETSKE OPERATIVNE VEŠTINE.** Strana 405, cena 12,50 din.

57) knjiga: AKADEMIJA NAUKA SSSR, **VELIKA BITKA KOD MOSKVE.** Strana 366, cena 12 din.

58) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **O SOVJETSKOJ VOJNOJ NAUCI.** Strana 420, cena 12,50 din.

59) knjiga: KEGL I MENSON, **POMORSKI RAT U KOREJI.** Strana 564, cena 18,50 din.

60) knjiga: KOLESNIKOV, **ZORGE.** Strana 246, cena 7 din.

61) knjiga: GONČARENKO, **KIBERNETIKA U VOJSCI.** Strana 409, cena 10 din.

62) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **BITKA ZA LENJINGRAD.** Strana 785, cena 36 din.

63) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE — I.** Strana 701.

64) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE — II.** Strana 880, cena I i II knjige 50 din.

65) knjiga: POPELJ, **PRED NAMA JE BERLIN.** Strana 470, cena 15 din.

66) knjiga: BUĐONI, **PREĐENI PUT — II.** (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 425, cena 15 din.

67) knjiga: EKLZ, **LOGISTIKA U NACIONALNOJ ODBRANI.** Strana 357, cena 20 din.

68) knjiga: M. N. ALEŠKOV, J. J. ŽUKOV, **OSNOVI RAKETNOG ORUŽJA.** Delo je u štampi.

69) knjiga: PLJASKIN, LISUNIH i RUVINSKI, **INŽINJERIJSKO OBEZBEĐENJE BORBENIH DEJSTAVA.** Strana 358, cena 30 din.

71) knjiga: IVANOV, ŠEMANSKI i JANOV, **KOMANDOVANJE JEDINICAMA U BOJU.** Strana 251, cena 17,50 din.

72) knjiga: BOFR, **UVOD U STRATEGIJU.** Strana 146, cena 10 din.

73) knjiga: LUKOV i PLATONOV, **VOJNA PSIHOLOGIJA** — Strana 418, cena 21 din.

74) knjiga: **ŠVARC, STRATEGIJA JUČE, DANAS, SUTRA** — Delo je u štampi.

75) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIKA** — Delo je u pripremi.

76) knjiga: TRNSKI, **NE TAKO DAVNO** — Delo je u pripremi.

77) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **OPŠTEVOJNA ARMIJA U NAPADU** — Delo je u pripremi.

78) knjiga: ARON, **VELIKA DEBATA** — Delo je u pripremi.

79) knjiga: BOFR, **ZASTRAŠIVANJE I STRATEGIJA** — Delo je u pripremi.

80) knjiga: HOHA, **TERITORIJALNA ODBRANA ZEMLJE** — Delo je u pripremi.

81) knjiga: MIHALSKI, **STRATEGIJA I TAKTIKA TERITORIJALNE ODBRANE** — Delo je u pripremi.

82) knjiga: KRISENKO, **SAVREMENI SISTEMI PVO** — Delo je u pripremi.

LUKOV I PLATONOV

VOJNA PSIHOLOGIJA

Redigovao prema originalu
potpukovnik Nikola Dragović

*

Jezički redaktor
Blagoje Svorcan, prof.

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korektori
Gordana Rosi,
Biljana Đorđević

Štampanje završeno jula 1968.

Tiraž 3000

Cena 21 din.

Štampa: Grafičko preduzeće »Srbija« Beograd, — Mije Kovačevića br. 5